

LUND UNIVERSITY

Historia i magasin

en studie av tidskriften Populär historias historieskrivning och av kommersiellt historiebruk
Sjöland, Marianne

2011

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Sjöland, M. (2011). *Historia i magasin: en studie av tidskriften Populär historias historieskrivning och av kommersiellt historiebruk*. [Licentiatavhandling, Historia]. Forskarskolan i historia och historiedidaktik, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Historia i magasin

*En studie av tidskriften Populär
Historias historieskrivning och av
kommersiellt historiebruk*

Historia i magasin

En studie av tidskriften *Populär Historias* historieskrivning och av
kommersiellt historiebruk

Forskarskolan i historia och historiedidaktik

Lunds universitet

Malmö högskola

Serienummer 11.
Copyright © Marianne Sjöland
ISBN 978-91-86973-00-1
Print at *MEDIA-TRYCK* 2011, Lund

Innehåll

Innehåll	5
Förord	7
Inledning	9
Syfte	10
Disposition	11
Utgångspunkter	13
Historiekultur	15
Operationalisering av historiekulturbegreppet	21
Historiebruk: typologi och operationalisering	23
Genrens betydelse	28
Material och tillvägagångssätt	35
Material	35
Kvantitativa analyser	37
Textanalyser	39
Tidskriften och förlaget – en långvarig relation	43
Historien populariseras	47
Chefredaktören har ordet	47
Populärt för vem?	48
Det vaknande historieintresset	53
Jubileer och minnesår	56
PH – vär(l)den	59
Långt borta och nära	60

Säljande biografier	64
En anpassad historia.....	69
Kronos stabila grepp	74
Sammanfattning	79
Historia som bakgrund: det kluvna förhållandet till nuet och den glömda framtiden.....	81
Nostalgitripp eller kunskapsresa?.....	84
Sammanfattning	87
Tidskriftens aktörer och texter	88
Historiebruk	99
Det vetenskapliga historiebruket	100
Det ideologiska historiebruket eller de ideologiska inslagen?.....	130
Det moraliska historiebruket.....	139
Det existentiella historiebruket.....	147
Det politisk-pedagogiska historiebruket	158
Säljande historia.....	163
<i>Populär Historias</i> historieskrivning	164
<i>Populär Historia</i> och historiekulturen	173
Kommersiellt historiebruk	175
Framtida studier	181
Referenser	183
Källor	183
Litteratur	185
Internetreferenser.....	191
Radioprogram.....	192
Bilagor	193
Bilaga 1.....	193
Bilaga 2.....	195
Bilaga 3.....	196

Förord

En dag för inte så länge sedan låg ett nytt nummer av *Populär Historia* i min brevlåda. På omslaget annonserades månadens huvudtema, "1800-talets Fattigsverige", tillsammans med andra vitt skilda ämnen, som ny forskning om naziintresset och myten om amiral Nelson.

För ett par år sedan hade jag läst de mest intressanta artiklarna, funderat på om de kunde användas i historieundervisningen och bläddrat vidare. Idag, efter två och ett halvt års granskande av tidskriftens innehåll och form, tänker jag i andra banor. Varför sätts Fattigsverige i fokus just nu? Vilka skribenter har valts ut till detta nummer? Vad säger ledartexten om historia i allmänhet och tidskriften i synnerhet? Dessa frågor är produkter av min tid på Forskarskolan i historia och historiedidaktik och den allt närmare bekantskap med *Populär Historia*. När det nu är dags att summera forskningsarbetet kan jag konstatera att det har varit en spännande resa.

Som många förord vittnar om är denna del av avhandlingsskrivandet fylld av ambivalens för författaren, så även för mig. Lättnad krockar med separationsångest, stolthet med osäkerhet och avslut med fortsättning. Inget av dessa tillstånd kan jag i nuläget bestämma mig för. Däremot är jag fullständigt säker på att forskarutbildningen har varit mycket utvecklande och lärorik, inte minst tack vare mina två handledare Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander. Ni har med konstruktiva kommentarer, stor kompetens och uppmuntrande ord hjälpt mig att bringa reda i många yviga tankar och texter. Ett stort tack till er båda för ert engagemang och tålamod!

Jag vill också rikta ett tack till övriga i Forskarskolans ledning Lars Berggren, Mats Greiff, Per Eliasson och Henrik Rosengren, för att ni tog er an detta stora projekt att forskarutbilda lärare. Ett stort tack går även till alla kurskamrater och speciellt till min seminariegrupp "De nios gäng". Utan er hade utbildningstiden inte blivit så utvecklande och minnesvärd. Speciella tack vill jag rikta till Ingmarie Danielsson Malmros – våra hundratals samtal har innehållit allt från koncentrerade historiedidaktiska diskussioner till

rejåla skrattanfall – och till Axel Hultman och Magnus Grahn för många spännande och underhållande lunchsamtal.

Utanför forskarutbildningen finns flera att rikta tacksamhet till. Per Ola Olsson, Agardhgymnasiets rektor, tvekade inte att skriva under min ansökan till forskarutbildningen. Tack, PO! Jag skänker också en tacksam tanke till min kollega, Jenny Eldh, som många gånger har tagit sig tid och lyssnat på allehanda utläggningar om skrivandets våndor.

På *Populär Historias* redaktion har Magnus Bergsten, Anna Maria Erling och Jacob Wiberg ställt upp med tid för mina frågor och behov av material. Utan er hade den komplexa kombinationen av journalistik och historieskrivning fortfarande varit höljd i dunkel. Tack för ert tillmötesgående!

Ett mycket varmt tack riktas till min familj som har stöttat mig och visat förståelse när studien har tagit all uppmärksamhet. Det gäller speciellt mina föräldrar, Gun-Britt och Åke Sjöland, som alltid har engagerat sig och trott på vad jag har gjort. Till Anders, som står mig allra närmast, går mitt sista och största tack. Utan ditt stöd hade arbetet med studien blivit svårare, och utan studien hade förmodligen ditt liv blivit lite lättare. Du hade till exempel sluppit den påfrestande blandningen av mina mentala frånvaroattacker och intensiva diskussioner vid frukostbordet om kommersiellt historiebruk. Jag kan inte lova att detta helt kommer att upphöra men förmodligen avta något.

Eslöv den 12 september 2011

Marianne Sjöland

Inledning

...history is not the prerogative of historians, nor even, as postmodernism contends, a historian's 'invention'. It is, rather, a social form of knowledge; the work in any given instance, of a thousand different hands.¹

Tidskriften *Populär Historia*, som står i fokus för föreliggande undersökning, kan ses som en konkretisering av den brittiske historikern Raphael Samuels ståndpunkt. Magasinet är inte en akademisk produkt utan en journalistisk med ursprung i förlagsvärlden. Den kan också sägas ha tillkommit om inte genom "tusen olika händers" arbete, så via hundratals. Dessa händer tillhör journalister, historiker, andra akademiker och inte minst läsare. Skribenterna verkar i sammanhang som bara skymtar mellan raderna i Samuels citat men som jag avser att synliggöra: den historiekulturella kontext som tidskriften både påverkas av och påverkar.

Studien placerar sig i ett historiedidaktiskt fält som undersöker historiebruk utanför undervisningsväsendet, men skola och universitet är inga isolerade öar. När jag som gymnasielärare i historia möter elever i klassrummen har de under hela sin livstid mött och brukat historia på flera arenor utanför skolan. Så har även jag. Möjligen har dessa typer av historiekonsumtion större, eller i alla fall annan, betydelse för människors uppfattning om det förflutna än den användning som sker i skolan. Därför finner jag det angeläget att undersöka en historiekulturell artefakt som idag konsumeras av många och kanske av än fler i framtiden.² Ett övergripande syfte i denna historiekulturella analys är att definiera *Populär Historias* historieskrivning och att ställa den i relation till kommersiella historiebruk. På så vis hoppas jag kunna finna några skäl till historiens kommersiella gångbarhet.

¹ Raphael Samuel 1994, s. 8.

² Under åren 2002–2010 steg, enligt *ORVESTO Konsument 2002:2 – 2011:1*, det månatliga antalet läsare av *Populär Historia* från 94 000 till 200 000.

Syfte

Grundvalen för denna undersökning utgörs av en nyfikenhet över det bland allmänheten ständigt växande intresse för det förflutna, vilket *Populär Historias* ökande popularitet är ett tydligt exempel på. Jag tänker mig att det är av största vikt att försöka förstå och problematisera den historia som produceras i populärkulturella och kommersiella sammanhang, eftersom den påverkar en anseelig mängd människors uppfattning av historien och därmed även av nuet och framtiden.³ Mitt grundläggande antagande är alltså att *Populär Historia* är ett undersökningsmaterial som kan stödja kartläggning av och förståelse för vad kommersiellt historiebruk kan innebära.

Studien syftar alltså dels till att definiera *Populär Historias* historieskrivning, dels till att utreda begreppet ”kommersiellt historiebruk”. Problemformuleringarna lyder:

- Vad karakteriserar *Populär Historias* innehåll och form under utgivningsperioden 1991–2010?
- På vilka sätt används historien av tidskriftens producenter och konsumenter?
- Hur påverkas tidskriften av historisk och historiekulturell kontext, och hur kan tidskriften tänkas påverka historiekulturen?
- Vad kan förklara tidskriftens popularitet?
- I vilken utsträckning och på vilka grunder kan *Populär Historias* historieskrivning benämnas som kommersiellt historiebruk?
- Hur kan kommersiellt historiebruk i tidskriftens skepnad karakteriseras?

³ Claus Bryld 1991, s. 98; Jerome de Groot 2009, s. 3; Ludmila Jordanova 2000, s. 166; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 67–68.

I den första frågan finns ett underförstått perspektiv: vad består tidskriftens historieskrivning *inte* av? De två sista frågorna är av sammanfattande karaktär och behandlar främst kommersiellt historiebruk som begrepp, det vill säga dess användbarhet och definition.

Disposition

Studien är organiserad i tio kapitel. Det kapitel som följer inledningen benämns "Utgångspunkter" och behandlar undersökningens teoretiska ramverk vars huvuddel utgörs av teorier kring och operationaliseringar av historiekulturbegreppet. Eftersom ämnets forskningsläge är tunt vävs närliggande studier in i de teoretiska perspektiven.

I följande kapitel, "Material och tillvägagångssätt", presenteras tidskriften och de texttyper som utgör studiens empiriska material. Därefter följer en metodisk beskrivning.

Kommande tre kapitel – "Tidskriften och förlaget", "Historien populariseras" och "Det vaknande historieintresset" – är en bakgrund till den empiriska undersökningen. Det första fokuserar på *Populär Historias* tillblivelse och mediala sammanhang medan det andra behandlar begreppet "populär" i relation till tidskriften i allmänhet och dess titel i synnerhet. "Det vaknande historieintresset" handlar om den historiska och historiekulturella kontext som magasinet verkade i under de första utgivningsåren under 1990-talet. Dessa tre kapitel syftar således till att skapa en fond där framförallt *Populär Historias* tillkomst placeras i ett vidare sammanhang.

Efter bakgrundskapitlen följer undersökningens två empiriska huvudkapitel, "PH-vär(l)den" och "Historiebruk". Båda innehåller flera avsnitt som i det första kapitlet har rubricerats efter de resultat som arbetet med analyskategorierna och de kvantitativa undersökningarna har frambringat. Avsnitten i det andra kapitlet benämns efter kategorierna i historiebrukstypologin.

"PH-vär(l)den" ska ses som en empirisk översikt med betydande inslag av historiska och historiekulturella kontexter. Utan dem hade resultaten blivit meningslösa. Analyserna i "Historiebruk" är mer fördjupade och syftar till att identifiera de olika skribenternas behov av det förflutna samt

historiens funktion i ett större sammanhang. Eftersom undersökningen bland annat syftar till att utreda kommersiellt historiebruk förläggs inte analyserna av denna historiebrukskategori hit utan till det sammanfattande kapitlet "Säljande historia".

"Säljande historia" har en dubbel funktion; de mest betydande resultaten sammanfattas tillsammans med slutsatserna kring *Populär Historias* historieskrivning och begreppet kommersiellt historiebruk. I det allra sista kapitlet resonerar jag kring framtida forskning.

Utgångspunkter

Historiedidaktisk forskning ägnas dels åt studier av det förflutnas plats i samhället, dels åt hur historia förmedlas av olika parter såsom skola, stat och media. Den senare företräds i forskningen främst av filmmediet och dags- och veckopress. Historiekulturella undersökningar som primärt undersöker tidskrifters historieskrivning är mig veterligen sällsynta. Däremot har liknande material använts i andra typer av historiska studier.⁴ Att mitt val föll på *Populär Historia* beror på dess popularitet och relativt långa historia som historiekulturell artefakt, vilket borde kvalificera den som ett lämpligt objekt för studier av kommersiellt historiebruk. Samtidigt omgärdas både begreppet och materialet av vissa dilemman eftersom det teoretiska och historiekulturella sammanhanget innehåller lite om det som jag arbetar med och är intresserad av. Att undersöka historieskrivning i populärhistoriska tidskrifter och att använda kommersiellt historiebruk som analytiskt begrepp är, trots den självklara kopplingen, en ny kombination i svensk historiedidaktisk forskning. Materialets tvärvetenskapliga karaktär gör förvisso att forskningsläget kan hämtas från flera discipliner såsom mediala, litterära och historiekulturella fält, men inga undersökningar har en självklar förbindelse till föreliggande studie. Dessa förutsättningar får konsekvenser för hur framförallt teoriapparat och forskningsläge ska presenteras. Eftersom ett renodlat forskningsläge saknas har jag valt att integrera närliggande forskning i teorikapitlet som främst behandlar historiekulturell forskning men även några mediala perspektiv.

⁴ Se t ex Kenneth Nordgren, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige*, Umeå 2006. Nordgren har undersökt hur historien förstås och används i ett nutida mångkulturellt samhälle i syfte att bibehålla och utveckla identitet för grupper i diaspora. En del av Nordgrens källmaterial består av assyriska och syrianska tidskrifter utgivna i Sverige. Se även Lina Sturfelt, *Eldens återsken: första världskriget i svensk föreställningsvärld*, Lund 2008; Karin Sjögren, *Judar i det svenska folkhemmet: minne och identitet i Judisk krönika 1948– 1958*, Stockholm 2001.

Historiekultur är undersökningens övergripande kontextuella och teoretiska begrepp. Med historiekultur avses här resultaten av hur människors historiemedvetande, via olika artefakter, har uttryckts offentligt eller privat och med sådana konsekvenser att ett slags konsensus kring hur det förflutna ska uppfattas och hanteras har uppstått.⁵ Historiekulturbegreppet diskuteras vidare i nästa kapitel, men innan dess bör några ord sägas om historiemedvetande, historiedidaktikens centrala begrepp.⁶ Konceptet inrymmer människans förmåga att skapa samband mellan tolkningen av det förflutna, förståelsen av nuet och förväntningarna på framtiden. I denna komplexa och svåranalyserade process ingår också en medvetenhet om att människan, via sin narrativa förmåga, är både historieskapande och historieskapad.⁷ I föreliggande studie används inte historiemedvetande som analyskategori, men begreppet är en oundgänglig dimension i all historiedidaktisk forskning. Därför kan historiemedvetandet heller inte bortses från här även om det inte kommer att operationaliseras.

För att kunna utföra en historiekulturell analys av *Populär Historia* och av kommersiellt historiebruk använder jag ett antal analyskategorier i syfte att kartlägga texternas innehåll, form och historiedidaktiska sammanhang.⁸ Min ambition i kommande kapitel är att kontextualisera kategorierna med hjälp av begreppen historiekultur, historiebruk och genre. Dessa fyra teoretiska ingångar är alla avhängiga varandra. Analyskategorierna, som har en dominerande empirisk ställning i undersökningen, presenteras inte i ett eget avsnitt utan vävs in i framförvarande teori- och metodkapitel samt i undersökningens empiriska delar.

⁵ Jörn Rüsen 2004a, s. 152; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 40–41.

⁶ Se bland annat Bernhard Eric Jensen 1997, s. 59–60; Jörn Rüsen 2004a, s. 151; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 47–48.

⁷ Bernard Eric Jensen 2003, s. 58–60.

⁸ Se bilaga 1. Det empiriska arbetet består även av en kvantitativ del vars metod presenteras i avsnittet "Kvantitativa analyser".

Historiekultur

Historiekultur är, som framkommit, undersökningens överordnade teoretiska begrepp, men innan det förklaras vill jag ta vägen via en historievetenskaplig disciplin som kan tyckas ligga nära studiens inriktning, nämligen historiografi. Med historiografi avses den vetenskapliga analysen av akademisk historieskrivning och -förmedling.⁹ Historiografer undersöker alltså andra historikers forskning i syfte att klarlägga förändringar över tid och att ifrågasätta eller upphöja den studerade forskningens vetenskapliga värde.¹⁰ Disciplinen har kritiserats för att verka självlegitimerande för historievetenskapen och för att vara teorisvag så till vida att de legitimerande ansatserna inte har tydliggjorts eller motiverats.¹¹

Denna kritik är dock inte skälet till att föreliggande studie benämns historiekulturell istället för historiografisk, utan jag ser med stöd av historikern Claus Bryld andra begränsningar i det senare konceptet. Exempelvis har historiografer främst studerat historievetenskapens historieskrivning, vilket därmed utesluter produkter som *Populär Historia* från disciplinen. Vanligen inkluderas inte heller de historiekulturella sammanhang – materiella och ideologiska – som den studerade forskningen har tillkommit i.¹² Bryld föreslog redan 1991 att historiografibegreppet borde kopplas bort från sin ensidiga koncentration på vetenskaplig historieforskning och även medräkna andra historiekulturella produktioner vilka han ser som ytterst angelägna att analysera.¹³ I sådana fall krävs tvärvetenskapliga metoder som exempelvis kan fånga förhållandet mellan producenter av populärhistoriska produkter och konsumenterna av desamma. Detta, menar Bryld, är betydligt mer metodiskt krävande än tidigare historiografisk forskning men likväl nödvändigt för att förstå den dominerande masskulturella historieförmedlingen och dess stora påverkan

⁹ Bernard Eric Jensen 1987, s. 105.

¹⁰ Claus Bryld 1991, s. 85.

¹¹ Bernard Eric Jensen 1987, s. 120.

¹² Claus Bryld 1991, s. 86. Se även Klas-Göran Karlsson 2010, s. 79. Karlsson betonar dock att det idag märks en förändring mot ett ökat intresse för historieförmedling i vidare bemärkelse än i tidigare historiografiska undersökningar.

¹³ Se även Claus Bryld 1993, s. 32.

på människors historiemedvetande.¹⁴ Hans tidiga uppmärksammande av den icke-vetenskapliga historieproduktionen och dess övergripande kontext – historiekulturen – bör ses i ljuset av ett nytt historiedidaktiskt forskningsfält i Norden kring 1980.¹⁵ Idag kvarstår dock uppdelningen mellan historiografisk och historiekulturell forskning, även om ett allt större intresse nu riktas mot det senare området. Därmed inte sagt att historiekultur är ett lättfångat fenomen och långt mindre ett konkret analysinstrument. Innan möjligheter till operationalisering diskuteras kommer jag först att visa på några olika definitioner och tolkningar av begreppet.

Tre historiekulturforskare

I kapitlets inledning refereras kort till Jörn Rüsen's definition av historiekultur vilken kommer att utvecklas här. Rüsen menar liksom Bryld att historia i allt större utsträckning görs angeläget i sammanhang utanför experternas kretsar. Historia handlar alltså inte längre primärt om historievetenskapens eller historieundervisningens produktion och konsumtion utan om historia som gemensam och övergripande referensram i ett samhälle.¹⁶ Det förflutna, som blir föremål för offentlighetens intresse, aktualiseras via minnen men också genom nutida behov och förväntningar på framtiden. Dessa processer och resultat bildar ett samhälles historiekultur.

Rüsen ser historiedidaktikens fokus på historiemedvetande som vägen till en definition av och intresse för historiekultur: "Historiekultur kan alltså definieras som en artikulering med praktiska konsekvenser av historiemedvetandet i ett samhälle."¹⁷ Förklaringen är långt ifrån konkret vilket han också medger och föreslår därför tre dimensioner av historiemedvetandets, och därmed historiekulturens, meningsskapande: den estetiska, den politiska och den kognitiva.¹⁸ Även om de har skilda karaktärer menar Rüsen att det inte finns någon historisk erinran som inte är präglad

¹⁴ Claus Bryld 1991, s. 98–100.

¹⁵ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 31.

¹⁶ Jörn Rüsen 2004a, s. 150.

¹⁷ Jörn Rüsen 2004a, s. 152.

¹⁸ Jörn Rüsen 2004a, s. 160.

av alla tre dimensionerna.¹⁹ Trots att vagheten kan begränsa kategoriernas analytiska användbarhet väljer jag ändå att presentera dem, eftersom de visar på historiekulturens komplexitet men också på kategoriernas möjlighet att beskriva iakttagelser i tidskriftsmaterialet.

Den estetiska dimensionen har med konstnärliga uttryck att göra, men Rüsen hävdar att det genuint historiska, i jämförelse med det estetiska, har en underordnad roll i exempelvis måleri och fiktion. Därför måste man istället gå till historikers arbete för att uppmärksamma historiekulturens estetiska dimensioner. Dessa arbeten bär på historiska minnen, alltså kopplingar till något slags erfarenhet av historia, som levandegörs via historikerns språkbehandling. De estetiska inslagen i språket, såsom metaforer och symboler, skapar förutsättningar för inlevelse och ökad föreställningsförmåga hos läsaren i de fall framställningen kan kopplas samman med hennes eller hans erinran. Så fort länken däremellan bryts övergår framställningen till att uppfattas som fiktion och kan därmed inte kallas historisk. Att ersätta historikerns berättelse med renodlad faktaredogörelse är dock inte att föredra eftersom den saknar förutsättningar att ge liv åt det förflutna.²⁰ I mina ögon innehåller resonemanget en del underligheter; såvida någon saknar referenser eller erfarenheter till ett visst förflutet kan det, enligt Rüsen, endast uppfattas som fiktion. Jag menar att historia rimligtvis måste kunna tolkas som något som har tillhört verkligheten för andra människor i andra tider utan att de har referenser därtill. Rent intellektuellt borde detta kunna förstås även om förutsättningen för inlevelse ökar om händelsen väcker läsarens minnen. Möjligen skulle Rüsen replikera att den kognitiva dimensionen istället för den estetiska i sådana fall tar över.

Den politiska dimensionen behandlar länken mellan politisk legitimitet och historisk erinran. Kopplingen kan synliggöras via symboler, jubileer och debatter som används av makthavare i syfte att sammansvetsa en nation eller en folkgrupp. Denna historiekulturella dimension måste bäras upp av ett allmänt samtycke för att bli funktionell för de berörda. Stora avvikelser från normer och vedertagna värderingar leder till ifrågasättande av legitimiteten.²¹ Den politiska dimensionen kan vara intressant att uppmärksamma i en

¹⁹ Jörn Rüsen 2004a, s. 167.

²⁰ Jörn Rüsen 2004a, s. 160–161.

²¹ Jörn Rüsen 2004a, s. 165.

populärhistorisk tidskrift, eftersom den formellt sett är politiskt obunden men samtidigt beroende av konsumenternas samtycke. Även detta förhållande är en balansakt mellan, i det här fallet, producenternas syfte och konsumenternas samtycke.

Slutligen beskriver Rüsen historiemedvetandets *kognitiva dimension* som sammanfallande med historievetenskapens regelverk och produktioner. Kort formulerat kan denna dimension sägas reglera vad som är möjligt att veta om det förflutna och vilka typer av vetande som skapar trovärdighet.²² Ett antagande är att historiekulturens kognitiva dimension väger tungt i *Populär Historia* eftersom en stor del av skribenterna har historikerbakgrund. Dessutom är ett av redaktionens övergripande mål är att informera läsarna om det förflutna.²³

En historiekulturforskare som ligger nära Jörn Rüsens uppfattningar är Klas-Göran Karlsson. Han definierar historiekultur som "[d]et kommunikativa sammanhang inom vilket historiemedvetandet och minnet verkar och det förflutna tillskrivs mening."²⁴ Liksom både Rüsen och Bryld betonar han historiekulturens gemensamma och övergripande karaktär, men är tydligare i beskrivningen av historiekulturens kommunikativa sammanhang. Han synliggör producenter, produkter och konsumenter från många samhällseliga fält vilka understryker historiekulturens allomfattande väsen. I denna kommunikativa modell finns ett närmande till operationalisering av historiekulturbegreppet, men Karlsson betonar samtidigt kommunikationsmodellens komplexitet eftersom det inte alltid finns ett direkt samband mellan parterna. En historieprodukt kan produceras och konsumeras vid vitt skilda tidpunkter vilket kräver att delarna ibland måste studeras var för sig och relateras till olika processer och strukturer.²⁵

För att ytterligare konkretisera gör Karlsson en åtskillnad mellan text och kontext. Textorienterade analyser fokuserar på historiekulturella produkter medan kontextuella studier ägnas åt de villkor som gjort att vissa artefakter har fått ett historiekulturellt värde. Kontexterna kan i sin tur

²² Jörn Rüsen 2004a, s. 166.

²³ Magnus Bergsten "Att sprida kunskaper", *Populär Historia* 3/2009, s. 6. Se även Observer 2006, s. 505.

²⁴ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 76.

²⁵ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 77.

studeras processuellt, strukturellt och funktionellt.²⁶ Ett processuellt perspektiv belyser en historiekulturs stabilitet och förändring över tid. I en sådan analys blir det ofrånkomligt att även inbegripa faktorer som aktörers motiv och intressen samt samhällsomvandlingar som påverkar stagnation och rörelse. Samhällsomvandlingar befinner sig nära de fenomen som står i fokus för en strukturell analys där historiekulturens samhälleliga uppgifter belyses. De kan gestaltas i upprätthållande eller splittring av normer och värdesystem. Angreppssättet belyser det som Rösen kallar för historiekulturens politiska dimension. Slutligen beskriver funktionella studier hur historia används av individer och grupper för att fylla olika behov och svara mot vissa intressen. Det funktionella perspektivet utvecklas vidare i nästa avsnitt om historiebruk.

Peter Aronsson har, precis som tidigare nämnda forskare, genomfört flera historiekulturella projekt, men han har i mina ögon både en snävare och vagare definition av historiekulturbegreppet: ”*Historiekultur* är de källor, artefakter, ritualer [...] med referenser till det förflutna som erbjuder påtagliga möjligheter att binda samman relationen mellan dåtid, nutid och framtid.”²⁷ Här blir producenternas och konsumenternas roller osynliga eftersom endast produkterna tycks stå i fokus. Därmed tappas det kommunikativa sammanhanget. Aronsson beskriver därefter historiebruk och historiemedvetande:

Historiebruk är de processer då delar av historiekulturen aktiveras för att forma bestämda meningsskapande och handlingsorienterade helheter. *Historiemedvetande* är de uppfattningar av sambandet mellan dåtid, nutid och framtid som styr, etableras och reproduceras i historiebruket. Ett visst urval av historiekulturen iscensätts i ett historiebruk och formerar ett historiemedvetande.²⁸

I sista meningen framgår att historiekulturen har ett slags övergripande status i relation till historiebruk och historiemedvetande, vilket blir något förvirrande eftersom Aronsson inledningsvis definierar historiekultur som materiella uttryck, utan de sociologiska system som Bryld inkluderar och de ideologiska som är synliga i Rösens och Karlssons teorier. Inte heller betonas det funktionella perspektivet, det vill säga människors behov av det

²⁶ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 86.

²⁷ Peter Aronsson 2004, s. 17.

²⁸ Peter Aronsson 2004, s. 17–18.

förflutna. Däremot finns likheter i historiemedvetandets centrala ställning och idén om historiekulturens allomfattande karaktär.

I Aronssons historiekulturbegrepp ser jag analytiska begränsningar främst i frånvaron av kontextuella och aktörsorienterade faktorer samt i de vaga bestämningarna som "... referenser till det förflutna som erbjuder påtagliga möjligheter att binda samman relationen mellan dåtid, nutid och framtid."²⁹ Historikern Martin Karlsson ställer i sin avhandling om historiebruk och historieförmedling i svensk skolfilm Klas-Göran Karlssons definition av historiekultur mot Aronssons.³⁰ Han ser andra skillnader mellan Aronssons och Karlssons teorier än jag. Bland annat tolkar han den förras definition som mer omfattande och med större fokus på individers sätt att orientera sig i historien. Detta trots att aktörer och kommunikativa system är osynliga i Aronssons resonemang och historiekulturbegreppet inskränks till artefakter. Klas-Göran Karlssons teori beskrivs som snävare och mer precis i avseende på konkreta artefakter, varför Martin Karlsson väljer den senares begreppsförklaringar då de är mer användbara på undersökningens material. Jag har samma åsikt om den analytiska tillämpbarheten men har svårare att förstå hur historiekulturbegreppet kan betraktas som snävt hos Karlsson då det betonar både artefakter, aktörer och kontexter utifrån olika perspektiv.³¹

Just detta breda angreppssätt gör att jag väljer att operationalisera historiekulturbegreppet med hjälp av Klas-Göran Karlssons mer elaborerade teorier. De ter sig bättre lämpade för ett medialt material som *Populär Historia*, bland annat för att hela kedjan för hur historia kommuniceras, via avsändare – artefakt – mottagare, täcks. Mottagarperspektivet har tyvärr en svagare ställning i min undersökning eftersom den inte innehåller någon receptionsanalys. Däremot kan viss information om konsumenternas historieuppfattning hämtas via insändarmaterialet.

²⁹ Peter Aronsson 2004, s. 17.

³⁰ Martin Karlsson 2011, s. 21–22.

³¹ Jfr Klas-Göran Karlssons egen beskrivning av begreppet i Klas-Göran Karlsson 2003, s. 32.

Operationalisering av historiekulturbegreppet

Översatt till föreliggande undersökning kan en enkel historiekulturell kommunikationsmodell se ut så här:

Den dubbelriktade pilen under läsare ska tolkas som att dessa dels fungerar som mottagare, dels som avsändare via tolkning och respons. I förlängningen blir produkterna av konsumenternas läsning en reagens på hur väl tidningen lyckas med det kommersiella syftet. Mottagare i denna kedja blir då redaktion och författare men också andra läsare och personer som läsarna kommunicerar sina berättelser till.³³ Mottagarna ska alltså inte ses som en passiv part i modellen.

Med berättelser avser jag de redogörelser som uppstår efter läsning av *Populär Historias* artiklar. Dessa mottagarorienterade perspektiv är svåra att fånga men ett par av denna undersöknings analyskategorier undersöker historiekulturella faktorer som kan rikta ljuset både mot avsändarens syfte och mot mottagarens reception. Här avses redaktörens kontextualisering av tidskriftens innehåll respektive texternas läsartilltal och koppling till externa faktorer såsom jubileer eller andra samtida händelser. Dessutom kan analyser av insändarmaterialet fånga upp dominerande föreställningar om historia i allmänhet och om tidskriften i synnerhet. Mottagarperspektivet är generellt sett underrepresenterat i historiekulturell forskning, undantaget ett par receptionsstudier.³⁴

³² Parametrarna *författare* (skribenter och redaktörer), *artiklar, ledartexter* och *insändare* finns med i historiekulturmodellen för att konkretisera vad jag fokuserar på i analysen.

³³ ”Åhörare” är mitt tillägg. Läsarnas roll som medskapare av texters mening (semiotisk kommunikationsteori) diskuteras bland annat av John Fiske 1997, s. 14.

³⁴ Se Eva Kingsepp 2008; Bodil Axelsson 2009.

Klas-Göran Karlsson menar att den historia som står i centrum för kommunikationssituationen svarar mot ett visst behov eller intresse hos brukarna och därför måste analyseras i ett tidsmässigt sammanhang: "En historieprodukt bör analytiskt uppfattas som en färskvara."³⁵ Denna studie har ett processuellt perspektiv för att över tid finna variation och stabilitet i materialet. Samtidigt är det, som påtalats tidigare, inte självklart att produktionstillfälle sammanfaller med konsumtionstillfälle eller att samhällsförändringar har en omedelbar påverkan på tidskriften, vilket gör att flera tidsperioder måste beaktas i analysen.

Det processuella perspektivet ackompanjeras av ett strukturellt eftersom centrala samhällsförändringar antas prägla synen på det förflutna.³⁶ Ett värnande av nationell identitet kan vara en strukturell faktor att ta hänsyn till. Karlsson ser den senaste tioårsperiodens vurm i Sverige för populariserad historia som ett svar på ökat intresse för nationell historia.³⁷ Analyskategorier som rör perspektiv, geografisk ram och innehållsurval kan visa i vilken utsträckning *Populär Historia* är en nationellt orienterad tidskrift. Historiekulturens funktionella karaktär upptar en stor del av den empiriska undersökningen varför detta perspektiv utvecklas i ett eget avsnitt, det nästkommande om historiebruk. En av analyskategorierna, som är av övergripande karaktär, "Sammanfattande iakttagelser", inbegriper historiekulturella faktorer i vilka historiebruk ingår.

Övriga perspektiv, som via kategorierna spåras i texterna, är dels genetiska processer där historien framställs i en framtåtriktad rörelse från då till nu för att förstå nutida fenomen, dels genealogiska processer som från ett nu blickar tillbaka, mot historien. Det senare perspektivet belyser människans behov av att söka identitet och av att placera sig i ett större tidsmässigt sammanhang. Behoven uppstår i ett nu men styrs även av förväntningar på framtiden. Framåtblickandet blir därmed avgörande för hur vi förhåller oss till både nuet och det förflutna. Samtliga tre tidsperspektiv behöver samverka för att människan ska kunna skapa kontinuitet i tillvaron.³⁸ I det genealogiska perspektivet inryms alltså

³⁵ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 39.

³⁶ Jörn Rüsen 2004a, s. 121. En av analyskategorierna undersöker historiekulturella aspekter.

³⁷ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 42.

³⁸ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 46–47.

historiens meningsskapande dimensioner. Dessa mer individuella behov kan däremot inte frikopplas från den allmänna historiekulturen. Sammansmältningen mellan de genetiska allmänna perspektiven och de genealogiska unika perspektiven visar att människan både är skapad av historia och skapare av historia.³⁹

I de icke-vetenskapliga bruken, som tillsammans med det vetenskapliga presenteras nedan, skymtar andra behov än att tolka och presentera "sanningar" om det förflutna; det handlar snarare om att minnas, glömma, orientera och legitimera.⁴⁰ Dessa behov kopplade till ovannämnda uppmärksamhet på nationens historia kan leda till ett "vi och de"-tänkande, både om människor i det förflutna, i nuet och i framtiden. Vem som är vem kan skifta över tid. Frågor som rör etnicitet eller identiteter uttrycks inte explicit i studiens problemformuleringar och analyskategorier. Däremot kan de framträda som resultat av textanalyserna.

Sammantaget kan undersökningens verktyg, analyskategorierna, sägas göra historiekulturbegreppet operationaliserbart, men det är också viktigt att betrakta historiekulturbegreppet som ett övergripande fenomen. Därför kan inte enskilda analyskategorier representera en hel historiekultur utan de måste ständigt relateras till större sammanhang för att studiens syfte ska kunna uppnås.

Historiebruk: typologi och operationalisering

I föregående avsnitt uppehölls resonemanget till stor del av sambandet mellan brukare, artefakt och samhälle, det vill säga historiekulturens processuella och strukturella perspektiv. Här övergår vi till ett funktionellt perspektiv genom att kartlägga historiebruk som aktiveras av människors olika behov av det förflutna.⁴¹ Kapitlet avser både att beskriva centrala delar av historiekulturen i form av historiebruken och att visa hur dessa kan operationaliseras på materialet.

³⁹ Per Eliasson 2009, s. 321; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 46.

⁴⁰ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 39, s. 59.

⁴¹ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

Klas-Göran Karlsson har, med inspiration från Friedrich Nietzsches kategorisering av hur vi behärskar och behärskas av historien, utarbetat en typologi av olika historiebruk.⁴² Modellen togs först fram för att analysera historiebruk i de ryska och sovjetiska samhällena och innehöll då fem kategorier i jämförelse med dagens sju.⁴³ Typologin har nyttjats i flera historiedidaktiska undersökningar men på andra forskningsmaterial än populärhistoriska tidskrifter.⁴⁴ Exempelvis har Ulf Zander i sin avhandling använt och utvecklat historiebrukskategorierna för att analysera debatter och bruk av historia i Sverige under 1900-talet, men även i hans studie av hur historia förmedlas på film har typologin en central ställning.⁴⁵ Ett senare exempel är Anna Eskilssons avhandling om hembygdsföreningar på 2000-talet.⁴⁶ Hon använder historiebrukstypologin men lägger, likt Aronsson, större vikt vid artefakter och aktiviteter än vid bakomliggande behov, det vill säga drivkrafterna till användning av historia.⁴⁷ Dessa har däremot en framträdande roll både i Karlssons och i Zanders studier.

I denna undersökning används typologin för att analysera historiebruket i *Populär Historia*, vilket kan fångas i olika texttyper och härledas till författarna, det vill säga skribenter, läsare och redaktörer. För att skapa en helhetsbild av systemet redogörs här ganska schematiskt för kategoriernas olika innebörder, men de kommer att diskuteras och problematiseras mer utförligt i samband med den direkta tillämpningen i studiens andra empiriska del.

⁴² Friedrich Nietzsches historiebruk består av tre kategorier: monumentalistisk där historien används som läromästare, antikvarisk i vilken historien används för att bevara värden och artefakter och kritisk som utgår från behovet av att ställa det förflutna inför rätta. Nietzsche beskriver historiebruken i *Om historiens nytta och skada* (1874) 1998.

⁴³ Klas-Göran Karlsson 1999, s. 57–61; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

⁴⁴ Se bl. a. Ulf Zander 2001; Pär Frohnert 2006; Kenneth Nordgren 2006.

⁴⁵ Ulf Zander 2001; Ulf Zander 2006.

⁴⁶ Anna Eskilsson 2008.

⁴⁷ Se exempelvis Anna Eskilsson 2008 om förklaring av historiebruk på s. 33. I fotnoterna på s. 35 framgår också av det refererade forskningsläget att historiebruk används dels som ett vetenskapligt begrepp, dels som ett allmänt, utan att skillnaderna problematiseras.

Karlsson har alltså utvecklat sju kategorier av historiebruk.⁴⁸ Det vetenskapliga bruket används främst av historiker och historielärare och syftar till att bedöma sanningsvärdet i historiskt material samt att på vetenskapliga grunder tolka, kontextualisera och förmedla resultaten. Ett existentiellt bruk innebär att det förflutna används för orientering och förankring i tillvaron. Medlen är, i både privata och i kollektiva sammanhang, minnen och glömska, vilka vanligen aktiveras vid stora förändringar eller kriser. Det existentiella bruket har beröring med en av de kvaliteter för historiskt berättande som Rüsen har formulerat, det vill säga de livsorienterade inslagen som hjälper oss att förstå vår position i förhållande till det förflutna och framtiden.⁴⁹ Ett moraliskt bruk syftar till att sätta ljuset på omoraliska handlingar, som ofta har varit fördolda, för att bearbeta och diskutera dem i nuet. Klassiska exempel är folkmord och diskriminering som uppmärksammas för att ge offer upprättelse och ställa skyldiga till svars. Det ideologiska bruket innebär att utövarna, till exempel politiker, använder det förflutna för att förse fakta med ny mening och därigenom motivera handlande och underbygga maktpositioner. Ofta blir historien här regisserad och övertydligt presenterad för att passa syfte och ideologi. Med icke-bruk av historia kan antingen menas att det förflutna i sig inte har något större värde eller att delar av historien medvetet förträngs för att gynna nutida ideal. Den förra varianten utgår från idén att nutida människor inte har någon nytta av historien. Istället bör de uppehålla sig vid frågor som rör samtid och framtid. I det moderna svenska samhället, från 1930-talet och framåt, finns exempel på hur historien stundtals vändes ryggen, och blicken riktades mot framtiden, ofta med USA som förebild.⁵⁰ Som framkommer har icke-bruk av historia likheter med den ideologiska användningen och kan, av naturliga skäl, vara svår att identifiera.

Ett politisk-pedagogiskt bruk betonar utvalda likheter mellan nutid och dåtid för att bland annat nå politiska framgångar. De retoriska medlen utgörs av metaforer, symboler och analogier som stödjer förenklingen av förhållandet mellan olika tidsperioder. Här ligger det pedagogiska, det vill säga att med hjälp av retoriska figurer leda mottagarna till exempelvis ett

⁴⁸ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 58–69.

⁴⁹ Jörn Rüsen 2004a, s. 137.

⁵⁰ Martin Alm 2009, s. 267–269.

politiskt ställningstagande. Massmedia hjälper ofta till att understödja detta bruk.

Det kommersiella bruket av historia utgör det sista i typologin. Användandet framträder främst i artefakter som film, tidskrifter, skönlitteratur samt reklam och utgör ett av denna undersöknings viktigaste begrepp.

Det kommersiella historiebruket når många och får därför en utbredd påverkan på konsumenternas bild av historien, nuet och framtiden. Karlsson ställer den något tillspetsade men relevanta frågan:

Vad händer med historien i populärkulturen? Är det så att förintelsen, när den når Hollywood, amerikaniseras genom att den tillförs amerikanska och kommersiella värden som stundtals kan vara svåra att ens föreställa sig, som ett lyckligt slut?⁵¹

Följande resonemang förs vidare kring kommersiellt producerad historia: "Det kommersiella historiebruket har likheter med det politisk-pedagogiska bruket i det att historiska företeelser med stor emotionell lyskraft är särskilt användbara."⁵²

Brukets användare drivs av vinstintressen samtidigt som historiens värde via kommersialiseringen ökar.⁵³ Precis som antyds är det avgörande för brukarna att välja ut och skapa historieskrivning som lockar till konsumtion. Den intressanta frågan blir då: Vilken historia har "lyskraft" och vilken historia anses sakna fenomenet, det vill säga, blir aldrig aktuell i exempelvis *Populär Historia*? Utifrån tankegångarna ovan innebär ett kommersiellt historiebruk att historiekulturella produkter säljs just för att de har historiskt fokus. Sekundära syften, som kognitiva eller politiska, finns självklart, men vinstintresset ses som det främsta då det är produktionens livsnerv. Jag tänker mig också att bruket, till skillnad från de andra mer sammanhållna historiebruket, bör vara disparat till innehåll och form för att kunna möta olika konsumenters krav. Vissa karaktäristika som konkretion, tradition och aktörsorientering går dock att tänka sig. Komponenterna ter sig användbara för att skapa tidigare nämnda lockelser.

⁵¹ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 68, se även Jeffrey C. Alexander 2004 s. 209, om den amerikanska progressiva efterkrigsberättelsen.

⁵² Klas-Göran Karlsson 2009, s. 67.

⁵³ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

Ett framgångsrikt kommersiellt historiebruk kräver förstås en marknad, det vill säga ett behov av historien i samhället i stort. När mottagarnas behov inkluderas i historiebruksteorin framträder inte bara det förflutnas funktion hos producenterna, utan också den historiekulturella process som beskriver avsändares och mottagares relation till varandra och till mediet. De mottagarorienterade behoven kan, som jag ser det, svårigen benämnas som kommersiella utan hör snarare hemma bland existentiella, moraliska eller ideologiska användningsområden. Den eventuella asymmetri som uppstår i processen mellan producenters och konsumenters behov kan ses som ett signum för det kommersiella bruket.

Populär Historia utgör med sin relativt långa historia och breda innehåll ett lämpligt forskningsobjekt för kommersiellt historiebruk. På grund av tidsmässiga begränsningar finns inga möjligheter att göra jämförelser med andra produkter med historiskt innehåll, men det skulle självfallet ha gjort definitionen av bruket mer stabil.

Historiebrukstypologin är, enligt Karlsson, främst tänkt att appliceras på samhällssystem eller andra större helheter.⁵⁴ Hittills har ingen, mig veterligen, använt den konsekvent på endast en artefakt. Analysen omfattar förvisso helheter, det vill säga *Populär Historias* tjugoåriga utgivningsperiod och dess kontext, men tidskriften är bara en av många produkter på marknaden. Detta kan förstås uppfattas som en svaghet, men ur ett annat perspektiv kan det ses som en styrka eftersom liknande undersökningar inte tidigare har genomförts. På så vis provas både teoriapparat och material på nya sätt.

Sett ur ett vidare perspektiv har historiebrukstypologin inte undgått kritik. Invändningarna har bland annat rört kategoriernas analytiska användbarhet. Erik Axelsson anser exempelvis att de kan låsa forskaren vid de förutbestämda behoven och brukarna av historia. Kritik riktas också mot att kategorierna inte helt kan skiljas åt.⁵⁵ Axelsson efterlyser både ökad flexibilitet och analytiska skärpa och föreslår istället Carsten Tage Nielsens begrepp historieproducerande diskurser, som förklaras med: "[d]et specifika sätt som någon, i ett visst sammanhang och situation, framställer en utsaga med en potentiell betydelse om sammanhanget mellan dåtid, nutid och

⁵⁴ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

⁵⁵ Erik Axelsson 2004, s. 22, s.24.

framtid.”⁵⁶ Här nämns alltså både aktörer och kontexter som kan vara av betydelse för att förstå en ”utsaga” med historiska dimensioner, men aktörers intressen och behov ges inte mycket utrymme i diskursanalyser. Denna begränsning, tillsammans med det långt mer trubbiga analysverktyget som historieproducerande diskurser tycks erbjuda, gör att historiebrukstypologins fördelar överväger. Klas-Göran Karlsson betonar att typologin inte ska uppfattas som fullständig, att de olika historiebruken kan överlappa varandra eller verka parallellt men att de ändå kan skapa en uppfattning om vilken funktion historien fyller i samhället.⁵⁷ Översatt till denna studies syfte handlar det om att undersöka hur *Populär Historias* historieskrivning kan definieras och vilka behov av det förflutna som kan framträda hos tidskriftens producenter och konsumenter. På så vis hoppas jag även kunna definiera kommersiellt historiebruk, vilket är ett av undersökningens syften.

Genrens betydelse

Populär Historia kan undersökas både utifrån historiekulturella och mediala perspektiv, men i denna studie är betraktelsesättet främst historiekulturellt. Däremot behöver det stödjas av kontexter som belyser mediala aspekter varför detta avsnitt ägnas åt genrens och i viss mån språkets betydelse. I synnerhet kommersiellt historiebruk följer flera genreregler som dels är kopplade till framställningar om det förflutna, dels till populärkulturella former i film, litteratur och övrig media. Genrekrav och stil påverkar hur innehållet förstås och tolkas.⁵⁸ Frågan uppstår då hur historiska framställningar berörs av att de framställs i populär tidskriftsform istället för i akademisk bokform. Kan historieskildringar exempelvis få drag av nyhetsförmedling när de läses i en journalistisk produkt?⁵⁹ Med hjälp av analyskategorier för form och metod ska jag i det empiriska arbetet försöka beskriva tidskriftens språkliga och genremässiga utseende i syfte att relatera resultaten till ett kommersiellt historiebruk.

⁵⁶ Erik Axelsson 2004, s. 25, ur Carsten Tage Nielsen 1996, s. 10, s. 12, s. 57.

⁵⁷ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

⁵⁸ Cecilia Trenter 2004, s. 120–121.

⁵⁹ Bodil Axelsson 2009, s. 10, s. 12.

Genrer är kulturellt och historiskt bestämda, vilket betyder att varje tids institutioner producerar sina genrer.⁶⁰ Tidskriftsgenren får ses som ett modernt fenomen framtagen för att passa moderna livsstilsmönster. Tidsbrist och snabba förändringar kan innebära att människor inte hinner eller orkar läsa böcker,⁶¹ men även andra faktorer som status och intressegemenskap kan förklara tidskrifters popularitet. Under 2010 anslöts *Populär Historia* till *Facebook* vilket understryker förlagets behov av att på flera arenor skapa kontakt med läsarna. Redaktionen tycks ha identifierat att historia kan handla om nöje, identitet och gemenskap.

Populär Historia har, i egenskap av Sveriges äldsta historiska tidskrift, grundad 1991, utanför akademien, inga nationella föregångare.⁶² Däremot har det sedan en bit in på 1900-talet funnits brittiska och amerikanska månadsmagasin med historiskt innehåll.⁶³ Deras påverkan kommer inte att redogöras för här, men ett rimligt antagande är att *Populär Historia* tar intryck av utländska förlagor. Andra tänkbara inspiratörer kan vara äldre bildtidningar som *Se* och *Vi*⁶⁴ eller framgångsrika populärvetenskapliga tidskrifter som *Illustrerad vetenskap* och *Forskning och framsteg*.⁶⁵ Just mångfalden av bilder verkar allt sedan starten vara ett signum för populärvetenskapliga tidskrifter, vilket kan tala för en påverkan från andra medier som film och TV eller rentav från forna tiders bildkultur.⁶⁶

Att placera *Populär Historia* i en mer preciserad genre är inte enkelt då den kan benämnas som månadsmagasin, populärvetenskaplig tidskrift eller historisk tidskrift. Bestämningarna är vaga men om en ska väljas ligger den populärvetenskapliga närmast till hands. Detta begrepp är i förmedlingsundersökningar dock vidhäftat med vissa problem eftersom

⁶⁰ Eva Österberg 2002, s. 62.

⁶¹ Tobias Lindberg 2004, s. 97.

⁶² År 2010 utgavs i Sverige minst fem historiska magasin varav *Populär Historia* hade högst försäljningssiffror.

⁶³ Se exempelvis brittiska *History Today* och amerikanska *American History*.

⁶⁴ För en översikt av svenska och internationella bildtidningar se Tobias Lindberg 2004.

⁶⁵ *Illustrerad vetenskap* utkom första gången 1984 och *Forskning och framsteg* 1966. Den senare nådde försäljningsrekord 1986 med 57 000 exemplar. Se Lars-Åke Engblom et al 2002, s. 313.

⁶⁶ Jan Lindhardt 2003, s. 197; Claus Bryld 1991, s. 98.

populärvetenskap vanligtvis uppfattas som förmedling av forskningsresultat i populariserad form.⁶⁷ Beskrivningen utesluter konsumenternas medverkan och understryker den så kallade nedsipplingsteorin, det vill säga att historia är något som produceras vid lärosäten och inte av exempelvis *Populär Historias* journalister eller läsare. Även om forskare regelbundet författar tidskriftens artiklar har redaktionen stort inflytande över språklig och innehållsmässig utformning eftersom den måste anpassas efter mottagare och genre. Redaktionen beskriver av tidskriftens tänkta läsare finns i *Medieguiden* och lyder: en "kultur- och litteraturintresserad välutbildad medelklass." Om språk och innehåll sägs: "lättfattligt och upplevelserikt om vårt förflutna."⁶⁸ På grund av att populärvetenskapliga ambitioner inte uttalas samt att redaktionen inflytande över språk och innehåll är stort har jag slutligen valt att låta "det journalistiska" utgöra genrebestämningen.⁶⁹

Statsvetaren Olof Petersson och journalisten Ingrid Carlberg ser journalistik både som ett yrke och som en metod vilka över tid har präglats av villkor som brist på tid, utrymme, personal och uppmärksamhet.⁷⁰ Metoden består i att försöka lösa förmedling av information under ovannämnda omständigheter, vilket bland annat kan resultera i produkter med ett enkelt och tydligt språk samt okomplicerad syntax för att snabbt och med få resurser kunna föra ut distinkta meddelanden. Sätten att skildra verkligheten på kan vara många, men några gemensamma nämnare går att finna i konkretiseringar som syftar till att tydliggöra abstraktioner. Strävan efter tydlighet märks också i personifiering och polarisering då konflikter skildras. Dessa mönster återfinns i andra genrer, såsom skönlitteratur och film, vilket talar för att även journalistiska framställningar kan uppfattas som underhållande.⁷¹

⁶⁷ Claus Bryld et al 1999, s. 21, s. 163.

⁶⁸ Tidningsredaktioners egna beskrivningar av verksamheterna finns i *Medieguiden. Magasin & tidskrifter . Sverige 2006. Populär Historia* har formulerat sin på s. 505.

⁶⁹ Anna Maria Erling, redaktionssekreterare på *Populär Historia*, betonar i en intervju att tidskriftens texter i första hand produceras under journalistiska omständigheter och inte akademiska. 2009-11-12.

⁷⁰ Olof Petersson & Ingrid Carlberg 1990, s. 95.

⁷¹ Olof Petersson & Ingrid Carlberg 1990, s. 96, s. 99

Journalistisk metod, såsom den beskrivs av Petersson och Carlberg, kopplas oftast ihop med nyhetsförmedling, men då *Populär Historias* redaktion i huvudsak består av journalister är det ett rimligt antagande att metoden sätter sin prägel även på ett månadsmagasin, likväl som historiska spelfilmer styrs av regissörers och producenters metoder. Ur detta perspektiv fjärrar sig den kommersiellt producerade historien från den vetenskapliga, då den förra konsumeras av oändligt fler människor och styrs av helt andra krav. Samtidigt har stora delar av det empiriska materialet i föreliggande undersökning författats av forskare, vilket innebär att tidskriften även präglas av vetenskaplig stil och ambition. Fusionen mellan vetenskap, journalistik och kommers är svår att bryta ned. Vilken aspekt som väger tyngst är avhängigt forskningsfrågan, det vill säga huruvida tidskriften främst analyseras som en historisk, journalistisk eller kommersiell produkt. I denna studie står historiekulturella faktorer i centrum, men de omges av tongivande mediala och kommersiella kontexter.

Närliggande genrer – historiska dokumentärprogram

Ett övergripande syfte med *Populär Historia* är att förmedla kunskap om det förflutna och därmed göra läsarna kunnigare.⁷² Det kognitiva syftet återfinns i andra mediala sammanhang med historia i fokus, nämligen historisk dokumentärfilm. Genren definieras på följande sätt av historikern David Ludvigsson: "en historisk dokumentärfilm är en film som gör anspråk på att de skildrade händelserna eller förhållanden hände eller existerade i det förflutna så som de skildras."⁷³ Mitt antagande är att tidskriften, på grund av sitt kunskapsförmedlande syfte, har likheter med och påverkas av icke-fiktiva genrer. Under denna rubrik kommer jag därför att beröra några av dokumentärgenrens drag för att senare kunna realtera dem till studiens material.

Medieforskaren Veronica Stoeckel har undersökt vilket slags kunskap, informativ eller processuell, som prioriteras och förmedlas i TV-dokumentärer om svensk utrikespolitik. Hennes övergripande syfte är att undersöka hur programmens strukturer och stilgrepp främjar reflektion,

⁷² Magnus Bergsten 3/2009, s. 6; Observer 2006, s. 505.

⁷³ David Ludvigsson 2004, s. 124.

självreflektion och metareflektion hos tittarna. Konsumenterna intervjuas inte utan materialet tolkas efter dess möjlighet att få tittarna att relatera till egna erfarenheter och allmänmänskliga villkor. Stoehrels analytiska verktyg består av tre berättelsestrategier:⁷⁴ den dokumentär-realistiska, den taktisk-populära och den estetiska. Ett av undersökningens bärande resultat är att de två förstnämnda inte uppmuntrar till djupare förståelse hos publiken, medan den estetiska öppnar upp för eftertanke och värdering.⁷⁵ Där får publiken möjlighet att utveckla egna omdömen då olika kunskapsområden kopplas till existentiella frågor.⁷⁶ Till den dokumentär-realistiska strategins svaghet hör att publiken styrs till att uppfatta programinnehållet som speglingar av verkligheten, inte som tolkningar. Framställningsformen skapar, enligt Stoehrel, intryck av att det existerar en objektiv verklighet oberoende av hur journalisten uppfattar den. Mer konkret uttryckt utmärks strategin av tydliga kausala upplägg, rationella resonemang och av vetenskapliga referenser som sanningssägare.

Stoehrels dokumentär-realistiska strategi tangerar Ludvigssons definition av historisk dokumentärfilm, och frågan är hur väl bestämmningarna sammanfaller med framställningsformerna i *Populär Historias* texter. Mitt antagande är att det finns gemensamma drag, eftersom tidskriften präglas av fakta snarare än fiktion och av viss vetenskaplighet, inte minst via ett flertal skribenters akademiska anknytning.

Ludvigsson har identifierat tre faktorer som producenter och programledare måste ta i beaktande under programproduktioner: kognitiva, moraliska och estetiska. Med kognitiv hänsyn menas att programledaren betonar kunskapsförmedling, helst genom att presentera ny historisk kunskap. Det tas moralisk hänsyn när politiska värderingar eller ekonomiska frågor lyfts fram, och den estetiska aspekten blir mest framträdande i program där formidealet dominerar, det vill säga när berättelsen främst ska uppfattas som estetiskt tilltalande. Precis som framkommer i Stoehrels

⁷⁴ Med "strategi" avses en textform som visar en riktning, det vill säga som placerar publiken i en viss position och leder den till en viss uppfattning om verkligheten och därmed till en viss handling, Veronica Stoehrel 1994, s. 75–76.

⁷⁵ Veronica Stoehrel 1994, s. 207–208.

⁷⁶ Veronica Stoehrel 1994, s. 76–78.

undersökning menar Ludvigsson att alla tre inslagen kan förekomma i samma produkt, antingen genom samverkan eller via kollision.⁷⁷

Ett av Ludvigssons svar på frågan om möjligheter och begränsningar till kunskapsförmedling i historiska dokumentärer, är att genren ger goda möjligheter till förståelse och insikt om det förflutna. Begränsningarna ligger bland annat i den korta programtiden, och risken med att statskontrollerade medier, som SVT, använder mediet i syfte att föra ut politiska budskap eller påtvinga politisk korrekthet. Författaren pekar även på att de program som får produktionsanslag fokuserar på teman som många tittare efterfrågar, exempelvis krig, vilket gör det svårt för producenter med andra ambitioner och intressen att göra sig hörda. Här lyfter Ludvigsson fram ett av huvuddragen i det kommersiella historiebruket och som även är giltigt för *Populär Historias* produktion.

Även om Ludvigssons och Stoehtels undersökningar i några avseenden skiljer sig från föreliggande studie finns flera beröringspunkter, bland annat förmedlingen av historisk kunskap i mediala sammanhang och de vinstgivande intressena. Dessa aspekter kan användas för att diskutera igenkänningens betydelse för tolkning och användning av det förflutna.⁷⁸ Kännedom om den ena genren kan genom likheterna skapa ett mönster för hur den andra tolkas, så kallad intertextualitet.⁷⁹

⁷⁷ David Ludvigsson 2004, s. 123.

⁷⁸ Se bland annat Lennart Hellspong & Per Ledin 1997, s. 25; Mats Jönsson 2004, s. 49, Madeleine Hurd & Tom Olsson 2002, s. 74.

⁷⁹ Madeleine Hurd & Tom Olsson 2002, s. 71; Mats Jönsson 2004, s. 46, s. 48.

Material och tillvägagångssätt

Material

Populär Historia har under åren 1991 till 2010 getts ut i 168 utgåvor. Det stora beståndet möjliggör en fördjupad undersökning av hela samlingen. Därför har en utgåva per år valts ut, vilket har styrts av ambitionen att skapa så stor spridning över kalenderåret som möjligt. Utfallet blev som följer: nr 1 1991, nr 2 1992, nr 3 1993 och så vidare. Eftersom antalet årliga utgåvor har ökat med tiden, från fyra till nuvarande tolv, men ändå understiger antalet undersökta år, sprids urvalet från 1997 efter samma årstidsrelaterade princip som beskrivs ovan.⁸⁰ I sammanhanget måste understrykas att de utvalda artiklarna inte kan hävdas vara representativa för hela tidskriftsproduktionen, vilka uppgår till cirka 700 artiklar. Att nå full representativitet eller proportionalitet är inte heller mitt mål; istället vill jag visa på varianter av *Populär Historias* stora produktion för att sedan diskutera dem i relation till kommersiellt historiebruk.

Det tyngst vägande empiriska materialet består av tjugo ”paket”, ett per utgåva, innehållande en ledartext, en till fyra fokusartiklar och en insändarsida.⁸¹ Urvalet av artiklar har skett utifrån texternas status i tidskriften. Sedan 1999 innehåller varje nummer ett fokusavsnitt eller ett tema som ibland är skrivet av flera författare. Redaktionen beskriver dessa som historiska fördjupningar, och därför ter de sig speciellt lämpade som material i en historiedidaktisk analys.

Artiklarna är kvantitativt sett det största empiriska materialet och dominerar i studiens första empiriska del. Till den andra delen är historiebruksanalyserna förlagda, och där balanseras artikelmaterialet i större

⁸⁰ Se bilaga 2.

⁸¹ Tidskriftens texter i webformat har inte använts utan endast det tryckta materialet.

utsträckning av ledartexter och insändare.⁸² För att synliggöra helheter och i förlängningen tidskriftens karaktär försöker jag i historiebruksanalyserna även se relationerna mellan de olika texttyperna.

Förutom de tjugo paketen ingår ett stort kvantitativt material bestående av en sammanställning av samtliga publicerade artiklar överstigande tre sidor. Artiklarna kategoriseras bland annat efter ämnesinnehåll och efter författarnas yrken och kön.⁸³

Insändarsidorna är studiens enda direkta länk till mottagarledet i den historiekulturella kommunikationskedjan som tidskriften är exempel på. All annan information om läsarna, förutom försäljningssiffror och köns- och åldersfördelning, är redaktionshemligheter.⁸⁴ "Forum", som insändarsidan rubriceras, omfattar synpunkter på innehåll, korrigering av felaktigheter och kompletterande upplysningar, som till exempel egna historiska erfarenheter. Läsarna är mycket aktiva vilket tvingar redaktören att göra urval.⁸⁵ Därmed finns ytterligare en källkritisk komplikation kring det redan svåråtkomliga mottagarledet.

Intervjuer med personal på tidskriftsredaktionen kompletterar vid några tillfällen det skriftliga materialet. De frågor jag har ställt till chefredaktör, art director och redaktionssekreterare rör främst hur de ser på föreningen mellan historia och journalistiskt skrivande samt hur val av innehåll och författare sker. Intervjuerna är särskilt betydelsefulla i studiens inledande skede då jag behöver skapa mig en bild av verksamhetens mål och det mer konkreta arbetet på redaktionen. Exempel på det senare är publiceringsprocessen, från idé till färdigställd artikel, som kan inledas med att skribenter skickar alster till *Populär Historias* redaktion. Ibland tas

⁸² På grund av det stora antalet ledartexter och insändare är referenserna till dessa texter enbart placerade i fotnoter och inte i referenslistan.

⁸³ Se temakategorier i bilaga 3.

⁸⁴ *ORVESTO konsument* är en av SIFO led målgruppsundersökning som mäter räckvidden för ett stort antal medier i Sverige. Personer mellan åldrarna 15–79 år frågas om bland annat intressen, medie- och inköpsvanor. I *OREVSTO:s räckviddsutveckling* framkommer månatliga antalet läsare av tidskrifter och deras könsfördelning. Endast dessa variabler används i föreliggande undersökning. Övriga har jag inte tillgång till.

⁸⁵ Intervju 2009-03-26 med Magnus Bergsten, chefredaktör på *Populär Historia*. Han nämner här att utrymmet för läsarfrågor, "Frågor & Svar", planerar att utvidgas.

texterna emot, men vanligtvis initierar redaktionen kontakten med författare under tiden ett tema planeras.⁸⁶ De mer omfattande fokusartiklarna skrivs ofta av tidigare anlitade skribenter eftersom redaktionen känner till kvaliteten på deras texter.⁸⁷ Chefredaktören och redaktionssekreteraren betonar att artikelförfattarna måste ha både gedigna ämneskunskaper och god berättarförmåga. Idealförfattaren är en väl skrivande historiker.⁸⁸

Kvantitativa analyser

Tidskriftens spännvidd kan fångas på flera sätt, men mina val föll dels på en övergripande kvantitativ undersökning, dels på en fördjupad textanalys som arbetas fram i samspel mellan materialet och historiedidaktiska begrepp.

För att skapa en uppfattning om *Populär Historias* mångfaldiga innehåll kategoriseras och räknas, som tidigare nämnts, samtliga längre artiklar i alla utgåvor. De kvantitativa analyserna sker parallellt med det textanalytiska arbetet av de årsvis utvalda artiklarna. Eftersom metoderna berikar varandra går de egentligen inte att hålla isär, vilket innebär att båda är att betrakta som kvalitativa.⁸⁹

Kategoriseringsarbetet omfattar samtliga nummer av *Populär Historia* 1991 till 2010, det vill säga 20 årgångar och 168 utgåvor. Innehållet har under arbetets gång ordnats utifrån artiklarnas teman, sidantal och författare. Dessutom har läsarnas insändare och frågor, chefredaktörernas texter och omslagens bilder också listats i samma tabeller. På så sätt har jag skapat mig en helhetsuppfattning om tidskriftens karaktär och utveckling över tid.

Tyvärr finns inte utrymme att djupanalysera allt detta material. Exempelvis utesluts läsarnas frågor helt trots att samtliga är listade. Omslagsbilderna får inte heller något utrymme, bortsett från några få omnämmanden. Artiklarnas bildmaterial har stor estetisk och kognitiv betydelse både för redaktionens och för läsarnas uppfattning om det

⁸⁶ Intervju med Magnus Bergsten 2009-03-26.

⁸⁷ Intervju med Anna Maria Erling 2009-11-12.

⁸⁸ Magnus Bergsten 2009-03-26.

⁸⁹ Mats Alvesson & Kaj Sköldberg 2008, s. 19.

förflutna. Även detta stora material har jag fått avstå ifrån. Alla dessa val och bortval ger en aning om tidskriftens potential, både som historiekulturell artefakt och som forskningsobjekt.

Urvalet till den kvantitativa undersökningen gynnar generellt sett de två första leden i den historiekulturella kommunikationskedjan, det vill säga avsändare och artefakt, medan mottagarledet först får en framträdande roll i de kvalitativa undersökningarna. Dock har det årsvisa urvalet av insändarmaterial kvantifierats utifrån texternas syften och typer av historiebruk. Däremot är inte det totala insändarmaterialet kategoriserat på samma sätt som artiklarna.

För att kunna identifiera dominerande och ovanliga teman samt synliggöra förändring och stabilitet över tid har jag i ett nästa led, efter tematisering av innehåll, räknat på materialet. Svensk respektive internationell historia samt strukturer och aktörer har fungerat som övergripande perspektiv. De bryts sedan ned till andra kategorinivåer, som exempelvis krig, kultur och socialhistoria respektive vetenskapsmän samt politiska och militära ledare.⁹⁰ Ett slags mellanled utgörs av kategorierna "platser" och "föremål" som kan ha både aktörs- och strukturorienterade perspektiv. Dessa dubbla funktioner kan även framträda inom andra teman, men texternas dominerande perspektiv har lett till temabestämningarna.

Författarnas profession och kön har också blivit föremål för kvantifiering, vilket motiveras av att studien bland annat syftar till att definiera ett kommersiellt historiebruk. Det finns skillnader mellan journalisters och historikers sätt att skriva historia på. Eventuella förändringar över tid av sammansättningen av författare kan även förklara omdaningar av texternas karaktärer. Undersökningen har inget uttalat genusperspektiv, men jag ser det ändå som intressant att synliggöra könsfördelningen bland författarna för att relatera denna till läsargruppens sammansättning och till tidskriftens innehåll. Kan det vara så att män skriver för män eller att vissa teman företrädesvis skrivs av kvinnliga författare? Vilken betydelse kan svaren på dessa frågor ha i definitionen av ett kommersiellt historiebruk?

För att jämförelser över tid ska bli möjliga och överblickbara ordnas resultaten av de kvantitativa undersökningarna i tre tidsperioder: 1991-

⁹⁰ Se temakategorier i bilaga 3.

1997, 1998-2002 och 2003-2010. Den senare perioden är två år längre än de förra, vilket orsakas av en förändring under studiens gång. Undersökningsperioden var inledningsvis tänkt att omfatta perioden 1991-2009, men eftersom tidskriften i oktober 2010 bytte ägare ville jag inkludera det allra sista numret, 11/2010, av *Populär Historia* i Historiska Medias ägo.

Sammanfattningsvis innefattar den kvantitativa undersökningens information andelen nationellt och internationellt innehåll, olika temans omfattning samt författarnas yrkesbakgrund och kön. Dessa data används sedan tillsammans med resultatet av textanalyserna för att bland annat visa på stabilitet och förändring, samband och motsägelser och till sist – det kommersiella historiebrukets karaktär. Ett antal texter, som inte ingår i det årsvis utvalda materialet, används som enskilda exempel för att stödja eller problematisera textanalyserna. Eftersom hela beståndet av tidskrifter faktiskt är genomgången ser jag ingen anledning att försumma exempel som kan tillföra analysen fler dimensioner.

Som en övergång till beskrivningen av det textanalytiska arbetet kan nämnas att även viss information däri har kvantifierats. Det rör sig till exempel om författarnas profession, texternas innehåll och språkliga aspekter. Även dessa resultat fungerar som understödande information i de kvalitativa analyserna.

Textanalyser

Det textanalytiska arbetet sker med hjälp av sexton analyskategorier som har tagits fram i ett samspel mellan tidskriftsmaterialet och textanalytiska respektive historiedidaktiska undersökningssätt. Under processen har några analysinstrument valts bort medan andra har tillkommit eller utvecklats. Förändringarna har skett på grund av att materialet har tillfört ny information som kräver nya förhållningssätt och verktyg. Den övergripande analysmetoden kan därför beskrivas som abduktiv vilket innebär att enskilda exempel tolkas utifrån ett hypotetiskt mönster, i det här fallet analys-schemat, för att sedan förnya eller utveckla detta mönster. Den abduktiva metoden inbegriper inte enbart beskrivning av ett fenomen utan riktar sig även mot

förståelsen av djupare strukturer, som exempelvis historiekultur och historisk kontext.⁹¹ Därmed har studien ett hermeneutiskt angreppssätt.

I sammanhanget kan nämnas min förförståelse, utifrån yrket som svensk- och historielärare, för textanalys och historisk respektive historiedidaktisk metod. Jag har förvisso tagit del av *Populär Historia* både som privatperson och som gymnasielärare i historia, och även om dessa roller är svåra att hålla isär tror jag att den senare var mest framträdande i valet av material och metod. Det föll sig också naturligt i en analys av en textorienterad historiekulturell produkt att använda sig av textanalytiska redskap tillsammans med historiedidaktiska verktyg. Andra metoder som exempelvis diskursanalyser skulle kunna vara tillämpbara på studiens material men inte på syfte och frågeställningar eftersom de rör individers behov och intressen av historia. Dessa mer specifika fenomen kan inte fångas i diskurser eftersom aktörer och omgivande kontext har underordnad betydelse till förmån för språkliga praktiker, där texten förstås utifrån egna villkor.⁹² Diskursanalys kan därmed inte kombineras med abduktion. Det blir också svårt att följa förändring över tid då kontext och process har mindre betydelse.

De analyskategorier som har tydligast textanalytisk karaktär undersöker texternas språk, layout, framställningsform och organisationsprincip, men också tendens, mål och läsartilltal kan tillskrivas det textanalytiska området även om dessa i högre grad än de förra anknyter till historiska dimensioner. De specifikt språkliga aspekterna analyseras enbart i de utvalda artiklarna eftersom de dels utgör undersökningens huvudmaterial, dels har störst textomfång.

Artiklarnas framställningsformer och organisationsprinciper kan tyckas ha samma innebörd, men med framställningsform avser jag huruvida texten har analytisk eller berättande karaktär, medan organisationsprincipen beskriver själva dispositionen. Framställningssättet är av betydelse för hur textens innehåll uppfattas, då mönstren ofta anknyter till kända förlagor, bland annat från fiktionens värld.⁹³

⁹¹ Mats Alvesson & Kaj Sköldbberg 2008, s. 56.

⁹² Mats Alvesson & Kaj Sköldbberg 2008, s. 462.

⁹³ Hayden White 1987, s. 42–43.

De analyskategorier som har tydlig historiedidaktisk anknytning kontextualiserades med hjälp av historiekulturella teorier i föregående kapitel. Därför diskuteras de inte här. Däremot vill jag avsluta med att betona textanalysens övergripande förhållningssätt som ligger nära traditionell historisk metod genom kritiskt ifrågasättande i allmänhet och källkritiskt förhållningssätt i synnerhet. Studiens texter behandlas likt annat källmaterial i historiska undersökningar, vilket är en viktig förutsättning för att vi ska kunna nå ökad kunskap om medialt förmedlad historia och skapa kvalificerade diskussioner kring densamma.⁹⁴

⁹⁴ Jfr Claus Bryld 1993, s. 32–33.

Tidskriften och förlaget – en långvarig relation

I mitten av oktober 2010 fanns en liten notis på *Sydsvenskans* ekonomisidor med rubriken: "Historiskt köp av LRF Media".⁹⁵ Kort omnämns affären som lett till att tidskriften *Populär Historia* efter nästan tjugo år i förlaget Historiska Medias ägo nu har fått en ny huvudman. I affären ingår även Historiska Medias två andra tidskrifter *Allt om historia* och *Militär Historia*. Andra medier resonerade kring köpesumman och det ständigt växande intresset för historiska tidskrifter och i förlängningen för historia.⁹⁶ Detta faktum att historia idag är säljande så till den grad att den ena produkten efter den andra skapas och kan hållas vid liv under långa tider, kan inget annat än väcka förundran. Denna förundran bildar också utgångspunkt för föreliggande undersökning.⁹⁷

Andra förhållanden gällde när *Populär Historia* startades 1991 av ägarna till företaget Svenska Historiska Media AB: journalisterna Björn Andersson, Folke Schimanski och Erik Osvalds samt arkeologen Sven Rosborn.⁹⁸ Tidskriften var då Sveriges första och enda inhemskt producerade historiska magasin och gavs till en början ut i liten skala med fyra nummer 1991. Redan 1992 ökade den årliga utgivningen till sex nummer och 1999 till åtta. Sedan 2004 har tidskriften utkommit med tolv nummer per år. Försäljningssiffrorna har ständigt ökat med undantag för en förmodad

⁹⁵ "Historiskt köp av LRF Media", *Sydsvenskan*, 2010-10-14.

⁹⁶ Se bland annat Ove Gustavsson 2010; Olle Lidbom 2010.

⁹⁷ Historia säljs idag överallt genom film, spel, böcker och upplevelseindustri. De bilder av det förflutna som framträder här har rimligtvis betydande inflytande över mångas historiesyn. Därför bör det vara av värde att undersöka och problematisera kommersiella och populariserade framställningar.

⁹⁸ Magnus Bergsten 2006, s. 52.

utplaning mellan 1996 och 1998.⁹⁹ Idag ges historiska tidskrifter ut av flera förlag även om inget än så länge kan matcha *Populär Historias* försäljningsframgångar. Under tidskriftens nittonåriga historia har det endast skett ett byte av chefredaktör, från en av grundarna Erik Osvalds till redaktionsmedarbetaren Magnus Bergsten, som tillträdde 2005.

Förlaget, som idag heter Historiska Media, ger ut facklitteratur, film och, fram till oktober 2010, tidskrifter med historiskt och kulturhistoriskt innehåll. Den årliga bokproduktionen består av cirka 35 titlar och bredden bland författare och innehåll är stor.¹⁰⁰ Några författarexempel är Wilhelm Agrell, Antony Beevor, Vasilij Grossman, Dick Harrison och Bengt Liljegren; alla utom Grossman, av naturliga skäl, är återkommande skribenter i *Populär Historia*. Under hösten 2010 har bland annat böcker om Barrack Obama, Dalby kyrka, Pink Floyd och Josef Stalin getts ut, vilket visar på en betydande spännvidd.¹⁰¹ Urvalet har likheter med tidskriftens innehåll, speciellt när det gäller den stora mängden person- och militärhistoria. Populärkulturella ämnen som musikgrupper och myter eller fiktion förekommer däremot sällan i *Populär Historia*.

Utifrån ämnes- och författarval verkar det rimligt att anta en ömsesidig påverkan mellan litteraturen och tidskriften. Artiklarna kan då ses som ett slags minifackböcker om historia, behandliga att ta till när både tid och plats tryter. En viktig skillnad mellan de litterära produkterna och den journalistiska är bildmaterialets betydelse i den senare samt tidskriftens ständigt ökande upplaga i relation till bokförsäljningens neråtgående kurva.¹⁰²

Hur ser då tidskriftsredaktionen på *Populär Historias* tillblivelse och utveckling? Med anledning av 15-årsjubileet 2006 skrev chefredaktör Magnus Bergsten artikeln "När historien blev populär".¹⁰³ Han inleder med

⁹⁹ År 1995 såldes 16 700 exemplar per utgåva som 1996 ökade till 20 000. 1997 års försäljningssiffror redovisas inte i ledartexterna och eftersom ökningen mellan 1996 och 1998 endast var 2000 exemplar kan 1997 varit ett mindre framgångsrikt.

¹⁰⁰ Historiska Medias websida.

¹⁰¹ Historiska Medias websida.

¹⁰² För bokförsäljningsstatistik se Svenska Förläggareföreningen 2010.

¹⁰³ Magnus Bergsten 2006, s. 52–53.

att berätta om sitt överlag positiva första intryck av tidskriften 1991. Det fanns emellertid i Bergstens ögon behov av förbättring:

... idag kan jag med lite stolthet och mycket glädje konstatera att Populär Historia 2006 är en betydligt »populärare» produkt än den var 1991 – i dubbel mening. Innehållet har blivit bredare och läsekretsen har vuxit rejält.¹⁰⁴

Han kallar tidskriftens utveckling "[e]n fantastisk framgångssaga!".¹⁰⁵ Värt att notera är hur begreppet "populär" kopplas ihop med innehållsmässig bredd och ökande försäljning.

Framgångarna tillskrivs bland annat tidningens satsning på bredd och förnyade grafiska former. *Populär Historias* layout- och upplagehistoria illustreras av titelsidorna på fyra nummer där ny form eller annan större förändring introducerats. År 1991 utkom den allra första utgåvan. Både 1999 och 2004 fick tidskriften ny "kostym". Sistnämnda år utsågs den också till årets tidskrift. Bergsten lyfter även fram ett nummer från 2005 års produktion för att visa på tidskriftens hundra utgåva som sammanfaller med byte av chefredaktör. Betydelsen av tidskriftens estetiska faktorer såsom bildmaterial, typografi och layout ska inte underskattas. De lockar, vilket även Bergsten menar, fram ett intresse för innehållet och fungerar därmed som säljande medel. Fångande bilder och rubriker kan även komplettera textmaterial som annars riskerar att uppfattas som otillräckligt eller inlevelsefattigt. I sådana fall får illustrationerna en kompenserande funktion.

De titelsidor som Bergsten valt ut uppvisar både gemensamma och divergenta drag. Första numrets framsida är den enda som annonserar en skribents artikel, nämligen Herman Lindqvists krönika. Omslaget innehåller också av ett landskapsfotografi av Birka samt en fotografisk bild av Winston Churchill, ett annat av numrets teman. Övriga omslag pryds av konst med kända historiska personer i fokus: en träskulptur av jungfru Maria, en målning av Karl XIV Johan och en av Karl XII:s likfärd. Dessa äldre konstverk är den typ av bilder som tidskriften gärna förknippas med.¹⁰⁶ Personmåleriet, som återkommande visas på tidskriftens omslag, kan

¹⁰⁴ Magnus Bergsten 2006, s. 52.

¹⁰⁵ Artikeln är exempel på storytelling som ett led i kommersiellt historiebruk där företag bygger sin identitet på historiska bedrifter. Grundare, utmaningar och succéer är viktiga komponenter i storyn. Se Jan Bjarne Bøe 2006, s. 159.

¹⁰⁶ Intervju med Jacob Wiberg 2009-10-08.

dessutom relateras till ett av *Populär Historias* dominerande teman, nämligen biografier. Intresset för personskildringar är så pass stort bland läsarna att *Populär Historias* nuvarande förlag, LRF Media, i januari 2011 påbörjade utgivningen av en ny historisk tidskrift, *Biografi*.¹⁰⁷

Sammantaget ter sig omslagsexemplen från 1999 till 2005 ganska lika varandra, medan 1991 års första utgåva avviker med naturbilden, annonsering av skribent samt en mindre fylld titelsida. Däremot är kopplingen mellan då och nu tydliggjord på två platser: "Birka igår och idag" samt "Det gamla Sverige i det nya Tyskland" medan senare nummers anknytning till nuet har karaktär av jubileer: "Svenska ubåtsvapnet 100 år", "Jubileumspecial! 100 händelser som skakade Sverige" (jubileum syftar här på tidskriftens hundra utgåva). Det äldre exemplet länkar samman nutida förändringar med det förflutna och vice versa, medan de yngre sammankopplar historien med nutida manifestationer såsom jubileer, årsdagar eller märkesår.

¹⁰⁷ Anna Larsdotter 2011.

Historien populariseras

Populär Historia kan i flera avseende betraktas som ett barn av sin tid: ett bevis för de senare decenniernas ökade tidskriftsutgivning, ett led i en förändrad historiekonsumtion och ett exempel på en produkt som vänder sig till en bredare publik. De två senare aspekterna ska belysas här, men fokus kommer att ligga på begreppet *populär*, som i viss avseenden relateras till kommersiellt bruk av historia. Dessförinnan ger redaktören sin förklaring till varför den populärhistoriska konsumtionen har ökat.

Chefredaktören har ordet

I sin artikel om tidskriftens jubileum tolkar Magnus Bergsten det stigande historieintresset utifrån att "historia har blivit trendigt".¹⁰⁸ Tidigare fanns historieintresset, menar han, hos begränsade grupper som lärare och reservofficerare, men nu säljs historia överallt. Han hävdar att det låga historieintresset under en stor del av 1900-talet främst är förknippat med statliga verksamheter som skolans historieundervisning, medan folk i allmänhet kan ha haft ett större engagemang för det förflutna.

Artikeln innehåller även funderingar över nuet: idag kan en före detta punkrockare skriva biografier över kungar och kanske en rörmokare läsa böcker om slaget vid Stalingrad. Kopplingen mellan historieintresse och individ är mer oförutsägbart och friare nuförtiden. En annan förändring som Bergsten noterar är att allt fler forskare, som Peter Englund och Dick Harrison, vill skriva för bredare läsekretsar.

Bergsten berör också det stora, men enligt honom under många år politiskt inkorrekta, intresset för kungar och krig. Idag ter sig ämnena mer

¹⁰⁸ Magnus Bergsten 2006, s. 52. Se även Jerome de Groot 2009, s. 17, s. 31, för konsumtionsökningen av populärhistoria i Storbritannien.

accepterade och Peter Englunds Poltava nämns som exempel.¹⁰⁹ I detta sammanhang omtalar han också Vilhelm Moberg, Per Anders Fogelström och Lars Widding tillsammans med tidigare nämnda Englund, Harrison och militärhistorikern Lars Ericson Wolke. Mycket skiljer författarna åt, men de förenas av att vara etablerade författare som skrivit ”populär” historia med ambition att tilltala en bred läsekrets. Sällskapet kan skapa en acceptans och legitimitet både för tidskriftens historieskrivning och för fortsatta satsningar på populär historia.

Det förändrade historieintresset förklaras alltså av en bredare sammansättning bland både konsumenter och producenter samt att historia tillskrivs en högre intressestatus än tidigare, till och med gällande kungar och krig. Bergstens slutsatser harmonierar med tidskriftens ambitioner att popularisera historia. Detta leder vidare till nästa aspekt, nämligen innebörden av ”det populära”.

Populärt för vem?

I affärernas tidskriftshyllor finner presumtiva köpare flera tidskrifter med begreppet ”Populär” länkat till sitt huvudområde: *Populär Arkeologi*, *Populär Astronomi*, *Populär Kommunikation* etcetera. Vid en första anblick väcker inte titlarna några frågor. Namnvalen kan betraktas som relativt självklara och neutrala; tidskrifternas syfte är att i lättsmälta och populariserade versioner förmedla vetenskapliga rön till folk i allmänhet. Denna syftesbeskrivning kan uppfattas som fullt tillräcklig, men jag väljer att fortsätta fundera eftersom begreppet ”populär” och, i dess förlängning, ”folklig” behöver problematiseras i relation till den artefakt som utgör huvudmaterial i min studie. I vad ligger det populära och eventuellt det folkliga i *Populär Historia*?

Ur latinets *populus*, som betyder ”folk som politisk enhet”, stammar begreppet *populär*, vilket etymologiskt länkar det samman med begreppet *folk*.¹¹⁰ En logisk följd därav skulle i det här fallet bli att *Populär Historia* vänder sig till folket. Stämmer detta? Om ja, vilka är då folket, och i

¹⁰⁹ Magnus Bergsten 2006, s. 53.

¹¹⁰ Uppslagsord: ”populär”, Birgitta Ernby 2008, s. 508.

förlängningen, vad är då det populära? Vi börjar med ett försök att reda ut koncepten.

Begreppet *folk* (lexikalt från tyskans *Volk*) har över tid haft olika betydelser beroende på dess nationella och kulturella kontexter, vilket har skapat en vaghet kring konceptet. Begreppsiden om *folket* består av både deskriptiva och normativa element: etniska, politiska och sociala faktorer som sammanflätas med normativa bestämningar.¹¹¹ Exempelvis betraktas ofta populär, det vill säga folklig, kultur som mindre attraktiv än den så kallade finkulturen. Däremot anses folkvalda regimer (från grekiskans *demos* – folk, *krati* – styre) generellt sett vara det mest accepterade alternativet bland statsskick.

I Sverige under 1900-talet har *folk* dels använts för att beskriva de breda folklagen – det vill säga arbetarklass och lägre medelklass, dels för att i nationella termer benämna statens invånare – det svenska folket.¹¹² Båda definitionerna bär på exkluderingar; de övre samhällsklasserna ingår inte utifrån ovanstående definition i folket, och personer boende i Sverige, men med annan etnisk bakgrund än svensk, kan lätt uppfattas som att inte tillhöra "det svenska folket". Bestämningarna tycks formuleras av dem som innehar någon form av ekonomisk, politisk eller kulturell makt. Den första definitionen avgörs av dem som inte vill tillhöra massan, alltså en elit i minoritet, medan den sistnämnda får sin betydelse av dem som tillhör en etnisk eller politisk majoritet och som vill slå vakt om den. På senare tid har man däremot försökt att inkorporera drag av samförstånd i betydelsen av *folk* för att avse "alla".¹¹³ Härmed kan "det populära" också bli något som rör och tilltalar alla. Utifrån denna moderna definition av ordet *populär* vill rimligtvis *Populär Historias* redaktion att konsumenterna ska uppfatta produkten. Betydelsen har däremot inte fått stå oemotsagd av forskare.¹¹⁴ Genom att ställa frågan – "populärt för vem?" framkommer att svaret "alla" inte är rimligt. Även idag finns de intresseskillnader och maktstrukturer som definitionerna ovan antyder. Fenomenet "populärkultur" får utgöra exempel. För det första definieras begreppet av forskare och inte av den stora

¹¹¹ George Boas 1973, s. 496–497.

¹¹² Henrik Nordvall 2005, s. 5.

¹¹³ Raymond Williams 1976, s. 199.

¹¹⁴ Henrik Nordvall 2005, s. 18.

grupp som anses nyttja populärkultur.¹¹⁵ För det andra debatterar sällan rörmokare eller undersköterskor dessa vardagskulturella fenomen på dagstidningarnas kultursidor; det gör akademiker och journalister som arbetar med kulturfrågor. Exemplet visar att det fortfarande finns skillnader mellan dem som definierar det populära, men som sällan konsumerar det, och dem som sägs vara en del av fenomenet. Därför måste frågan om vad som menas med populärt i *Populär Historia* ställas igen.

Svaren blir olika beroende på vilket perspektiv som anläggs. "Det populära" kan i det här fallet undersökas utifrån avsändare, medium och mottagare. Avsändarna, det vill säga redaktionen, vänder sig explicit till en välutbildad och kulturintresserad medelklass. Detta meddelas inte i tidskriften utan i *Medieguiden. Magasin & tidskrifter. Sverige 2006* som förmodligen få läsare tar del av.¹¹⁶ Däremot omtalas läsarna i ledartexterna ofta som kunniga och engagerade personer vars synpunkter redaktionen gärna vill ta emot för att tidskriften ska utvecklas, men klasstillhörigheten utelämnas. Redaktionens bild av läsarna byggs alltså upp av kunskapsaspekter och implicit av klass, status och livsstil. Utifrån dessa faktorer samt egna intressen skapar redaktionen den populära historien, som är tänkt att tilltala många men inte nödvändigtvis alla. Tidskriftens titel kan på så vis ses som något obalanserad i förhållande till läsekretsen.¹¹⁷ Samtidigt är titeln i nuläget ett säljande varumärke vilket det förstås innebär risker med att förändra. Men det går att leka med tanken huruvida *Populär Historia*, i fall den hade varit en nytgiven produkt idag, hade getts samma namn.

Läsarna vet jag tyvärr inte så mycket om mer än att 191 000 personer läser tidskriften varje månad och att majoriteten av dem, 64 procent, är män.¹¹⁸ De flesta är enligt redaktionen i medelåldern och boende i städer. Trots vagheten i uppgifterna är det egentligen först här som vi närmar oss svaret på frågan: Vad är populärt i *Populär Historia* och för vem? Här framkommer de skillnader som gör att svaret inte kan bli det

¹¹⁵ Kristina Malmio 2000, s. 68.

¹¹⁶ Se Observer 2006, s. 505.

¹¹⁷ I en intervju med Magnus Bergsten 2009-03-26 framkommer, förutom att majoriteten av läsarna är män, även att det flesta bor i städer; det kvalitativt analyserade insändarmaterialet från 1995–2010 visar också på klar manlig och urban dominans.

¹¹⁸ ORVESTO Konsument Helår 2010, s. 11.

konsensusinriktade ”allt för alla”. Intressena hos läsekretsen kommer att styra innehållet vilket betyder att den historia som tilltalar majoriteten bland läsarna blir den populära. Ur ett vidare perspektiv går det att hävda att i kulturella sammanhang konsumenterna själva skapar handelsvaran.¹¹⁹ I *Populär Historias* fall finns makten hos läsarna, men redaktionens inflytande ska inte underskattas eftersom den både bejakar läsarpreferenser och gör egna ”justeringar” över tid. Sammanhanget måste även vidgas till en större historiekulturell kontext som både läsare och redaktion ingår i och präglas av.

En naturlig följdfråga till ”vad är populärt?”, är ”vad är inte populärt?”, det vill säga ”vad positionerar sig tidskriften emot och varför?”. Ett självklart svar är att redaktionen inte vill publicera artiklar som för få personer vill läsa. Då blir det kommersiella historiebruket dysfunktionellt. Den typ av historia som sällan eller aldrig förekommer i tidskriften får i sammanhanget därför benämnas som impopulär, men det behöver inte betyda att redaktionen ser dessa berättelser som betydelselösa. Snarare är det så att de inte skulle skapa någon ekonomisk vinst, därav impopulariteten. Det handlar med andra ord om att finna den ”största gemensamma nämnaren” för att fånga så många läsare som möjligt och skapa en produkt som läsekretsen känner igen och bejakar, vilket innebär att vissa former och innehåll utesluts. Det leder tankarna till ”det populäras” relativa natur; vad som är populärt i ett sammanhang är inte populärt i andra.¹²⁰ Exempelvis ägnar 200 000 personer i Sverige sin fritid åt släktforskning,¹²¹ och 40 000 personer besökte 2007 Medeltidsveckan i Visby.¹²² Dessa populärhistoriska aktiviteter synliggörs sällan i *Populär Historia*, men generellt sett är de efterfrågade och omtyckta företeelser. En gemensam faktor för Medeltidsveckan och *Populär Historia* är de kommersiella faktorerna då det i båda fallen handlar om att saluföra det förflutna. Släktforskningen vilar däremot på existentiella grunder och kan svårligen falla under kommersiell användning, även om vissa nättjänster innebär att släktforskaren måste köpa licenser.¹²³

¹¹⁹ Göran Gruber 2010, s. 44.

¹²⁰ Gun-Britt Sundström 2011; Claus Bryld et al 1999, s. 163.

¹²¹ Genealogiska föreningen 2011.

¹²² Turismens utredningsinstitut 2007.

¹²³ Se exempelvis *Min Släkt* 2011.

De faktorer som har diskuterats ovan rör vilka makt- och intresseaspekter som formulerar det populära och, i förlängningen vilka som konsumerar det populära, men strukturerna och aktörerna förändras över tid vilket gör en allmän definition av "det populära" omöjlig att fastslå. Hänsyn måste ständigt tas till vilka som formulerar begreppet samt spänningen mellan de konsumenter som inkluderas respektive exkluderas.

Det vaknande historieintresset

Hittills har tidskriftens popularitet diskuterats utifrån faktorer som är direkt kopplade till produkten, redaktionen och förlaget. Nu vidgas sammanhanget till historiska och historiekulturella betydelser för *Populär Historias* tillblivelse och den därefter ökade populariteten.

Tiden kring 1990, då tidskriften var nykomling på marknaden, kan i flera avseenden räknas som en brytningstid. Det då tilltagande intresset för historia, ibland benämnt som "historiens återkomst", kan tolkas som en direkt respons på de omvälvande förändringarna i forna Sovjetunionen och Östeuropa. I Sverige omprövades i offentliga debatter landets roll under andra världskriget. Likaså bidrog avslöjanden om tvångssteriliseringar till att väcka moralisk-historiska perspektiv.¹²⁴ Nya frågor behövde ställas i ett omtumlande nu, frågor som sökte svar i det förflutna. Det var i detta skede som *Populär Historia* introduceras. Som det kommer att visa sig i det empiriska materialet har olika historiska och historiekulturella aspekter slagit igenom i olika hög grad under utgivningsperioden 1991–2010. Till detta återkommer jag med regelbundenhet till i de kvalitativa analyserna.

De historiska sammanhangens betydelser för tidskriftens utformning är både komplexa och svårbelagda men icke desto mindre viktiga. Redaktion, författare och läsare verkar inte i tomrum utan präglas både medvetet och omedvetet av omvärlden. Därför följer här en kort sammanfattning av händelser under 1990-talet som dels kan ha skapat idén till en svensk tidskrift med historiskt fokus, dels förklara dess växande popularitet.

Av central betydelse är övergången från kommunism till demokrati i de flesta östeuropeiska stater kring 1990. Förändringen rubbade människors

¹²⁴ Ulf Zander 2001, s. 417, s. 447, s. 459.

bild av ett Europa, som länge hade varit tydligt geografiskt och ideologiskt uppdelat mellan Öst och Väst respektive mellan kommunism och demokrati.¹²⁵ Under 1990-talets första år bildades inte mindre än nio nya stater i östra Europa, men ändå var de inte helt nya. I flera länder i Öst- och Centraleuropa återtog, dock inte utan konflikter, de nationsgränser som varit gällande under mellankrigstiden. När världen i mångas ögon gick framåt skedde det alltså delvis genom tillbakagångar då nygamla gränser återupprättades.

Under den över tio år långa krigsperioden på Balkan formerades även här nya stater med rötter i äldre etniskt bestämda områden. Konflikterna i forna Jugoslavien fick under 1990-talets senare inte bara regionala och nationella konsekvenser utan också allt fler internationella följder. NATO:s inblandning i konflikten mellan serber och kosovoalbaner, avslöjanden om koncentrationsläger i Bosnien och ökad migration påverkade stora delar av Europa. Utanför krigszonerna kom konflikterna nära människors vardag då flyktingar anlände till länder, som exempelvis Sverige. Av avgörande betydelse för krigens internationella effekter var även medias intensifierade rapportering.

Omdaningarna under 1990-talet har olika karaktär men förenas i att de både skapar kontinuitet och förändring i förhållande till det förflutna. Både i före detta Jugoslavien och i övriga Östeuropa uppstod som nämnts nygamla stater, vilka rubbar bilden av ett "ohistoriskt" Europa som under långa tider delats upp i en östlig och en västlig sfär. Processerna kan rimligtvis ha väckt frågor som vad det innebär att vara europé, hur nygamla länders relationer till etablerade stater kommer att utvecklas och hur en ny världsordning kan komma att se ut när den gamla raserats. I detta sammanhang kan *Populär Historia* betraktas som en av de många historiekulturella produkter vilka kan tänkas svara mot det ökade behovet av historiekonsumtion.

Även Magnus Bergsten nämner i sin artikel Östblockets fall som en avgörande faktor för "historiens återkomst". Olika staters och statssystem

¹²⁵ Klas-Göran Karlsson 1991, s. 3. Tidskriften berör tidigt det förändrade historieintresset genom att publicera denna krönika där utvecklingen i östra Europa ses som orsak till människors förändrade världsbild och därmed ökade behov av historia.

sönderfall ledde, enligt honom, till att människor ville veta hur dessa nationer en gång uppkommit.¹²⁶

Samtidigt som stora delar av Europa under 1990-talet omdanas sker inga dramatiska realhistoriska förändringar i Sverige, undantaget landets inträde i EU 1995. Perioden präglas istället av flera, för Sverige, betydande historiekulturella debatter där landets moral ifrågasattes. Från att ha varit ett land där den politiska majoriteten hade orienterat sig mot nuet och framtiden, skedde förändringar kring 1990 som ledde till ökade behov av att rikta sig till det förflutna. Historia blev medlet för att läka de sår av skam som offentliga debatter orsakat.¹²⁷

Vad hade då orsakat dessa sår av skam? Anledningarna kan sökas i debatter om Sveriges nationella och internationella roller under 1900-talet. Maria-Pia Boëthius bok *Heder och samvete* från 1991 får ses som avgörande för debatten om Sveriges eftergivenhet mot Tyskland under andra världskriget samt oviljan att ta emot judiska flyktingar under 1930-talet.¹²⁸ Då kom bilden av Sverige som en neutral stat att ifrågasättas och de styrandes agerande att skuldbeläggas. Parallellt med Boëthius bok förekommer andra historiekulturella fenomen av betydelse, såsom växande nynaziströrelser och debatter om ett mångkulturellt samhälle i samband med en ökad invandring.¹²⁹ Sammantaget ger diskussionerna näring till ifrågasättandet av "det goda" folkhemmet och av neutraliteten.¹³⁰ Ytterligare bränsle till debatterna tillfördes 1997 via avslöjanden om tvångssterilisering av 60 000 människor i Sverige under perioden 1935–1975, vilka kopplades till landets rashygieniska projekt under 1920- och 30-talen. Därmed var steget inte långt till jämförelser med Nazitysklands rasism.¹³¹

Denna historiekulturella förändringsprocess som Sverige genomgick innefattade även landets relation till Förintelsen. Tidigare hade i huvudsak Raoul Wallenbergs och Folke Bernadottes insatser varit i fokus,¹³² men i

¹²⁶ Magnus Bergsten 2006, s. 52.

¹²⁷ Klas-Göran Karlsson 2011, s. 201.

¹²⁸ Ulf Zander 2001, s. 450.

¹²⁹ Ulf Zander 2001, s. 445.

¹³⁰ Jfr Ingmarie Danielsson Malmros 2011 (pågående avhandlingsarbete).

¹³¹ Ulf Zander 2001, s. 418.

¹³² Klas-Göran Karlsson 2011, s. 197.

samband med avslöjanden om 1930-talets restriktiva hållning mot judiska flyktingar ökade behovet av nya förhållningssätt till en av modern tids största katastrofer. Samtidigt uppmärksammades ungas ringa kunskaper om förintelsen, något som föranleder regeringen att 1997 inrätta informationsprojektet Forum för levande historia i syfte att sprida kunskap om folkmordet men också att diskutera demokrati- och toleransfrågor.¹³³

Ovan beskrivna historiska och historiekulturella processer kan svårligen ha undgått människors uppmärksamhet och frågor. Eftersom sökandet efter svar innebar att människor vände sig till historien, kan det förklara en allmän ökning av historiekonsumtion som i sin tur ledde till att *Populär Historia* blev allt populärare.

Jubileer och minnesår

”Strindberg till attack. Kulturstrid för 100 år sedan”, ”9 april. Hitlers blixtanfall mot Danmark och Norge 1940” eller ”Tyskt party 200 år. Bröllop bakom oktoberfesten”.¹³⁴

Listan kan göras lång över de jubileer och minnesår som under åren har annonserats på *Populär Historias* omslag och därmed lockat läsare till att ställa frågor till historien: Varför och vad ska vi minnas just nu? Hur berör detta mig? Likt de omvälvande händelser som diskuterades ovan kan jubileer igångsätta en arsenal av frågor, men jag tror att de är av annan karaktär och får andra effekter. Stora avgörande förändringar kan rubba många människors föreställningsvärldar under lång tid, medan jubileumsfirande på grund av sin flyktiga natur sällan orsakar genomgripande förändringar av historiemedvetanden.

Populär Historias jubileumsvurm kan relateras till ett ökande intresse för liknande företeelser i andra nationella och internationella historiekulturella aktiviteter, såsom det svenska regeringsprojektet ”Märkesåret 1809”, det vill säga tvåhundraårsjubileet 2009 av Sveriges avträdande av Finland samt den av FN deklarerade ”Förintelseoffrens

¹³³ Ulf Zander 2001, s. 454.

¹³⁴ Omslagen till *Populär Historia* 2/2010, 3/2010 och 10/2010.

minnesdag”, som minneshålls i många länder den 27 januari sedan 2005.¹³⁵ Vad representerar då dessa fenomen? Hos producenterna, som i ovanstående exempel innefattar både politiker, ämbetsmän och kommersiella aktörer, går det sannolikt att finna politiska, ideologiska och kommersiella bevekelsegrunder. Exempelvis kan åminnelse av förtryck och stora tragedier i det förflutna göra människor uppmärksamma på allt som är gott och demokratiskt i det nutida samhället.¹³⁶ I sådana fall får manifestationerna politiska och ideologiska funktioner. Troligen förekommer även existentiella värden som i vissa fall kan leda till kommersiella framgångar, när exempelvis historiska evenemang saluförs utifrån aspekter som rör kollektivt minne. Ur ett mottagarperspektiv kan åminnelser brukas av mer renodlade existentiella skäl, grundade på exempelvis personlig anknytning till historiska händelser, bevarande av nationella minnen eller hedrande av offer.

Generellt sett innebär de stora existentiella och kommersiella förtjänsterna med jubileumshistorien att människor får en relation till historien som många inte tidigare har haft. Det förgångna annonseras som en nyhet likt i vilken dagstidning som helst: ”Det är idag 100 år sedan...”¹³⁷ ”Idag” blir nyheten vars nyhetsvärde ligger i att något hände för exakt ett hundra år sedan, ett slags pseudonyhet.¹³⁸ På samma sätt blir historien jubileumshistoria för att den har ansetts vara värd att minnas just denna dag. Det finns alltså inga intellektuella analytiska kopplingar mellan det förflutna och nuet. De kommersiella komponenterna ligger i jubileumsannonseringen; historia blir färskvara när den tinas upp i samband med åminnelsen. Samtidigt innebär upptiningen, med några undantag, en kort hållbarhetstid. När minnesåret eller minnesdagen är till ända försvinner det minnesvärda från arenan för att ge plats åt ett annat jubileum.¹³⁹ Upplösningen av den svensk-norska unionen 1905 var under 2005 föremål för jubileumsfirande men har därefter inte satt några djupare historiekulturella spår. Samma förhållande tycks gälla för Märkesåret 1809

¹³⁵ Regeringskansliet 2011.

¹³⁶ Claus Bryld 1993, s. 27.

¹³⁷ Jan Ekecrantz & Tom Olsson 1994, s. 45.

¹³⁸ Inslag av nyhet och aktualitet är typiskt för den så kallade fackjournalistiken i dagstidningar och tidskrifter. Se Harry Näslund 1987, s. 125.

¹³⁹ Se David Gaunt & Orvar Löfgren 1991, s. 16 om varför vissa fenomen blir traditioner medan andra glöms bort.

som efter 2009 inte uppmärksammas i någon högre grad. Jubileernas flyktiga natur tror jag är särskilt lämpade element i kommersiella satsningar. Förnyelsen, det vill säga jubileet, utgör lockbetet medan den historiska händelsen svarar mot existentiella behov som att förankra sig i ett större tidsligt sammanhang.

Det existentiella bruket av historia inkluderar även nostalgiska element som att "det var bättre förr", vilka är centrala komponenter i ett kommersiellt historiebruk. I reklamens värld anspelas regelbundet på föreställningar om det genuina och det traditionella. Handel med antikviteter och historia i upplevelseindustrin är andra exempel där samma värden betonas för att locka till konsumtion; i gårdagen finner vi vad vi idag saknar och vill ha.¹⁴⁰ Det förflutna kan även ha statusbärande funktioner, så till vida att vissa historiska aktiviteter får ett visst värde i en viss krets. *Populär Historias* ledartexter ger regelbundet belägg för det senare, liksom Bergstens förmodligen helt riktiga konstaterande att "historia har blivit trendigt". Redaktionen har känt av strömningar i tiden och vågat satsa på vad läsarna vill ha i avseende på skribenter och innehåll. Genom bredd och lyhördhet skapas populär historieskrivning. Som relevant i det förflutna räknas exempelvis historiska händelser som genom jubileer kan relateras till nuet. Företeelsen anknyter till olika existentiella behov i människors liv som att minnas och fira årsdagar, vilket skapar förankringar i det förflutna.¹⁴¹

Jubileumsfenomenet skapar frågor kring tolkningsföreträde: vem får definiera jubileer och vad ska jubileras? En annan central fråga är i vilken utsträckning initiativtagarnas behov överensstämmer med övriga deltagares. Hur det ökade intresset för jubileer ska förklaras är svårt att svara på, men möjligen är inte föremålet för firandet det essentiella utan istället de värden det associeras med. Behöver stödet för monarkin öka kan det vara lämpligt att minnas statschefens stamfader. Åminnelsen kan, om den blir funktionell, skapa känslor av förankring och kontinuitet och därmed ge fortsatt legitimitet åt monarkin som styrelseskick.

¹⁴⁰ David Lowenthal 1985, s. 49.

¹⁴¹ Roy Rosenzweig & David Thelen 1998, s. 37.

PH – vär(l)den

I kapitlen ovan diskuteras en del av undersökningsmaterialet ur ett processuellt historiekulturellt perspektiv. Avsnitten fungerar både som en historik över tidskriftens utveckling och som en analys av tidskriftens självbild. I föreliggande del av studien tar den empiriska redovisningen vid med utgångspunkt i analyskategorier, historiebruk och mediala faktorer. Mer konkret uttryckt syftar kommande kapitel till att skapa en översikt över tidskriftens kärninnehåll i ljuset av kommersiellt historiebruk.

Att synliggöra kommersiellt historiebruk innebär bland annat att relatera historiekulturella artefakters innehåll och form till ”det kommersiella”, det vill säga den historia som kan anses vara säljande. Frågan är då i vad det kommersiella ligger. Svaret kompliceras av att historia kan användas som säljande medel i olika sammanhang, exempelvis i marknadsföring av konsumtionsvaror och resor men också som central beståndsdel i romaner, filmer och andra kulturella skapelser. Däremellan finns, som jag ser det, avgörande skillnader i hur historien exponeras. Eftersom det kommersiella användandet av historia diskuteras som ett resultat i den empiriska delens sista kapitel, visar jag här endast på två olika varianter av det kommersiella historiebruket. Dessa former kan få konsekvenser för hur bruket analyseras.

Historia kan användas som redskap för att skapa efterfrågan kring produkter som i sig inte har historiskt innehåll men som tillförs tradition och anor för att öka attraktiviteten. Åtskilliga reklamannonser för mat, dryck och upplevelser vittnar om detta. Här är det inte främst historien som ska säljas utan produkterna. I en annan variant av kommersiellt producerad historia fungerar det förflutna inte bara som säljande medel utan utgör också själva produkten; *Populär Historia* är exempel på denna dubbla form av kommersiellt historiebruk. Här finns alltså två varor till försäljning, dels det förflutna, dels den historiekulturella produkten, det vill säga själva tidskriften. Via kända skribenter, lockande historieskildringar och rikligt bildmaterial saluförs det förflutna, men dessa faktorer bidrar förstås också till att marknadsföra själva produkten. Andra återkommande medel är de

ökande försäljningssiffrorna som regelbundet figurerar i ledartexterna och som utgör bevis för tidskriftens långa, stabila historia. Samma funktion fyller *Populär Historias* 10-, 15- och 20-årsjubileer, vilka annonseras långt i förväg och kulminerar i artiklar om tidskriftens historia. I sådana fall marknadsförs den historiekulturella produkten med hjälp av sitt eget förflutna – alltså inte vilken historia som helst, utan den som förklarar tidskriftens framgång och höga kvalitet.¹⁴²

Hur tidskriften saluför historia och hur den själv saluförs med hjälp av historia är alltså en komplex men för undersökningen betydelsefull fråga som regelbundet återkommer i den empiriska undersökningen. I föreliggande kapitel redogörs för och diskuteras tidskriftens teman samt de former innehållet förpackas i, det vill säga de delar som kan tänkas blottlägga ett kommersiellt historiebruk i *Populär Historias* skepnad.

Långt borta och nära

De adjektiv som bäst beskriver *Populär Historias* innehåll under hela undersökningsperioden är kontrasterna brett och snävt; brett så tillvida att läsarna i samma nummer kan möta tämligen disparata ämnen som ”korsriddare” och ”humor i Sovjetunionen”.¹⁴³ Det snäva implicerar att det finns historiska dimensioner som mycket sällan eller aldrig förekommer i tidskriften. Bortvalet skulle kunna benämnas med ett icke-bruk av historia om det är uttryck för en medveten hållning. Detta historiebruk kan däremot vara svårt att upptäcka och belägga.

Vän av ordning kan fråga sig hur det som inte syns kan beskriva tidskriftens innehåll, men jag menar att frånvaron är av betydelse då den, likväl som det närvarande, bestämmer artefaktens innehåll, form och målgrupp. I historiekulturen placeras alltid vissa innehåll och dimensioner i fokus medan andra bereds mindre plats. Det ovanliga eller osynliga mejslar, precis som det närvarande, ut tidskriftens karaktär och blir därmed talande

¹⁴² Se avsnittet ”Chefredaktören har ordet”.

¹⁴³ Se *Populär Historia* 12/2007.

tystnader. Till ovanligheterna hör exempelvis icke-västerländska teman,¹⁴⁴ kvinnliga aktörer¹⁴⁵ och socialhistoria.¹⁴⁶ Inte heller ”vanliga” människoöden eller abstrakta fenomen som känslor utgör teman i materialet. Detta urval visar att tidskriften troligtvis inte tilltalar människor vilkas intressen rör arbetar- och genushistoria eller globala frågor. Ur dessa tänkta läsaers perspektiv kan stoffet betraktas som snävt.

Tidskriftens mest frekventa teman utgörs av biografier, krig, geografiska platser och kulturhistoria.¹⁴⁷ Med kulturhistoria avses här konst, arkitektur- och musikhistoria samt nöjes- och matkulturer. Det kan tyckas motsägelsefullt att två så pass olika teman som krig och kultur tillhör de vanligast förekommande, men sett till *Populär Historias* karaktär kan inte olikheterna betraktas som paradoxer. Redaktionens målsättning är att erbjuda en innehållsmässigt bred repertoar som kan tilltala en stor läsekrets. Länken mellan krig och personhistoria är lättare att finna då en övervägande del av de biografiska artiklarna behandlar kungar eller politiska ledare som är förknippade med krig och konflikter. I dessa personhistoriska artiklar får läsarna möta människor av kött och blod som har trotsat faran på slagfälten eller vid hoven. Vågspelen blandas i berättelserna med segrars sötma och spännande äventyr, ingredienser som är svåra att synliggöra i strukturella historieskildringar om krig.¹⁴⁸ Detta till trots finns en svag dominans av krig

¹⁴⁴ Vid en kvantitativ sammanställning av 726 artiklars innehåll (= texter överstigande fyra sidor) åren 1991–2010 behandlar 53 händelser eller personer som inte i huvudsak kan knytas till västerländska sfärer. Av dessa upptar 31 texter länders och regioners historia exempelvis Indien/Pakistan, Söderhavet och Japan.

¹⁴⁵ Av totalt 223 biografiska artiklar utgörs 42 av berättelser om kvinnor.

¹⁴⁶ Av de 726 artiklarna (1991–2010) har 25 tydlig socialhistorisk inriktning som exempelvis alkoholpolitik, sjukdomar och arbetstider.

¹⁴⁷ Under perioden 2003–2010 hade 28 procent av de artiklar som översteg 4 sidor biografiskt tema och 20 procent krigstema. 14 procent av dessa längre artiklar behandlade geografiska områden, medan kulturhistoria upptog 5 procent. I jämförelse med tidigare perioder, 1991–1996 och 1997–2002, har krigstemat stått för den största ökningen, från 6 till 20 procent. Övriga temans frekvenser är relativt konstanta över tid.

¹⁴⁸ I *Populär Historia* 3/2009 kompletteras Klas-Göran Karlssons strukturellt orienterade artikel om Röda armén med Niclas Sennertegs text om striderna mellan de tyska och sovjetiska krigsmakterna på östfronten. I den senare artikeln konkretiseras kriget genom teknik, siffror och kartor.

som strukturellt fenomen i förhållande till artiklar om politiska och militära ledare. Övertaget ökar med tiden.¹⁴⁹ Även om det personhistoriska intresset sägs ha tilltagit,¹⁵⁰ visar det sig inte i *Populär Historias* artiklar om krigen och dess aktörer. Däremot ökar det biografiska intresset bland andra grupper som vetenskapsmän och äventyrare.¹⁵¹

Det är inte självklart att dessa teman är lika framträdande i andra historiekulturella artefakter avsedda för en stor publik. David Ludvigsson visar att perspektiven i svenskproducerade historiska dokumentärfilmer i högre grad är politiska och sociala. Det kulturhistoriska intresset är dock starkt även i dokumentärfilmer.¹⁵² Istället överensstämmer *Populär Historias* innehåll i högre grad med internationella dokumentärers tunga fokus på krig och biografier.¹⁵³

Populär Historias chefredaktör uttryckte 2009 ambitionen att tidskriften i huvudsak ska skildra svensk historia.¹⁵⁴ Ses innehållet över tid har däremot icke-svensk historia utgjort cirka 63 procent av artiklarna fram till perioden 2003–2010 då siffran sjönk till 57 procent. Under större delen av undersökningsperioden går det därför inte att tala om tidskriften som en i huvudsak nationellt orienterad produkt. Emellertid går det att identifiera en hel del texter med svenska utgångspunkter och synsätt, vilket är naturligt då utländska författare är mycket sällsynta. I en artikel, som rör svenska spår i tyska Pommern, finns tydliga exempel på hur svenska perspektiv präglar bilden av historien.¹⁵⁵ Artikelförfattaren hävdar exempelvis: "[f]ör en tid

¹⁴⁹ Mellan åren 1991–1996 behandlar 12 artiklar kungar, militära ledare och politiker som förknippas med krig, medan krig som strukturellt fenomen förekommer i 8 artiklar. År 1997–2002 sätter 15 artiklar kungar, militära ledare och politiker i fokus och 22 har krig som tema. Perioden 2003–2010 uppvisar 20 artiklar om kungar, militära ledare och politiker samt 63 om krig som strukturellt fenomen.

¹⁵⁰ Intervju med Magnus Bergsten 2009; Anna Larsdottter 2011.

¹⁵¹ Exempelvis sker en ökning av artiklar om vetenskapsmän och upptäckare från 15 procent 1991–1996 till 24 procent 1997–2002.

¹⁵² David Ludvigsson 2005, s. 257.

¹⁵³ David Ludvigsson 2005, s. 251.

¹⁵⁴ Magnus Bergstens mål är att 50 procent av artiklarna ska handla om svensk historia och i övrigt en stor del om Europas historia. *Populär Historia* 7/2009, s. 6.

¹⁵⁵ Se till exempel Folke Schimanski 1991.

skulle Sveriges äldsta universitet ligga i Tyskland.¹⁵⁶ Här åsyftas universitetet i Greifswald som grundades 1456 men som kom under svenskt inflytande 1648 till 1814. Detta till trots kan lärosätet, enligt min mening, omöjligen räknas till Sveriges äldsta. Artikelförfattarens formulering får istället betraktas som ett försök att ge landet äldre utbildningshistoria än vad det faktiskt har.

När det rumsliga perspektivet vidgas beskrivs ofta historien utifrån ett västerländskt perspektiv. I en artikel från 1992 om kärnvapennedrustning omtalas USA:s bombningar av Hiroshima som lyckade. Därtill framgår att västvärlden idag tar ansvar för att kunskaper om kärnfysik inte används på fel sätt i uppenbart icke-västerländska länder som inte tros kunna hantera kärnvapeninnehav.¹⁵⁷ Samtidigt förekommer dock kritiska synpunkter mot USA, vars kärnvapenutveckling under efterkrigstiden anses ha skett utan reflektion kring konsekvenser och realiteter.

Krig och konflikter fyller ofta tidskriftens sidor, men områden och platser är också frekventa artikelämnen och har vid återkommande tillfällen tematiserats som "Historiska resmål".¹⁵⁸ Dessa artiklar påminner om reseguider i miniformat och talar för att läsekretsen består av personer som både har råd till och intresse av resande. Det är också inom denna kategori som det mesta av det icke-västerländska innehållet hamnar, vilket kan förklaras av att "det exotiska" i kombination med "det historiska" blir kommersiellt gångbart när det får definiera resmål. Det främmande framträder här via platsen men också genom att platsens förflutna kan ses som ett exotiskt rum, speciellt om det förflutna kontrasterar skarpt mot nuet. Jag tänker mig att dessa två faktorer förstärker varandra om de förekommer i samma text, vilket gör platsen än mer annorlunda och främmande. I exempelvis ett fokusavsnitt med rubriken "Maya. Makt, myt och blodiga offer" liknas mayakulturen av en intervjuad arkeolog teknologiskt vid stenåldern. Att framställa en främmande kultur äldre än vad den faktiskt är kan förstärka dess exotiska framtoning och göra kulturmötet

¹⁵⁶ Folke Schimanski 1991, s. 9.

¹⁵⁷ Lotten Peterson 1992, s. 34. För fler västerländska perspektiv, se Sören Wibeck 2007, s. 30.

¹⁵⁸ 115 av 726 artiklar rör platser, medan krig som strukturellt fenomen förekommer i 94 artiklar.

mer spännande, vilket jag ser som ingredienser i ett framgångsrikt kommersiellt historiebruk.

Historikern Cecilia Trenter tillför ytterligare en dimension till äldre historia genom att mena att den redan är berättad och definierad i jämförelse med nutidshistoriens lösare konturer. Samtidens frågor kan, på grund av deras "ofärdighet", lättare laddas med politisk konflikt i jämförelse med äldre tider "ofarlighet".¹⁵⁹ I mayaartikeln är både exotism och distans i tid viktiga säljande medel, trots att texten bygger på intervju med forskare och därigenom får en vetenskaplig prägel.

I ett par artiklar med utomeuropeiskt stoff får, förutom den äldre historia som har diskuterats ovan, också geografi och miljöfrågor större utrymme än i texter med svenskt och europeiskt innehåll.¹⁶⁰ Genom att studera artiklarnas geografiska fokus i kombination med författarnas historiesyn framkommer andra iakttagelser än när det rumsliga perspektivet ses i ljuset av äldre eller modern historia, vilket kan ses som en självklarhet, men det visar även på en metodisk problematik som orsakas av materialets och analyskategoriernas komplexitet.

Säljande biografier

Den stadigt växande utgivningen av memoarer och biografier samt Historiska Medias planering av en ny tidskrift med biografisk fokus vittnar om ett ökat intresse för individer.¹⁶¹ *Populär Historia* har sedan de första utgivningsåren valt att ägna stort utrymme åt enskilda personers liv. Här blir de inledande beskrivningarna av innehållet, brett och snävt, återigen möjliga att konkretisera.

Bredden bland biografierna blir mest framträdande om man studerar de manliga levnadsteckningarna. Bortsett från snävheten i överhetsperspektivet i de många artiklarna om personer i ledande ställning, går det att finna flera intressanta undantag. Under åren 1991–1996

¹⁵⁹ Cecilia Trenter 2002, s. 289–290.

¹⁶⁰ Henrik Höjer 1999; Charlotta Sjöstedt 2003.

¹⁶¹ Sara Djurberg 2009; Jfr även tidskriften *Biografi* som gavs ut första gången i januari 2011.

figurerade män som den radikale men grymme 1400-talsmunken Savonarola, Gustav III:s slavlakej Badin och ryska revoltörer i Norden. Följande sexårsperiod kunde läsarna möta så skilda karaktärer som den berbiske upptäcktsresande Ibn Battuta och soldater i Främlingslegionen. Fotografen Robert Capa och vagabonder blir föremål för artiklar under åren 2003 till 2010. Alla dessa levnadsöden i tidskriftens repertoar och fler där till visar att redaktionen strävar efter en innehållsmässig bredd. Gemensamt för exemplen ovan är personernas, både för sin och vår tid, ovanliga livsöden och levnadsvillkor. Denna spännvidd får illustrera tidskriftens bredd.

Den numerära dominansen av män i ledande ställning kan betraktas som ett snävt fenomen bland biografierna. Politiska och militära ledares, vetenskapsmäns och äventyrars levnadsöden har *Populär Historias* läsare mött regelbundet under hela utgivningsperioden.¹⁶² De första sex åren var även religiösa karaktärer vanliga, men efter 2003 är de i stort sett helt frånvarande. Speciellt för perioden 1997–2002 är den tioprocentiga ökningen av artiklar om vetenskapsmän och äventyrare. Frågan är varför dessa levnadsteckningar är så populära. En förklaring kan vara att de ofta är föremål för TV-dokumentärer.¹⁶³ Förutom de innehållsmässiga likheterna mellan tidskriften och historiska dokumentärprogram går det även, som diskuteras i teorikapitlet, att finna formmässiga motsvarigheter, framförallt i strävan efter att spegla verkligheten.¹⁶⁴

Artiklar om kvinnors liv och öden är som tidigare nämnts mer sällsynta,¹⁶⁵ vilket bidrar till uppfattningar om att tidskriften skulle ha en begränsad repertoar. Än mer ovanliga är texter med genusperspektiv; endast

¹⁶² Magnus Bergsten, "Männen och nationsbygget", *Populär Historia* 10/2004, s. 2. Denna ledartext presenterar fem texter om män som har haft stor vetenskaplig och politisk betydelse i olika länder och för dessa nationers självbild. Urvalet stämmer väl överens med tidskriftens vanligast förekommande biografikategorier. Frånvaron av kvinnor problematiseras inte.

¹⁶³ Se Claus Bryld 1991, s. 98, om hur senare tiders historieförmedling i allt högre drag har personaliserats för att appellera till konsumenters behov av att kunna identifiera sig med individer i det förflutna. Bryld menar att detta har likheter med äldre historieskrivnings tydliga karaktärer som exempelvis hjältar och skurkar.

¹⁶⁴ Se Veronica Stoeckel 1994; David Ludvigsson 2004.

¹⁶⁵ Andelen biografiska artiklar om kvinnor har dock ökat från 14 procent under perioden 1991–1996 till 26 procent 2003–2010.

två texter rör kön som social konstruktion.¹⁶⁶ I majoriteten av texter om kvinnors liv porträtteras enskilda individer som grevinnan Piper, drottning Kristina eller fruar till berömda män: Karin Göring, Alma Mahler och Elinor Roosevelt. Kvinnor skildras också i grupp såsom egyptiska kvinnor, habsburgska kvinnor och karolinskor. Fyra av studiens kvalitativt analyserade artiklar behandlar kvinnor, bland annat grevinnan Piper, författarinnan och samhällsdebattören Amelie Posse, drottning Kristina och egyptiska kvinnor. Dessa starka kvinnor görs i artiklarna unika för sin tid och förvandlas därmed till rariteter snarare än integrerade delar av tidskriftens totala historieproduktion.¹⁶⁷ De positiva skildringarna av framgångsrika kvinnor kan icke desto mindre ses som kommersiellt gångbara, då personporträtten kan fungera emanciperande för den moderna kvinnan, det vill säga tidskriftens läsare.¹⁶⁸

I jämförelse med skildringarna av enskilda kvinnor gäller något annorlunda förhållande för de egyptiska kvinnorna. Deras solida ställning framställs också som undantag i världshistorien, men den förklaras utifrån religionens inverkan – gudarna är androgyna, skapelseväsendet är en gudinna.¹⁶⁹ Här går det alltså att spåra ett slags social konstruktion.¹⁷⁰ Däremot utelämnas mannens roll i relation till kvinnans; inget sägs om hur mannens status konstrueras eller hur den trots allt manliga dominansen bland faraonerna kan förklaras. Även om männens ställning inte är i fokus för artikeln blir det problematiskt att tala om könsroller när perspektiven är ensidiga.¹⁷¹ I dessa avseenden kan tidskriften alltså inte förknippas med ett modernt genusmedvetet historiebruk. Samtidigt är detta kanske pudelns kärna; historiebruket i *Populär Historia* är inte modernt och genusmedvetet utan snarare av äldre, för läsarna möjligen igenkännbar, modell.

¹⁶⁶ Åsa Blomstedt, "Mansrollen", 2002; Åsa Blomstedt, "Smärt eller mullig?", 2000.

¹⁶⁷ Joan Scott 1999, s. 3. Scott menar här att den separata behandlingen av kvinnor, i framförallt tidigare historieskrivning, befäster deras marginaliserade ställning i förhållande till männens.

¹⁶⁸ 20–40 procent av tidskriftens läsare är kvinnor, enligt ORVESTO:s mätningar 2/2009.

¹⁶⁹ Ingegerd Lindblad 1994, s. 25.

¹⁷⁰ Joan Scott 1999, s. 6.

¹⁷¹ Samma analys görs av artiklar skrivna av Birgitta Petrén 1993 och Eva Strömberg Krantz 1992.

När män porträtteras som grupp är det i större utsträckning utifrån yrkesidentiteter som sjömän, ryska skogsarbetare och amerikanska presidenter, vilket synliggör ytterligare en skillnad, nämligen att män ur alla samhällsskikt förekommer i materialet även om kungar, upptäckare och politiska ledare klart dominerar.¹⁷² I det kvinnliga materialet framkommer främst kvinnor från samhällets övre skikt. Tilläggas bör att materialet inte innehåller några biografiska artiklar över män som har varit makar till berömda kvinnor.

Som framkommit behandlar alltså majoriteten av de biografiska artiklarna personer i samhällets övre skikt eller människor som levt mycket annorlunda liv. Frågan är varför vanliga människoöden så sällan är föremål för tidskriftens intresse. I andra historiekulturella sammanhang sätts vardagen oftare i fokus. Hembygds- och statarmuseer vittnar om människors slit och strävsamhet förr i tiden men även om kulturliv och existentiella villkor. På dessa museer finner många besökare en konkret förankring i det förflutna och får kanske också tillfälle att minnas egna upplevelser. Insändare i *Populär Historia* visar att dessa intressen och behov även finns hos läsarna. De uttrycker inga direkta önskemål om vardagsnära biografier, men korta berättelser ur läsarnas liv visar på behov av att förmedla egna erfarenheter i relation till den stora historia som tidskriften publicerar.¹⁷³ Skälen till att den lilla historien inte får plats i artiklarna går, tror jag, att söka i det mediala sammanhanget. Antagligen är det svårt att bygga upp fängslande texter om vardag och "vanlighet", som anses sakna dramatiska komponenter. I texter om krig, äventyr och epokgörande upptäckter finns karaktärer som bryter mot vardagens förlopp. Dessa personer kan öka känslan av historiens temporalitet eftersom de tydligt avviker mot tidigare och senare skeenden, till skillnad mot vardagliga människoöden.¹⁷⁴ Dessa kan lätt uppfattas som

¹⁷² Cirka 85 procent av den totala mängden manliga biografierna behandlar män i ledande samhällspositioner.

¹⁷³ Se avsnittet "Det existentiella historiebruket".

¹⁷⁴ Se även Raphael Samuel 1998, s. 228–229. Samuels studier om allmänhetens historieintressen har visat att förutom intresset för den nära historien fascinerar många av det förflutnas hjältar och skurkar, tragedier och framgångar. Att eliminera detta från historieskrivningen vore fel eftersom människor tror på exemplens makt i form av förebilder eller händelser som kan fungera som identifikationsobjekt eller verka stödjande i bearbetning av moraliska problem.

enformiga, det vill säga atemporala ("intet nytt under solen"),¹⁷⁵ i relation till exempelvis Napoleon Bonapartes eller Winston Churchills levnadsbanor. Även om artiklar om exempelvis hemmafruars eller skolbarns tillvaro skulle publiceras, är risken stor att de dränks av texter om de stora skeendena som utgör tidskriftens profil. Så sker inte vid nämnda hembygds- och statarmuseum; där fylls rummen istället av många "små" levnadsöden och av få stora strukturer. Den historiekulturella artefaktens karaktär och förmedlingstradition tycks avgöra hur stort utrymme den lilla respektive den stora historian ska få.

Frågan är om och hur läsarna reagerar på de asymmetriska förhållanden bland biografierna som dessa. I det av mig undersökta insändarmaterialet förekommer 1995 ett önskemål om fler artiklar om kvinno- och personhistoria, då resultatet av en läsarundersökning publiceras av redaktionen på insändarsidorna.¹⁷⁶ Elva år senare, 2006, sker på insändarsidorna ett meningsutbyte rörande tidskriftens marginalisering av kvinnor:

[J]ag tycker att det är ytterst beklagligt att Populär Historia reproducerar en bild av att historia endast rör män, har skapats av män och att tonvikten ligger på maskulina angelägenheter som krig, fältherrar och manliga bragder.¹⁷⁷

Redaktionen bemöter med: "Vi räknar och skäms." I efterföljande nummer fortsätter diskussionen bland läsarna, där någon upprörs rejält över den ovan citerade insändaren: "Så stack då till slut den politiska korrektheten upp sitt fula tryne även i Populär Historia."¹⁷⁸ Denna läsare tycks tidigare ha uppfattat magasinet som en fristad från politiska debatter men blev nu besviken. Ordväxlingen är intressant av flera skäl; dels förekommer sällan debatter i tidskriften men då de synliggörs står läsarna för diskussionerna, dels visas här på den spännvidd som kan finnas inom läsekretsen. Båda läsarna använder historia för att föra fram ideologiskt grundade budskap men av helt olika sort. Båda använder också vetenskaplighet för att ge tyngd åt sina resonemang. I första insändaren föreslås kvantifiering av artiklar med kvinnligt perspektiv för att uppmärksamma obalansen, medan nästa läsare

¹⁷⁵ Jan Thavenius 1983, s. 22.

¹⁷⁶ Insändare "De flesta läser nästan allt", *Populär Historia*, 5/1995, s. 62.

¹⁷⁷ Insändare "Undanskuffande av kvinnor", *Populär Historia* 7-8/2006, s. 9.

¹⁷⁸ Insändare "Bristen på kvinnor", *Populär Historia* 9/2006, s. 8.

menar att det könsmässigt sneda källmaterialet generellt sett orsakar övervikt av män i tidskriften. Dess skyldighet är att rätta sig efter denna verklighet, anser skribenten.

Motsvarande önskemål framkommer dock inte om icke-västerländsk historia. Överlag är förslag på innehåll relativt underrepresenterade bland insändarna, men eftersom redaktionen gör publiceringsurvalet kan inget säkert sägas om frekvensen av läsarnas synpunkter och preferenser. Att få önskemål synliggörs, kan förklaras av att redaktionen inte offentliggör önskningar som är omöjliga att uppfylla.

Sett ur ett kommersiellt perspektiv kan insändarna fungera som ett led i tidskriftens marknadsföring. Betydelsen av läsarnas beröm talar för sig själv, men även kritiken kan ha en positiv inverkan då redaktionen öppet visar att den bejakar respons och kan möta klagomål.¹⁷⁹ Förhållningssättet utstrålar säkerhet och seriositet.

En anpassad historia

Vi kan alltså anta att ämnen som rör kända historiska personer, krig och kultur är att betrakta som kommersiellt gångbara, medan icke-västerländsk historia, genus- och socialhistoria får ses som mindre populära både av redaktion och av läsare. Men frågan är vem som styr vem. Å ena sidan påverkar läsarna produkten då tidskriften inte sålt med sådan framgång om konsumenterna hade varit missnöjda. Å andra sidan kan redaktionen, tillsammans med andra producenter av historia, "fostra" läsarna till att värdera vissa ämnen som mer angelägna än andra. Frågan aktualiseras i detta avsnitt där jag diskuterar texternas korrelation till samtida händelser och offentliga samtal.

En notering är att innehållets anpassning till områden som är frekventa i övrig media, internationell politik, jämställdhet och välfärd, med tiden blir ovanligare i *Populär Historia*. Ämnen som kan te sig provocerande, såsom sex och missbruk, är sällsynta, och när de förekommer återfinns de tidigt i

¹⁷⁹ Klagomålen är av detaljkaraktär medan tung kritik är mycket sällsynt.

tidskriftens historia.¹⁸⁰ Kontroversiella samtidsfrågor, till exempel terrorattackerna 2001 och debatter kring folkmord, förekommer nästan inte alls. I sammanhanget kan nämnas att det totala materialet visar på få texter om förintelsen och antisemitism, vilka annars är vanliga element i populärhistorisk film och skönlitteratur. Möjligtvis är en förändring under uppsegling då en artikel om Auschwitz och en om Sverige och nazism publicerades under 2010.¹⁸¹ Mitt intryck är att dessa gränssättande händelser, så kallade *borderline events*, tidigare inte har bedömts som kommersiellt gångbara, vilket kan förklaras av deras oavslutade karaktär eller ogreppbara omfattning. En annan förklaring kan vara att dessa fenomen är svåra att föra bärande resonemang kring på ett litet sidutrymme; tidskriftens fokusartiklar överskrider sällan sju sidor.

Starkt politiserade ämnen riskerar läsare att värja sig mot, antingen av personliga och ideologiska skäl eller för att underhållningsfaktorn kan uppfattas som låg. Det är tydligt att redaktionen inte vill att *Populär Historia* ska uppfattas som en ideologisk produkt som kan väcka anstöt. Om vi väljer ut 1990-talets mitt som exempel, sker stora förändringar i Europa orsakade av kriget i forna Jugoslavien och Sveriges inträde i EU. Dessa händelser skulle kunna ha gett avtryck i tidskriften men så blir inte fallet.¹⁸² En möjlig förklaring är att debatten kring dem i massmedia kan ha uppfattats som hätsk, en politisering som tidskriften inte vill förknippas med. Det näst intill opportunistiska förhållningssättet kan kanske kvalificeras som en komponent i ett kommersiellt historiebruk.¹⁸³ Ett annat exempel rör en artikel från 2002 som behandlar Israels tillblivelse, utan att den nu drygt sextio år långa konflikten nämns mer än i textens sista mening:

¹⁸⁰ Per Frånberg 1997, Stig Helling 1992, Inga-Carin Enström 1995 och ett sent undantag: Magnus Jacobson 2005.

¹⁸¹ Ulf Zander 2010; Heléne Lööw 2010. Se även andra historiska tidskrifter: *Världens Historia* 2/2011 och *BBC History Magazine* 1/2010, 1/2011 om Auschwitz.

¹⁸² En artikel om Jugoslavien publiceras i *Populär Historia* 2/1992 och två om NATO: *Populär Historia* 2/1997 respektive 2/1999.

¹⁸³ Se även Ulf Zander 2006, s. 25; Erik Hedling 2002, s. 76–77.

44 år efter Theodor Herzls död blev hans vision verklighet. Den 14 maj 1948 utropade David Ben Gurion staten Israels självständighet i Tel Avivs museum. Bakom honom hängde ett porträtt av Theodor Herzl. Samma natt anfördes Israel av sina grannar.¹⁸⁴

Här blir undvikandet så tydligt att den icke-ideologiska hållningen kan tolkas som ideologisk. Att inte inkludera Israels historia efter 1948, eller för den skull andra inflammerade frågor, kan sätta fingret på tidskriftens politiska dimension. I sammanhanget går det att tala om ett slags ideologiskt icke-bruk av historia som i vanliga fall är svårt att upptäcka. I artikeln om Israels tillblivelse är icke-bruket dock lätt att finna eftersom konflikterna efter 1948 finns i så många medvetanden.

Under tidskriftens första sex utgivningsår fanns flera artiklar som anpassade innehållet tydligare till pågående debatter. Den därefter allt svagare kopplingen till samtida politiska frågor utgör en av motiveringarna till att en brytningstid i tidskriftens historia inträffade kring 2000. Under 1997 debatterades hembränningsfrågan i den svenska riksdagen, vilket föranledde redaktionen att publicera en artikel om alkoholfrågan. I texten görs spriten till ett vardagligt fenomen som inplaceras i en nationell och politisk kontext. Alkoholfrågan har, som artikelförfattaren Per Frånberg påpekar, alltid varit omtvistad i Sverige. Hans förhållningssätt är neutralt gällande alkoholens sociala biverkningar men lätt kritiskt när det gäller statens agerande. Texten är till viss del politiserad vilket får ses som ovanligt och enligt vissa läsare icke-önskvärt.¹⁸⁵ Samtidigt kan kritik mot överheter ses som ett publikfriande medel i populariserade sammanhang, vilket i så fall tar udden av textens politisering.

¹⁸⁴ Sören Wibeck 2002, s. 9.

¹⁸⁵ Se insändaren "Politik på insändarsidan", *Populär Historia* 11/2010, s. 8, där kritik riktas mot att redaktionen tidigare publicerat en insändare om "antifacklig politik". Den upprörda läsaren hoppas att publiceringen var "olycksfall i arbetet".

Krig och kontext

Som en fortsättning på föregående kapitels resonemang noteras att anknytningen till frågor i tiden tydligast sker under tidskriftens första år, exempelvis i artiklar om östeuropeiska staters historia som föranletts av Östblockets fall.¹⁸⁶ De folkliga resningarna som drev fram förändringarna får inget tongivande utrymme i dessa artiklar. Istället läggs större vikt vid enskilda aktörers handlande i till exempel forna Tjeckoslovakien eller vid de berörda ländernas äldre historia.¹⁸⁷

I mångt och mycket kan utvecklingen i Östeuropa betraktas som en *borderline event* då en långvarigt existerande världsordning raserades, vilket orsakade stort intresse för länder som tidigare setts som osjälvständiga delar i en kommunistdiktatur. Tidskriftens fokus på Östeuropa blir alltså en följd av dessa *borderline events*.

Tidigare har vi konstaterat att andra omvälvande händelser, som kriserna i Mellanöstern, sällan är föremål för artiklar, medan Östblockets fall alltså får relativt stort utrymme. En förklaring till de skilda förhållningssätten kan vara att Mellanösternkonflikterna pågår och i de flestas ögon saknar en nära förestående lösning. Östblockets fall hade inträffat när artiklarna skrevs även om dess eftermäle var instabilt. Möjligtvis behövs någon form av avslut för att historien ska bli både hanterbar och säljbar i förhållande till tidskriftsformatet.

Ett av tidskriftens vanligaste teman är krig och konflikter. För att finna dess kommersiella lockelse och relation till nutid kan det vara fruktbart att undersöka hur bilden av en epok har förändrats över tid. När exempelvis det konfliktfyllda svenska 1600-talet skildras i två av de analyserade artiklarna, står krigen mot Tyskland i fokus. Detta är inte på något sätt förvånande men ett par intressanta faktorer skiljer texterna åt.¹⁸⁸ I artikeln från 1991 av Folke Schimanski finns en analytisk hållning till stormaktens aktörer vilken underbyggs av källmaterial från den gamla svenskprovinsen. Den yngre texten från 2005 av Anna Larsdotter är olik Schimanskis i flera avseenden;

¹⁸⁶ Se bland annat artiklarna Folke Schimanski 1991; Lotten Peterson 1992; Eva Strömberg Krantz 1992 och Eva Strömberg Krantz 1993.

¹⁸⁷ Se Eva Strömberg Krantz 1992; Folke Schimanski 1991

¹⁸⁸ Folke Schimanski 1991; Anna Larsdotter 2005.

källmaterial saknas, en okritisk ton dominerar och den svenska stormaktens fall vid 1700-talets början utelämnas helt.

En annan divergens framträder i rubrikernas budskap. "Det gamla Sverige i det nya Tyskland" är titeln på 1991 års artikel i vilken antitesen gamla och nya för tankarna till ett förlegat svenskt arv i ett tyskt område vars blickar riktas framåt. Distinktionen ger resonans i texten, som betonar Sveriges ringa betydelse för området samtidigt som nuvarande och framtida relationer mellan Sverige och Tyskland ses som mer betydelsefulla. Artikeln från 2005 rubriceras "När Sverige var som STÖRST". Versalerna gör att det inte går att ta miste på vad som anses vara viktigast, nämligen Sveriges geografiska och politiska dominans i norra Europa. I jämförelse med den äldre texten förstoras här, i bokstavlig mening, Sveriges betydelse i relation till andra länders.

Hur kan då skillnaderna mellan texternas framställning av svensk stormaktstid förklaras? Båda artiklarna är skrivna av journalister med erfarenhet av populärhistoriskt skrivande, och både Schimanski och Larsdotter har varit medlemmar i *Populär Historias* redaktion. Så långt är allt sig likt men av avgörande betydelse är respektive författares historiesyn samt den tid texterna är författade i. Den historiska kontexten respektive historiekulturella aspekter kan stödja förklaringar till olikheterna. Exempelvis skiljer sig artiklarnas sätt att relatera till nuet. År 1991 knyts Sveriges moderna relation till Pommern ihop med historiens. Fjorton år senare, 2005, framträder istället det moderna bruket av stormaktstiden genom ett sidoreportage om TV-serien *Riket*. Därmed går det att identifiera historiedidaktiska perspektiv i två avseenden: genealogiskt närmande (1991) respektive fokus på historiekultur (2005). Den äldre artikelns innehåll och kritiska hållning kan bäst förklaras av den historiska kontexten, nämligen Östblockets fall, då ett långt krigstillstånd var till ända och nya identiteter behövde formuleras. Förändringen kan möjligen ha underlättat att skriva om förtryck, även om det som skett i historisk tid. Den senare texten kontextualiseras lättast via historiekulturella förändringar – i det här fallet genom TV-sänd historia i dokusåpaform.¹⁸⁹ Den uttalade populärhistoriska anknytningen får betraktas som nydanade, även om påverkan från andra

¹⁸⁹ Andra historiekulturella artefakter i sammanhanget är Historiska Medias flertaliga utgivningar under 2005 och 2006 av fackböcker om svensk stormaktstid.

artefakter har förekommit tidigare. När exempelvis Arn-böckerna gavs ut i början på 2000-talet ökade antalet artiklar om medeltiden.

Arten och graden av historiekulturell påverkan varierar alltså över tid, men vissa typer av inflytande från den historiekulturella sfären går obemärkta förbi. Ett exempel är de offentliga debatterna om kommunistiska regimers brott mot mänskligheten. I Sveriges fall blev det särskilt påtagligt när Forum för levande historia 2006 fick i uppdrag av staten att kartlägga forskning om område och bedriva undervisningsinsatser.¹⁹⁰ Uppdraget ledde till offentliga meningsutbyten kring huruvida staten ska bedriva upplysningskampanjer om det förflutna.¹⁹¹ Varken debatterna eller effekterna därav har uppmärksammats i *Populär Historia* trots det statliga erkännandet av brotten i form av uppdraget till Forum för levande historia. Här går att se likheter med tidskriftens tystnad kring debatterna om konflikterna i Mellanöstern som även de är av oavslutad och konfliktfylld karaktär. Jämförelsen talar för att pågående historiekulturella debatter inte har någon innehållsmässig påverkan på *Populär Historia*.

Kronos stabila grepp

Det västerländska samhället har länge präglats av linjär temporalisering. Synsättet innebär att förändring över tid alltid har existerat och att utvecklingen leder fram mot en mer eller mindre annorlunda framtid.¹⁹² Samtidigt förekommer återkommande inslag av cyklisk temporalitet i människors tänkande, vilket vittnar om behov av stabil förankring i en föränderlig tillvaro. Båda dessa tidsuppfattningar är framträdande i *Populär Historia*, även om den strikt linjära synen dominerar.

Tidskriftens anpassning till konvention och tradition har diskuterats ovan utifrån innehåll och samtid, men den är alltså även synlig i artiklarnas struktur. Tematiskt uppbyggda artiklar är ovanliga,¹⁹³ men när de

¹⁹⁰ Forum för levande historia 2011.

¹⁹¹ Upprop mot statlig kampanjhistoria 2011; Valter Lundell 2011.

¹⁹² Lennart Lundmark 1984, s. 16.

¹⁹³ Tematisk struktur förekommer i två artiklar 1991–1996: Erik Osvalds 1991b; Eva Österberg 1995, och vid ett tillfälle 1997–2002: Elisabeth Thorsell 2000.

förekommer kombineras tematiken med frågor som rör historiens betydelse för oss idag.¹⁹⁴ Ett exempel på detta är Elisabeth Thorsells artikel om släktforskning som dels instruerar läsaren i släktforskningsmetoden, dels belyser verksamhetens genealogiska dimension:

Fler och fler personer börjar varje år att fundera över sin egen släkts historia. Det kan bero på många olika saker: en förälder dör – och man inser plötsligt att en kunskapskälla om den egna släktens stängts, [...] eller man kanske bara hittar ett gammalt foto och undrar om det verkligen kan vara så att även morföräldrar varit unga och nykära.¹⁹⁵

Det är framförallt under tidskriftens tidiga historia som vi kan finna tydligt integrerade relationer mellan då- och nutidsperspektiv. Reportage på plats eller intervjuer med forskare är vanligare texttyper i början av perioden, då frågor kring historiska lämningar eller nya forskningsrön utgör huvudspår.¹⁹⁶ Under senare perioder återges inte möten med uppgiftslämnare i samma utsträckning. Istället talar författaren eller journalisten med egen röst. Denna förändring är även synlig i undersökningar av dagspressens nyhetsartiklar som visar att ögonvittnens direkta iakttagelser utelämnas och journalisten istället i indirekt framföring framför deras budskap.¹⁹⁷ Här kan det vara på sin plats att nämna det självklara men lättförglömliga faktumet att *Populär Historia* i första hand är en medial produkt och att tidskriften verkar följa en allmän journalistisk trend när det gäller hanteringen av referenser.

Det kronologiska tänkandet har som sagt djupa rötter i västvärldens uppfattning om hur tid ska förstås och upplevas. Här utgör *Populär Historia* inget undantag. Genetiska perspektiv är mest framträdande. Normalt sett innebär detta att många historier tillåts blomma genom att kontinuitet och förändring belyses från flera vyer. I tidskriftens artiklar är det däremot vanligast att människor från samhällets övre skikt står i centrum, det vill säga; det är från deras horisont historien skildras. Just detta perspektiv kritiserade historiker författaren Herman Lindqvist för av historiker när hans

¹⁹⁴ Se Eva Österberg 1995; Elisabeth Thorsell 2000.

¹⁹⁵ Elisabeth Thorsell 2000, s. 16.

¹⁹⁶ Se Folke Schimanski 1991; Erik Osvalds 1991a; Erik Osvalds 1991b; Anders Björnsson (intervju med Jürgen Kocka) 1996.

¹⁹⁷ Jan Ekecrantz & Tom Olsson 1994, s. 142.

bok, *Från islossning till kungarike*, utkom 1992.¹⁹⁸ Däremot var klandret mot författarens historiesyn inte i närheten av de klagomål som rörde bokens faktafel och brist på källkritik.¹⁹⁹ Liknande diskussioner har förts kring film med historiskt innehåll.²⁰⁰ Sammantaget visar dessa exempel att populärhistoriska artefakters innehåll snarare än form blir föremål för debatter.

De rätta linjernas dominans i artiklarna kan lätt uppfattas som att förenkling dominerar över komplexitet, men sett ur ett annat perspektiv stämmer inte detta. I majoriteten av de analyserade artiklarna förekommer utförlig information om historiska processer. I exempelvis historikern Hans Hägerdals artikel om Vietnamkriget från 2004 börjar den långa berättelsen 1954 och slutar 1975.²⁰¹ Mellan de ingående beskrivningarna av krigets snirkliga förlopp görs korta återblickar till kolonialtiden. Komplexiteten framträder genom ett stort antal namngivna politiska och militära ledare, via förklaringar till krigens utbrott samt till hur konflikterna var sammanlänkade. Hägerdal klargör även skillnaderna mellan vietnamesisk och sovjetisk respektive kinesisk kommunism:

I norr skapades nu en totalitär marxistisk stat under kommunistpartiets fasta ledning. I motsats till Sovjetunionen och Kina under Stalin och Mao var Nordvietnam inte uppbyggt kring en enda stark ledare. Ho Chi Minh var en asketisk revolutionär fadersgestalt men makten delades egentligen mellan en grupp proffsrevolutionärer i politbyrå.²⁰²

Texten har alltså en ganska hög grad av komplexitet, men den handlar i huvudsak om orsaker och förlopp. Konflikten mer långtgående följder för exempelvis civilbefolkningen behandlas inte. Läsaren får inte heller veta något om krigens betydelse för dagens USA och Vietnam.

När historien, som i många av *Populär Historias* artiklar, berättas utifrån en etablerad linjär historieuppfattning används alltså ett genetiskt perspektiv som förklarar något i ett nu. Man kan säga att frågorna egentligen rör vårt ursprung – varifrån vi har kommit. Betraktas historia istället ur ett

¹⁹⁸ Ulf Zander 2001, s. 439.

¹⁹⁹ Ulf Zander 2001, s. 439.

²⁰⁰ Sumiko Higashi 1995, s. 197.

²⁰¹ Hans Hägerdal 2004.

²⁰² Hans Hägerdal 2004, s. 19.

genealogiskt perspektiv handlar frågorna om vilka vi är. En avgörande skillnad mellan frågorna tycks vara uppfattningen om det närvarande. En genetisk framställning, som bygger på en lagbunden utveckling av historien, verkar utgå från en föreställning om att vi i nuet redan vet vilka vi är och var ifrån vi kommer. Eftersom det inte går att söka planlöst i historien efter svaret söker vi längs den väg som bekräftar vår föreställning om vår bakgrund.²⁰³ På så sätt skapas en ”korrekt” historieskrivning där olika tolkningar inte rymms. Ett genealogiskt perspektiv däremot kan inte erbjuda historiska förklaringar i linjär och ”objektiv” form, eftersom frågan ”vem är jag?” innebär att det finns en osäkerhet kring både historisk och nutida identitet. Denna osäkerhet gör också att historien inte kan berättas enligt en bestämd ordning. Istället uppkommer allmängiltiga frågor som kan röra moral och etik, vilka kräver att människan ”kryssar” genom det förflutna för att längs olika vägar finna svaren.

Trots att flertalet artiklar uppvisar detaljrik information om det förflutna, likt Hägerdals text, saknas ofta källkritisk hållning, tolkningsdiskussioner och röster från flera samhällsskikt i historien. Denna avsaknad ger, som påtalats, en rätlinjig prägel på *Populär Historias* historieskrivning. Intressant att notera är att dessa för tidskriften typiska framställningsformer aldrig är föremål för klagomål bland de insändare som jag har undersökt. Däremot föranleder innehållet ofta läsare att fatta pennan för att korrigera sakfel. Läsarnas förfarande påminner alltså i hög grad om innehållet i de debatter som följde Herman Lindqvists *Från islossning till kungarike*.²⁰⁴

Historieskrivning av ovan givet slag kan, med dess få nyanseringar, lätt uppfattas som sanningar om det förflutna. Framställningssättet påminner om den dokumentär-realistiska berättelsestrategin som Veronica Stoeckel har formulerat. Strategin syftar till att ge en upplevelse av att innehållet, i det här fallet i TV-sända dokumentärer, representerar verklighet och sanning. Medlet är presentationer av konkreta händelser, det vill säga fakta, inte pluralistiska tolkningar.²⁰⁵

²⁰³ Anders Öhman 2002, s. 117.

²⁰⁴ Se ovan.

²⁰⁵ Se vidare i avsnittet ”Närliggande genrer”.

Avslutningsvis vill jag visa på ett för tidskriften annorlunda exempel genom en artikel av Eva Österberg om det medeltida skrattet.²⁰⁶ Textens tema och geografiska ram är inte ovanliga då det rör sig om europeisk kulturhistoria, men sätten att förklara historiska fenomen på avviker från de flesta andra artikelförfattaress. Det rör sig om mentaliteters trögrörliga väsen, hur historiskt källmaterial kan problematiseras och vilken betydelse historiekulturella faktorer har för historieskrivning.²⁰⁷ Den annars så vanliga dispositionen att låta historien löpa längs en linje är ersatt med ett tematiskt upplägg.²⁰⁸ Österbergs text tillhör tidskriftens tidiga produktion vilket kan förklara dess avvikelse från majoriteten av artiklarna. Under 1990-talets första del är den strukturella variationen större; tidskriften tycks pröva sig fram för att finna de analytiska mönster som är mest uppskattade av läsarna. En annan bidragande faktor till att artikeln publicerades är författarens goda renommé. Österberg presenteras i ledartexten som ”ledande historiker och välformulerad skribent”, vilken via artikeln om det medeltida skrattet visar på olika sätt att nå kunskap om då och nu.²⁰⁹ Den namnkunniga författaren kan alltså betraktas som en säljande faktor, speciellt då hennes bok *Folk förr. Historiska essäer* utkom samma år som artikeln publicerades.

Författarnas kommersiella betydelse framkommer tydligast i ledartexterna. Vissa historiker och journalister går obemärkta förbi, medan andra framhålls. Till den sistnämnda skaran hör namn som antas vara kända för läsarna, det vill säga skribenter som publicerats och framträtt både i tidskriften och i andra mediala sammanhang.²¹⁰ Hit hör exempelvis Herman Lindqvist, Dick Harrison, Sören Wibeck och Peter Englund. Även om flera artiklar är skrivna av för läsarna ännu okända doktorander eller historiker, verkar inte redaktionens ambition vara att lyfta fram nya namn. Snarare fortsätter man att betona de redan kända, vilket visar att tidskriftens profil i dessa avseenden är färdiggjuten.

²⁰⁶ Eva Österberg 1995.

²⁰⁷ Eva Österberg 1995, s. 19.

²⁰⁸ Eva Österberg 1995, s. 18.

²⁰⁹ Erik Osvalds, ”Landet som styckades”, *Populär Historia* 5/1995, s. 3.

²¹⁰ Se även Carsten Tage Nielsen 1997, s. 202, om historia och TV-produktion.

Sammanfattning

Vad kan då utvinnas av ovanstående empiriska undersökningar? Den innehållsmässiga spännvidden, som karaktäriserar hela undersökningsperioden, är en trolig orsak till tidskriftens popularitet; här finns något som kan tilltala många men ändå inte alla. Större delen av materialet visar på en västerländsk manlig dominans och en preferens för skildringar av människor från samhällets övre skikt. Orsakerna till tidskriftens innehållsmässiga karaktär kan bland annat sökas i läsekretsens sammansättning – medelålders män med medelklassbakgrund, men andra förklaringar finns i ett vidare historiekulturellt sammanhang som jag återkommer till. Värld att lyfta fram, när det gäller innehållsval, är tillgången på bildmaterial som generellt sett väger tungt när artikelämnen planeras.²¹¹

Osynliga eller ovanliga ämnen innebär inte bara icke-västerländsk historia utan även händelser som förknippas med pågående politiska konflikter, sociala problem och vardagliga personers öden. Det finns tecken som tyder på att redaktionen har undvikit vissa av texters karaktärsdrag som är svåra att popularisera. Bland dem finns sådant som kan ha ideologiska implikationer, som kan relatera till samhälleliga tabun och som har med vanlighet och abstraktion att göra.²¹²

Tydligt politiserade ämnen kan stöta bort både läsare och författare som inte vill förknippas med en viss ideologisk hållning eller som anser att det bör finnas fristäder i ett annars debattfyllt mediasamhälle. Den påtagliga bristen på glimtar ur vardagslivet kanske kan förklaras med dess underskott av dramatik; läsare vill ta del av människooöden som är kopplade till stora och avgörande processer, som helt enkelt är underhållande. Dessutom kan vardagen vara svår att fånga i ett tidsperspektiv eftersom den till stor del av består av vanor och upprepningar och därför riskerar att bli fattig på frågor som kan skapa historiska berättelser.²¹³

²¹¹ Intervju med Jacob Wiberg 2009-10-08.

²¹² Se Sune Persson 2009, där författaren i en fotnot på sidan 32 lägger till att han i artikeln bortser från Israels politik i ockuperade områden. I fotnoten benämner han dock politiken som "katastrofal".

²¹³ Jan Thavenius 1983, s. 22.

Som framkommit domineras framställningsformerna av genetiska perspektiv med början i ett förflutet och som via en kronologisk väg når ett slut som antingen är förlagt till ett senare förflutet eller till nutid. Framtiden är sällan närvarande. Detta sätt att ordna historien på ifrågasätts inte av läsarna utan ses förmodligen som självklara, eftersom den linjära tidsuppfattningen under lång tid har dominerat det västerländska samhället. Stilbrott som bryter de rätta linjerna är därför ovanliga, men exempel finns i Peter Englunds kontrafaktiska skildring av första världskrigets förlopp.²¹⁴ Artikeln annonseras i positiva ordalag i ledartexten, men cirka ett år senare förordar chefredaktören artiklar med sanningsenligt innehåll och finner kontrafaktiska resonemang onödiga, då den historiska verkligheten bjuder på tillräckligt med spännande inslag.²¹⁵ Uttalandet visar främst på uppfattningen att det är möjligt att berätta "hur det egentligen var" men indirekt även att en bruten kronologisk form inte är att föredra.²¹⁶

Trots ovannämnda kännetecken är tidskriftens karaktär synnerligen mångfacetterad, och det går att finna en hel del variationer över tid. I början av utgivningsperioden tog flera artiklar avstamp i aktuella frågor, bland annat utifrån Östblocket fall och Europas förvandling. Efter millennieskiftet blev populärhistoriska artefakter synliga i materialet, vilket kan tala för att den ganska unga disciplinen, historiedidaktik, nu börjar ge avtryck i områden utanför akademien.

²¹⁴ Peter Englund 2008.

²¹⁵ Magnus Bergsten, *Populär Historia* 10/2009, s. 6.

²¹⁶ Jfr Sumiko Higashi 1995, s. 197 om filmpublikundersökningar.

Historia som bakgrund: det kluvna förhållandet till nuet och den glömda framtiden

Att historia brukas utifrån olika syften och av olika parter har skymtat fram av och till i föregående kapitel. Detta gäller förstås även för *Populär Historias* redaktörer och författare. Här belyses mer samlat, men fortfarande på ett generellt plan, några av de syften med *Populär Historias* historieskrivning som jag har sett som mest framträdande: att bilda bakgrund till nuet, att informera, att underhålla och inte minst att sälja produkten.

Innan vi tar oss an historiens funktion i tidskriften vill jag lyfta fram en grundläggande historiedidaktisk tanke. Att kommunicera berättelser om historia är att ge svar på uttalade eller outtalade frågor. Dessa bottnar i ett behov av att uttrycka en åsikt eller att söka svar på pockande frågor. Så ser idag många historiedidaktiker på historiebrukets funktion hos individer och institutioner, hos forskare och hos privatpersoner.²¹⁷ Så ser även jag på tidskriftens skildringar av det förflutna. I det följande kommer exempel att visas som har mer eller mindre uttalade kopplingar till nuet. Därmed inte sagt att nuet är betydelselöst i de texter där det inte tydliggörs; att avstampet görs i samtider råder det inga tvivel om, men hur tydliga spår de sätter i texterna är en annan fråga.

Nuet i ledaren och historien i artikeln

Perioden mellan tidig och sen produktion uppvisar ett allt vanligare exempel på hur olika tidsperspektiv kan samverka, nämligen uppmärksammanden av jubileer och minnesår.²¹⁸

Tidskriftens omnämnanden av jubileer och minnesår kan tolkas som ett sätt att upphäva föränderligheten mellan då och nu. Kontinuiteten skapas genom själva hågkomsten av något som anses vara värt att minnas. På så sätt finns starka samband mellan då och nu. Däremot kan bandet upplösas när samtiden, efter jubileumsanknytningen, försvinner ut ur texten och historien ensam intar huvudrollen. Flera artiklar vittnar om detta fenomen, likaså om frånvaron av den tredje tidsdimensionens, framtiden. I andra sammanhang

²¹⁷ Jfr Jörn Rüsen 2004a, s. 120–123.

²¹⁸ Se Anders Björnsson 1991; Eva Strömberg Krantz 1993; Hans Hägerdal, 2004.

av hågkommelser eller firanden är ofta framtiden central,²¹⁹ men i *Populär Historias* jubileumskultur dras de kronologiska trådarna sällan längre än till nuet.

I sammanhanget kan en vanlig strategi utgöra exempel, nämligen att chefredaktören annonserar ett jubileum eller en annan aktuell händelse som ska få sin bakgrund förklarad i tidskriften.²²⁰ Därefter följer presentation av fokusartikel och ibland av författare.²²¹ I fokusavsnittens ingresser anknyter också redaktionen till aktualiteter, medan de i författarens text utelämnas eller hänvisas kortfattat till. Diskrepans mellan redaktionens läsartilltal och artikelförfattarnas kan ha kommersiella skäl. Ledaren är placerad på någon av de inledande sidorna där läsaren, med nutidskoppling som medel, tidigt ska fångas. Skillnaderna kan också bero på skribenters olika syn på det förflutna eller orsakas av att ledartexterna skrivs senare än artiklarna och därmed i andra kontexter. Relationen mellan redaktör- och författartexter diskuteras vidare i kommande kapitel.

Ett annat sätt att relatera nuet till det förflutna visas genom associationer till någon aktuell livspraxis eller status. Exempelvis beskriver Birgitta Petrén 1700-talsgrevinnan Christina Piper, på Christinehofs slott i Skåne, med hjälp av epiteten: "ensamstående fembarnsmamma", "yuppie" och "järnlady".²²² Begreppen för tankarna till dagens vardagsliv men även till livets politiska och yrkesmässiga dimensioner. Ordvalen kan överbrygga klyftan mellan då och nu genom att koppla samman läsarens värld med Christina Pipers. Samtidigt kan epiteten även ses som blinkningar till de läsare som väljer att tolka de medvetna anakronismerna som underhållande inslag.

Samma moderna och medvetet anakronistiska språkbruk används av John Chrispinsson i hans artikel om Carl Michael Bellman.²²³ Bellman och hans kamrater liknas vid dagens Stureplansbrats.²²⁴ Här kan läsaren lätt dra

²¹⁹ Alexander Schug 2010, s. 19.

²²⁰ Jämför Bodil Axelsson 2009, s.15. Axelsson menar här att i kommersiellt producerad historia tycks det förflutna fungera som kuliss till nuets konflikter utan att de båda tidsdimensionerna interagerar med varandra.

²²¹ Se ledartexter i bland annat *Populär Historia* 2/1998, 7/1999, 9/2004, 6/2006.

²²² Birgitta Petrén 1993, s. 15, s. 13, s. 12.

²²³ John Chrispinsson 2009.

²²⁴ John Chrispinsson 2009, s. 22.

sig till minnes nutida rubriker som skapats utifrån champagnefrosseri, kokain och kriminalitet vid Stockholms inneklubbar och därmed skapa en bild av hur 1700-talets överklassynglingar roade sig. Författaren ger Bellman epitetet festfixare och befäster därmed myten om trubaduren som mer nöjes- än arbetsbenägen.

Att i populärhistoriska framställningar använda jämförelser eller anakronismer för att skapa bryggor mellan historien och ett nu, har inte alltid mötts med acceptans. Både Vilhelm Moberg och Herman Lindqvist kritiserades av historiker under 1970- respektive 1990-talet för att låta nuets händelser och språkbruk influera deras historieskidringar.²²⁵ Speciellt intressant att notera är kritiken mot Herman Lindqvist. Den var som starkast 1992, alltså bara ett år innan artikeln om Christina Piper publicerades i *Populär Historia*. Mig veterligen har det inte framkommit någon offentligt ifrågasättande från historikers håll av tidskriftens historiskrivning. Det tycks alltså ha funnits olika acceptans för hur historia användes i olika populärhistoriska sammanhang. Förmodligen utgjorde Lindqvists syntes över den svenska historien ett mycket större intrång på det historiska fältet än *Populär Historia*. En annan möjlig slutsats, ur tidskriftens perspektiv, är att redaktionen gärna lät sig inspireras av Herman Lindqvists sätt att berätta om det förflutna. Att författaren sågs som ett kommersiellt dragplåster och en förebild för populärhistoriskt skrivande, visades redan i det allra första numret, där han framträdde som upprörd krönikör över svenskarnas historielöshet.²²⁶

Avslutningsvis vill jag visa på ytterligare en variant av relationen mellan historia och nutid. Denna saknar helt explicita kopplingar mellan tidsdimensionerna, men förbindelser kan förstås skapas i mötet mellan text och läsare.²²⁷ Ett sådant exempel är artikeln om de starka egyptiska kvinnorna, vars historia hålls strikt inom det forntida Egyptens kronologiska ramar.²²⁸ Att ämnet isoleras tidsmässigt i texten behöver inte betyda att läsarna uppfattar det som inaktuellt. Eftersom kvinnors roll i samhället är textens bärande tema kan läsaren uppfatta artikeln som ett bidrag i en

²²⁵ Ulf Zander 2001, s. 371–372, s. 439.

²²⁶ Herman Lindqvist 1991, s. 3.

²²⁷ Utgåvor där nuet är utelämnat i utvalda fokusartiklar: 4/1994, 2/1998, 2/2002, 3/2001 (här i 2 av 4 analyserade artiklar).

²²⁸ Ingegerd Lindblad 1994.

pågående jämställdhetsdebatt. Därmed bryts den tidsmässiga isoleringen, och läsaren kan använda den fyratusenåriga historien för att ge perspektiv åt dagens genusfrågor.

Nostalgitripp eller kunskapsresa?

I berättelser där uttalade samband mellan det förflutna och nutid saknas kan historien lätt få antikvariska drag som skarpt kontrasterar mot den period som skildringarna konsumeras i. Historien blir istället för ett kontinuum en alldeles speciell plats att fly undan verkligheten. Men kanske är det just verklighetsflykt som vi önskar när historia brukas i underhållande eller informativa syften? Det som människor uppfattar som ett exotiskt förflutet förlorar lätt sin charm om det blandas med ett trist, välkänt eller rentav konfliktfyllt nu.²²⁹ Fenomenet sammanhänger med ett som Friedrich Nietzsche kallar antikvariskt historiebruk, i vilket han inbegriper förbehållslös kärlek till gamla ting och hembygden.²³⁰ Även historieskildringar kan brukas antikvariskt eftersom de uppfyller liknade behov som tingens och platsens historia, nämligen att resa bort en stund från nuet. Bruket kan liknas vid att individen "byggs in" i och blir ett med historien, i kontrast till en kritisk hållning som innebär att människan frigör sig från valda delar av det förflutna.²³¹

Underhållningssyftet är svårt att skilja från den uttalade ambitionen att ge läsarna kunskap, och jag tror inte heller att målsättningarna bör hållas isär. Att göra läsarna kunnigare och väcka tankar ser chefredaktör Magnus Bergsten som tidningens främsta syfte, tillsammans med att förse kunskapen med underhållande inslag, paketerad "... i lockande förpackning..."²³²

Tidskriftens dubbla ändamål framträder i både texter och bilder, men det behöver inte vara så enkelt att bildmaterialet och rubrikerna står för

²²⁹ David Lowenthal 1985, s. xvii.

²³⁰ Friedrich Nietzsche (1874) 1998, s. 51.

²³¹ Svante Beckman 2005, s. 336.

²³² Magnus Bergsten, "Att sprida kunskaper", *Populär Historia*, 3/2009, s. 6.
Underhållningssyftet betonas också av Magnus Bergsten i en intervju 2009-03-26.

underhållningen och brödtexterna för de kognitiva inslagen. En texts stilnivå eller retoriska figurer kan fungera underhållande medan en bilds kunskapsvärde kan vara större än dess estetiska värde. Underhållningsvärdet ligger dessutom i betraktarens öga och är därför omöjligt att fastställa. Däremot går det att med större precision resonera kring historiens exotiska, eskapistiska och nostalgiska funktioner som ligger nära underhållningsvärden. Dessa lockas fram genom att historiska förlopp får bilda bakgrund till nuet och genom att denna fond förpackas på ett estetiskt tilltalande sätt. I *Populär Historia* sker det med hjälp av ett omfattande bildmaterial och en genomarbetad layout.

I kombination med underhållningssyftet är målet med artiklarna, i kontrast till de mer argumenterande ledartexterna och insändarna, främst att informera om det förflutna utifrån vetenskapliga och, i några fall, moraliska förtecken. Tidskriftens upplysande syfte understöds av olika medel som läsartilltal, bildmaterial och i vissa fall av vetenskapliga förhållningssätt. Eftersom *Populär Historias* kunskapssyn till stor del har att göra med hur historia används återkommer jag till denna i avsnittet "Det vetenskapliga historiebruket". Men i sammanhanget kan kort nämnas att i de fall skribenterna använder källmaterial bekräftar det vanligtvis författarens berättelse, samtidigt som det finns en strävan efter att berätta sanningen om historien. Dessa återkommande inslag skapar texter med faktiska och berättande framställningssätt snarare än problematiserande och analytiska sådana. Den berättande formen ska inte likställas med fiktion utan menas här med att händelseförlopp eller människoöden ur ett "verkligt" förflutet beskrivs kronologiskt. Artiklarna har därmed stora likheter med historiska dokumentärfilmers och facklitteraturs strävan efter att skildra realiteter.²³³

Läsarnas reaktioner är intressanta i sammanhanget då deras syn på objektivitet är än strängare än redaktionens. Övervägande del av insändarnas innehåll rör upptäckta felaktigheter i artiklarnas faktaframställning. Främst gäller det detaljer som rättelser av namn, årtal eller benämningar. Strävan efter historisk exakthet visar på behov av att finna sanningar samt att total objektivitet är ett möjligt förhållningssätt. Sällan förs olika perspektiv på historien fram, utan artiklar ifrågasätts eller korrigeras med hjälp av *andra* sanningar, aldrig "å ena sidan...". Rätlinjigheten ligger i fas med många

²³³ Se avsnittet "Närliggande genrer" om Veronica Stoeheles och David Ludvigssons kategorier.

artiklars förklaringsmodeller. En hastig slutsats skulle kunna vara att redaktion, författare och läsare ser på liknande sätt på det förflutna, men chefredaktören tvingas som sagt allt som oftast att göra urval bland insändartexter, vilket innebär att opublicerade insändare kan innehålla kritik eller beröm av annat slag. Ett möjligt antagande är att insändarna väljs på grundval av redaktionens historiesyn, vilken i sin tur kan förstärka både artiklarnas och läsarnas perspektiv. De till synes objektiva historieskildringar verkar alltså vara mer uppskattade i tidskriften än dem där olika tolkningar framträder; ett fenomen som även andra undersökningar av historiekulturella artefakter pekar på.²³⁴

Samtidigt vill jag upprepa att många artiklar visar hög grad av komplexitet när det gäller klargöranden av historiska händelser och förlopp.²³⁵ Däremot tydliggörs inte för läsaren att förklaring är att likställa med tolkning. Under rubriken "Det vetenskapliga historiebruket" utvecklar jag ytterligare tidskriftens variant av vetenskaplighet – det historiebruk som tycks överväga i materialet.

Återigen vill jag avsluta med ett exempel som inte följer traditionella mönster. Peter Englunds artikel "En oundviklig katastrof?" behandlar första världskriget nittio år efter freden, och författaren skildrar händelseförloppet fram till krigsutbrottet utifrån en kontrafaktisk synvinkel. Startskottet utgörs av frågan: tänk om Gavrilo Princip skott missat det österrikiska kronprinsparet?²³⁶ Spörsmålet leder förstås historien in på helt andra, men möjliga, vägar än den verkliga händelseutvecklingen. Läsarens fortsatta funderingar över historien blir kanske istället för det vanliga tänk att... ett tänk om..., vilket utmanar tidskriftens annars fastläggande av historien. Ett annat för tidningen annorlunda grepp är de sex korta utdragen ur Englunds bok, *Stridens skönhet och sorg – första världskriget i 206 korta kapitel*, baserade på dagboksberättelser skrivna av människor som på olika sätt upplevt kriget. Sällan förekommer berättelser om "vanliga" människors liv i *Populär Historia*. Däremot relaterar läsare via insändare regelbundet till personliga minnen och upplevelser. Att publicera dessa insändare kan vara ett sätt att balansera artiklarnas fokus på "den stora historien" med "den lilla" utan att

²³⁴ Jfr Sumiko Higashi 1995, s. 197.

²³⁵ Se exempelvis Lotten Peterson 1992; Per Frånberg 1997; Magnus Jacobson 1998; Hans Hägerdal 2004.

²³⁶ Peter Englund 2008, s. 27.

låta det senare utgöra artikelmaterial. Samma skäl kan ha funnits till publiceringen av utdragen ur Englunds bok, även om de kommersiella aspekterna, genom den namnkunnige författaren, säkert väger tyngre.

Sammanfattning

Resultaten som presenteras i de två ovanstående kapitlen visar att i flertalet artiklar fungerar det förflutna som bakgrund till det som sker i nutid och sällan som en aktiv del av nuet eller framtiden. Istället fokuseras på hur utvecklingen har sett ut innan en händelse har inträffat.²³⁷ I några fall får ett geografiskt område bilda "bakgrund" till en händelse vars aktualitet inte kan relateras till historiska händelser i samma region. Den enda kopplingen mellan nu och då ligger i att något betydelsefullt har inträffat i området.²³⁸ Tillämpningen nyttjas av både historiker och journalister, och går därför inte att förklara som en renodlad journalistisk företeelse, såvida redaktionen inte ska tillskrivas all makt över artiklarnas innehåll och form.

I texterna skymtar i huvudsak två syften som kan vara svåra att separera, nämligen att underhålla och att informera. Bildningssyftet är klart framträdande genom de till synes objektiva och detaljrika framställningarna som strikt följer ett kronologiskt förlopp. Dessa komponenter och ordningar ser jag som viktiga inslag i kommersiellt producerad historia. Diffusa skeenden och otydliga karaktärer riskerar att göra historien ogreppbar vilket kan underminera både bildnings- och underhållningsvärdet.

²³⁷ Se till exempel Magnus Jacobson 1998; Sören Wibeck 2002; Hans Hägerdal 2004.

²³⁸ Se exempelvis Erik Osvalds 1999; Tore Frängsmyr 2001.

Tidskriftens aktörer och texter

Redaktörer och ledare

I tolvårsåldern fick jag tag i en bok med titeln *Byggnadskonst – världens arkitektur genom tiderna*. [...] Jag har emellertid fortfarande en klockarkärlek till arkitektur och arkitekter. Därför gläder jag mig extra att i detta nummer presentera en artikel om just Wright (sidorna 50–55). Han dog för exakt 50 år sedan, samma år som hans mest berömda skapelse, Guggenheimmuseet, invigdes.²³⁹

Citatet är hämtat från en ledartext 2009 och ringar, enligt min tolkning, väl in utgivningsperiodens senare tids kommersiella grepp, nämligen att via personliga intressen, erfarenheter (existentiellt historieberbruk) och fokusering på jubileer närma sig både läsare och det förflutna. Vi återkommer till detta längre fram i avsnittet.

Ledarsidan har över tid ökat i omfång, från några rader 1991 till en knapp helsida från 2002 och framåt. Innehållet har två konstanter: betoning av artiklarnas nutida utgångspunkter, ibland i form av minnesår eller jubileer, samt kontaktskapande med läsarna. Under tidskriftens tio första år ägnas större delen av innehållet i ledartexterna till att presentera artiklar och åskådliggöra deras relevans för nutida händelser. Kontakt med konsumenterna etableras genom att man visar på läsvänliga förbättringar, läsekretsens ökande storlek²⁴⁰ samt ambition att hålla sig ajour med vetenskapen via välmeriterade och välkända författare. Lanseringen av skribenter med historikerbakgrund talar för att vetenskaplig anknytning ses som ett säkert kommersiellt drag. Däremot framhålls inte alla historiker utan huvudsakligen de som sedan tidigare är kända av läsarna via artiklar eller böcker utgivna av Historiska Media.²⁴¹

Det kommersiella sammanhanget går även att identifiera via redaktörernas personliga berättelser, varav en citeras ovan. Tanken med dessa reflektioner kan vara att inviga läsaren i en gemenskap där hon eller han kan känna igen sig i redaktörens intressen. Ofta berättas om ett

²³⁹ Magnus Bergsten, "Drömmar vid ritbordet", *Populär Historia* 4/2009, s. 6.

²⁴⁰ Se bland annat Magnus Bergsten, "165 000 skäl att vara glad", *Populär Historia* 12/2007, s. 6.

²⁴¹ Exempelvis Dick Harrison, Wilhelm Agrell och Peter Englund.

avgörande möte med historien som är värt att minnas eller en händelse som kan knytas till fokusartiklarna. Förhållningssättet är inte helt olik formeln för framgångsrikt reklamskapande: AIDAS.²⁴² Akronymen står för begreppen *Attention, Interest, Action, Desire, Satisfaction* vilka visar den försäljningspsykologi som ligger bakom utformandet av reklam. Ledartextcitaten ovan kan analyseras med hjälp av AIDAS. Bergstens berättelse om sitt tidiga intresse för arkitektur väcker uppmärksamhet (*attention*) och därefter frågor (*interest*): Hur sammanhänger redaktörens privata intresse med det aktuella innehållet i tidskriften? När läsaren kommer vidare i texten dyker Wrights namn upp och artikeln om den berömda arkitekten annonseras. Nu kan nyfikenheten fördjupas (*desire*) och leda till att läsaren skrider till verket och läser vidare (*action*). Efter läsningen är målet att konsumenten ska känna sig så pass nöjd (*satisfaction*) att han eller hon vill fortsätta att vara en del av tidskriftens läsekrets. Genom att skapa en lätt personlig ton i texten bjuder redaktören in läsaren till ett annat sorts möte än de som kan äga rum mellan författare och läsare i artiklarna.

En internationell undersökning av marknadsföringsstrategier för tidskrifter visar att konsumenterna i hög grad bygger upp en personlig relation med de tidskrifter som de väljer att läsa. När en läsare väljer en tidskrift som ligger nära individens självbild leder det ofta till identifikationen med tidskriften.²⁴³ *Populär Historias* ledartexter kan tänkas ytterligare främja denna process dels genom redaktörernas egna berättelser som läsarna kan känna igen sig, dels via direkta läsartilltal som uppmärksammar konsumenterna om deras betydelse för tidskriftens kvalitet.

Under den senare undersökningsperioden har alltså ovanstående inslag ökat på bekostnad av kommentarer om artiklarnas innehåll. Det kan tala för att tidskriftens stoff nu kommersiellt sett är självgående och att redaktionen istället satsar på kontaktetablering. Denna kan vara en förutsättning för att förlaget även ska kunna sälja andra produkter och upplevelser. Exempelvis erbjuds läsarna minst en gång per år att till reducerat pris resa med *Populär Historia* till Prag och Peking genom resebolaget Historiska resor. Redaktionsmedlemmar deltar på resorna och får där möjlighet att skapa kontakt med sina läsare, om än ett begränsat antal. Förlaget möter även konsumenterna i andra fora som författarträffar och mässor.

²⁴² Sökord "AIDA", www.wikipedia.org, 2011-03-21.

²⁴³ Alltomtidskrifter.se, 2009-11-13, 2011-03-21.

Vi återgår för ett tag till ledartexternas nutidsanknytning och kan kring 1995 notera vissa ideologiska ställningstaganden i ämnen som kolonialism (före detta svenska kolonier), mänskliga rättigheter (Kina) och statlig intervention (svensk alkoholpolitik).²⁴⁴ Formuleringarna kan inte anses vara kontroversiella men skapar dock en något tydligare ledartextprofil, vilken kan förklaras av att den ständigt ökad försäljningen. Framgångarna gör att redaktören försiktigt vågar markera standpunkt.

Ett par ledartexter avviker från majoriteten genom att inte alls kommentera innehållet, trots att nedanstående exempel från 2002 tangerar det för tidningen ovanliga ämnet Israel-Palestinafrågan. Istället återges redaktionschefens besök på Svenska historikermötet i Örebro. Där har populärhistoriska utgåvor och författare uppmärksammas i ett, som jag tolkar, vetenskapligt sammanhang. Det är tydligt att redaktören blivit medveten om tidskriftens roll som historiekulturell aktör då han lovar att inrätta ett debattforum för historiker som vill diskutera aktuella frågor.²⁴⁵ Det finns en lucka att fylla på den historiekulturella arenan. Eftersom han vänder sig till historiker, och inte till läsarna, kan det vetenskapliga bruket ses som att vara eftersträvanvärt att belysa, det vill säga vara kommersiellt gångbart.

Sammanfattningsvis blir den personliga stilen alltmer dominerande i ledartexterna, samtidigt som presentationerna av artiklar och författare minskar i utrymme. De upphör inte men vävs samman med redaktörens anekdoter och funderingar. Detta mer individuella förhållande till det förflutna, som ledartexterna ger uttryck för, visar bland annat hur historia kan användas av existentiella skäl. Enligt mina tolkningar har individens relation till det förflutna inte fått så stort utrymme tidigare, varken i ledartexter eller i artiklar. När den nu har gjort sitt intåg i ledartexterna kan man fråga sig om förhållningssättet har gett eko i artiklarna. Ja, till viss del går det att märka en förändring i de artiklarna som visar på historiedidaktiska resonemang av en typ som tidigare inte har förekommit.²⁴⁶

²⁴⁴ Ledartexterna i *Populär Historia* 4/1994, 6/1996 och 1/1997.

²⁴⁵ Debattforumet kallat, "Perspektiv", skrevs av historiker och pågick med viss oregelbundenhet mellan 5/2002 till 11/2005. Dock framträdde sällan debatter utan snarare presentationer av ny forskning.

²⁴⁶ Se Anna Larsdotter 2005; Dick Harrison 2006; Sören Wibeck 2007; John Chrispinsson 2009.

Här avses bland annat artiklar om TV-serien *Riket* (2005) och om det brittiska imperiet (2006). Gemensam faktor i dessa texter är att historia uppmärksammas som något människor förhåller sig till och använder för olika syften och på olika sätt, liknande det som sker i ledartexterna. Denna förändring skulle kunna vara uttryck för en ökad individualisering i förhållandet till det förflutna. Att förlaget dessutom från 2011 utger en ny tidskrift med enbart biografiskt innehåll, förstärker idén om att samband mellan individ och historia nu är säljande. Däremot går det inte att i *Populär Historias* artiklar, inte ens på senare tid, finna berättelser om vardagliga människoöden. I detta avseende noteras skillnad mellan de toner ledartexten slår an och de som sedan klingar i texterna.

Författare och artiklar

Nästa producentled är artiklarnas författare vilka jag har kategoriserat efter kön och yrken: historiker, övriga akademiker respektive journalister.²⁴⁷ I den kvalitativa undersökningen ingår även viss språklig stilanalys av bland annat begreppsapparat och meningsbyggnad, vilket också kan relateras till författarnas profession.

Den typiske skribenten i *Populär Historia* är en manlig journalist eller historiker som tidigare har blivit publicerad i tidskriften. Det kvantitativa förhållandet mellan skribenttyperna har dock växlat över tid. Under de första sex åren var, av den totala mängden skribenter, femtioen procent historiker och övriga akademiker. Under perioden 1997–2002 ändras siffran till 45 procent och mellan åren 2003 och 2010 till 42 procent.²⁴⁸ I det

²⁴⁷ Med övriga akademiker avser jag här forskare som inte är historiker. Historiker placeras i egen grupp men när det totala antalet akademiker redovisas ingår även historiker. Inom gruppen journalister räknas även författare, som inte är forskare, till populärvetenskapliga produkter.

²⁴⁸ Bland kvinnliga skribenter under perioden 1991–1996 var 7 procent historiker, 18 procent andra akademiker och 75 procent journalister. Under 1997–2002 var 8 procent av de kvinnorna författarna historiker, 13 procent andra akademiker och 79 procent journalister. 2003–2010 var motsvarande siffror i samma ordning som ovan 7, 17 respektive 76 procent. För männens del var 1991–1996 33 procent historiker, 31 procent övriga akademiker samt 35 procent journalister, medan åren 1997–2002 visar på 43 procent historiker bland de manliga skribenterna, 12 procent andra akademiker och 46 procent

kvalitativt analyserade materialet från samma period är förhållandet mellan akademiker och journalister relativt jämnt, vilket fortsätter att gälla för hela undersökningsperioden.²⁴⁹

Andelen historiker har växlat med tiden. Under tidskriftens första sex år bestod 24 procent av artikelförfattarna av historiker för att sedan öka till 33 procent under åren 1997 till 2002. Mellan åren 2003 till 2010 minskade historikerna dock till 31 procent. Ökningen under "mellanperioden" märks även något i det kvalitativt analyserade materialet, där samtliga texter från 1994 till 1997 är skrivna av akademiker: en etnolog och tre historiker. Här kan det röra sig om ett genombrott, inte bara ur tidskriftens perspektiv utan även ur akademikernas; Eva Österbergs artikel från 1995 kan vara "dörröppnaren" som gör det mer accepterat bland forskare att skriva i tidskriften. Peter Englunds angrepp på Herman Lindqvists bok om stormaktiden från 1994 skulle också kunna ses som en uppmaning till historiker att skriva populärhistoriskt genom att inte överlåta scenen till journalister.²⁵⁰ Historikernas framträdande kan även tyda på att det vetenskapliga historiebruket är satt i förändring. I denna process utgör mottagaranpassningen den viktigaste motorn.

Sett ur ett könsmässigt perspektiv dominerar manliga författare, ett övertag som dessutom ökar med tiden.²⁵¹ År 2009 möter läsarna endast tjugofem procent kvinnliga skribenter. I övervägande fall är de journalister, även om andelen kvinnliga akademiker med tiden har blivit något större. I vilken mån den genusrelaterade obalansen påverkar tidskriftens innehåll och utformning är svårt att påvisa, och problemet tillhör heller inte studiens huvudinriktning. Däremot vill jag inte helt förbigå frågan, då den troligtvis kan relateras till läsekretsens sammansättning som även den domineras av män. Något tillspetsat kan sägas att i *Populär Historia* skriver män för män, en slutsats som även kan stödjas av att ett par av tidskriftens dominerande teman är krig och konflikter samt biografier över i huvudsak män.

journalister. Procentandelarna fördelar sig 10, 37 respektive 52 under åren 2003–2010.

²⁴⁹ Skribenterna i de kvalitativt analyserade artiklarna representeras av tio journalister, åtta historiker och två andra akademiker.

²⁵⁰ Se Peter Englund 1994; Ulf Zander 2001, s. 441–442.

²⁵¹ 33 procent av skribenterna var kvinnor 1991–1996, 29 procent 1997–2002 och 25 procent 2003–2010.

Naturligtvis kan dessa ämnen även intressera kvinnliga läsare, men ORVESTO:s mätningar, som tidigare har redovisats, åskådliggör att sextio till åttio procent av konsumenterna är män.

Vi har alltså kunnat konstatera att andelen journalister bland artikelförfattarna ökar: från 49 procent 1991–1996 till 55 procent 1997–2002 samt till 59 procent 2003–2010. En rimlig slutsats blir därför att texternas journalistiska prägel är starkare vid undersökningsperiodens slut än vid dess början, men journalisterna är inte ensamma om att öka i antal. Det gör även historikerna periodvis, vilket skulle tala för att en del artiklar får tydlig vetenskaplig karaktär parallellt med att andra formas av journalistiska drag. I vilken sorts historieskrivning resulterar då denna blandning? Ett enkelt svar på frågan är: "Tidskriften består inte av en historieskrivning utan av lika många som antalet skribenter." Svaret kan inte hållas för osant, men samtidigt bör någon form av, för tidskriften, typisk historieskrivning framträda. Denna tror jag främst bestäms av mediala aspekter eftersom tidskriften i första hand är en journalistisk produkt. Historiebruket analyseras mer ingående i kommande kapitel, men redan nu kan nämnas att modifierade former av det vetenskapliga bruket förekommer i flera artiklar och även i insändarmaterialet. Varianterna kan ses som mediala anpassningar av vetenskaplig historieskrivning, där en akademisk prägel understödd av mediala aspekter utgör säljande medel. Eftersom redaktionen och flertalet av skribenterna består av journalister, sätts det vetenskapliga historiebruket i förändring. Härmed inte sagt att ett renodlat vetenskapligt historiebruk är det enda adekvata sättet att använda historia på. Snarare vill jag betona det intressanta i att idag kan historiekulturella förändringar initieras på populärkulturella arenor och få så pass stor genomslagskraft att även historikers historieskrivning påverkas av förändringen.

Förändringen av det vetenskapliga historiebruket kan bland annat spåras genom undersökning av texternas metodiska status, vilket analyseras vidare i historiebruksavsnitten. Ett annat sätt är att med hjälp av stilanalyser studera artiklarnas språkliga nivåer. Dessa kan utföras på många olika sätt. Jag har valt en kvantitativ metod och räknat vetenskapliga och abstrakta begrepp, huvud- och bisatser samt passiva verb på de tjugo utvalda artiklarnas två första sidor.²⁵² Textanalyserna visar att historikernas stilnivå är mer komplex än journalisternas avseende på abstrakta begrepp och passiva

²⁵² Se kategori nummer 3, "Artikelns språk", i analysformatet.

verb.²⁵³ Följande citat ur Henrik Höjers artikel om Djingis Kahn visar på flera typiska drag för historikernas skrivande:

[T]emüjin ska dock i sin ungdom ha fått besked av sin faders bundsförvant, Togril, som var härskare över karaiterna, en trolig turkisk stam som var nestorianskt kristen och bosatt väster om mongolerna.

[...]

[S]edan Djingis Kahn konsoliderat sin makt över Centralasiens stäppfolk anfördes de nordkinesiska riksbildningarna som förhärjades under årtal av krig.²⁵⁴

Textpartierna visar på ordval som dels kräver förförståelse hos läsarna – *nestoriansk*, dels indikerar en högre stilnivå – *faders*, *dock*, *konsoliderat*. Det förekommer även ett par passivkonstruktioner av verb: *ha fått besked av*, *anfördes*, *förhärjades*.

Journalisternas mer populäranpassade stilnivå visar sig i nedanstående utdrag från Magnus Jacobsons artikel om den kubanska frihetshjälten José Martí.

[J]osé Martí ville inte avskaffa kapitalismen, men han ville använda staten för att jämna ut skavankerna i systemet.²⁵⁵

[...]

[K]ubanernas dröm om självständighet hade kraschlandat i den amerikanska kongressen.²⁵⁶

Jacobsons ordval har en vardagligare stilnivå i jämförelse med Höjers, vilket kan förklaras av skribenternas olika bakgrunder som journalist respektive historiker. Citaten ovan är representativa för de båda yrkesgrupperna även om ett par undantag finns inom båda leden.

Sättet att bygga meningar på ter sig däremot ganska lika mellan journalister och akademiker.²⁵⁷ Det vetenskapliga språket brukar

²⁵³ Sex av åtta historiker använder större antal vetenskapliga och abstrakta begrepp samt passiva verb än det utvalda materialets tio journalister.

²⁵⁴ Henrik Höjer 1999, s. 16.

²⁵⁵ Magnus Jacobson 1998, s. 23.

²⁵⁶ Magnus Jacobson 1998, s. 25

²⁵⁷ Medelvärdet för antalet bisatser per mening i historikernas texter är 0,5 och bland journalisternas texter 0,4. Värdena är räknade på samtliga huvudsatser och bisatser på de 20 artiklarnas 2 inledande sidor. Som en jämförelse kan

karaktäriseras av en komplex meningsbyggnad med hög andel bisatser, men de artiklar i *Populär Historia* som är skrivna av historiker innehåller i stort sett samma mängd bisatser som journalisternas texter. Här är det rimligt att anta att historikerna med sitt allt flitigare deltagande påverkas av den journalistiska kontexten.²⁵⁸

I den kvalitativa undersökningen har jag även undersökt hur författarna på olika vis vänder sig till läsarna genom att anknyta till aktualiteter och historiska referenser samt via frågor eller uppmaningar direkt tilltala läsarna.²⁵⁹ Att på dessa sätt involvera läsaren i berättelserna kan ge antydningar om hur en text bör förstås eller understryka hur dåtid hör ihop med nutid.

Direkta läsartilltal förekommer i sex av tjugo artiklar i form av uppmaningar, frågor och jämförelser, som till exempel i Orvar Löfgrens artikel om flygresandets karaktär över tid:

Nästa gång du flyger de 55 minuterna mellan Stockholm och Köpenhamn och ser stewarder och stewardesser slita med att försöka hinna servera champagne [...] minns att du befinner dig på en atlantångarfärd – om än i starkt nedbantad form...²⁶⁰

I citatet finns ett tydligt läsartilltal, referenser till de flestas erfarenheter och en uppmaning att fundera över ett modernt fenomen historiska rötter. Om läsaren regelbundet stöter på tilltal av ovanstående slag kan det också skapa en känsla av tillhörighet och identifikation; man blir en i kretsen. Samtidigt måste påpekas att tidigare nämnda anpassning till modernt språkbruk också kan ses som sätt att bjuda in läsaren i historiska världar.²⁶¹ Artiklarnas estetiska och kognitiva prägel förstärks av dessa grepp då de både kan öka inlevelsen för och underlätta förståelsen av historisk tid.

nämnas att medelvärde för antalet bisatser i dagstidningarnas debattartiklar är 0,5, medan nyhetsartiklarnas är 0,4. Se Harry Näslund 1987, s. 136.

²⁵⁸ I avsnittet "Det vetenskapliga historiebruket" fördjupas analysen av historikernas och journalisternas sätt att använda det förflutna samt i vilka avseenden de kan tänkas påverka varandra.

²⁵⁹ Se kategori nummer 14, "Artiklarnas transfereffekt", i analysens schemat i bilaga 1.

²⁶⁰ Orvar Löfgren 1996, s. 12.

²⁶¹ Se avsnittet "Nuet i ledaren och historien i artiklarna".

Läsare och insändare

Läsarnas roll är än mer komplex än redaktionens och författarnas, då de har en självklar mottagarroll men även en indirekt betydelse för hur tidskriften kommer att utformas. De kan ses som en reagens på hur väl tidningen lyckats med sitt syfte – att sälja bra historieskrivning. Mottagare för läsarnas reaktioner blir redaktion och författare men även andra läsare och personer som omdömena kommuniceras till. På så sätt kommer *Populär Historia* till viss del att utformas av läsarnas intresse och sätt att tolka det förflutna. Om redaktionen inte tar hänsyn till konsumenternas åsikter riskerar det kommersiella historiebruket att bli dysfunktionellt då vinster minskas eller rentav går om intet. Denna "rundgång" gör *Populär Historia* till en homogen historiekulturell produkt, eftersom den tycks påverkas relativt lite av andra tongivande historiekulturella sammanhang: offentliga debatter och populärkulturella verksamheter där människor aktivt skapar sin egen historia. Däremot kan, som visats ovan, viss påverkan från film och skönlitteratur märkas, men till övervägande del tycks tidskriften modellera en egen historiekultur. Formandet förefaller till stor del ske inom verksamheten och med läsarnas hjälp.

I undersökningen finns inte möjlighet till receptionsstudier, vilket gör att resonemang om läsarna till stor del blir hypotetiska. Vissa delar av tidskriftens innehåll pekar dock tydligare än andra på läsekretsens utformning och upplevelse, nämligen insändare och reklam. Läsarnas respons på artiklarnas innehåll och form har till viss del redan diskuterats, och deras bruk av historia förläggs naturligt till historiebrukskapitlen. Däremot kan här kort kommenteras den mängd av kompletterande information som läsarna tillför tidskriften under "Forum. Brev till redaktionen". Vad kan förklara läsarnas behov av att meddela information? Jag tror att artiklarnas innehåll skapar associationer till andra historiska erfarenheter som läsaren vill kommunicera. Det förflutna brukas i dessa sammanhang existentiellt, men det finns även mer svårdefinierade användningar. Hur kan ett historiebruk benämnas som uttrycker behov av att artikulera absolut korrekta fakta? Insändarurvalet visar nämligen få exempel på att läsare vill starta debatt eller diskutera tolkningar. Istället rör inläggen vanligen korrigerings av fakta:

... Min andra anmärkning gäller den lilla Spitfiren på sidan 22. Den är av senare modell, som inte fanns 1940. Sannolikt en Mark V, dessutom med så kallat tropikfilter...²⁶²

Dessa observationer återkommer vi till i nästa kapitel om historiebruk.

²⁶² Insändare ”Fel Lancaster och Spitfire”, *Populär Historia*, 9/2010, s. 8.

Historiebruk

Populär Historia är en historieförmedlande artefakt som hittills har undersökts utifrån de didaktiska frågorna vad och hur. Fortsättningsvis kommer avhandlingen att i än högre grad ägnas åt den senare frågan. Det sker genom att de kvalitativt analyserade texterna klassificeras utifrån historiebrukstypologin och därmed sätts i ett funktionellt sammanhang. Historiebrukens olika funktioner relateras i den mån det går till historiekulturella förändringar och historiska kontexter. Dessa strukturer kan ge svar på frågan varför historia används på olika sätt vid olika tider i *Populär Historia*. På så vis framträder även processuella och strukturella perspektiv som kan begripliggöra de funktionella aspekterna. Analyserna av historiebruken utgår från flera kategorier men främst från kategori nummer sexton: "Historiekultur och historiebruk".²⁶³

Individens och samhällets olika sätt att kommunicera historia talar om vilka behov och intressen som formar historiebruken.²⁶⁴ Eftersom nuet är avgörande för hur användningen tar sig uttryck, måste historiebruken analyseras utifrån den situation och den tid som de utförs i. Den historia som förmedlas är med andra ord skildringar om förgångna tid som kan svara mot behov och intressen i en nutid.²⁶⁵ Bruken av historia kan botten i privata behov, som syftar till att hedra minnet av avlidna släktingar eller till att söka svar på frågor om den egna identiteten. Andra användningar av historia framträder i offentliga sammanhang och kan bli medel för att legitimera en politisk hållning eller för att visa på orättfärdigheter både i det förgångna och i samtiden. Dessa kommunikationssituationer bör ses som helheter där fokus inte bara läggs på förmedlarens behov utan även på mottagarens roll, speciellt i de fall historia används för att legitimera eller för att sälja. Mer generellt uttryckt avgörs historiebrukets art av flera variabler: brukarens

²⁶³ Se analys-schemat i bilaga 1.

²⁶⁴ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 87.

²⁶⁵ Jörn Rüsen 2004a, s. 98.

behov, mediets utformning, mottagarens roll i sammanhanget och inte minst av den historiekulturella kontexten.

Analysen av historiebruken presenteras utifrån hur aktörerna, det vill säga *Populär Historias* författare, redaktion (chefredaktör) och läsare, använder historia i de olika texttyperna. Undersökningen presenteras kronologiskt för att skiftningar och stabilitet över tid ska bli synliga. Fokus ligger på de historiebruk som framträder i de kvalitativt analyserade artiklarna, eftersom de utgör undersökningens största material. Men även insändare och ledare får stort utrymme, framförallt under rubriken "Det existentiella historiebruket" där dessa texttyper dominerar.

I de fall det är möjligt kommer jag även att försöka skapa större helheter. Det sker exempelvis genom att historiebruket i en ledartext kopplas till innehållet i en artikel. Skillnader och likheter mellan producenternas historiebruk kan därmed framträda. Läsarnas användande av det förflutna relateras också, via insändarna, till redaktionens och författarnas historiebruk, men i dessa fall är den empiriska undersökningen av mer generell art eftersom konsumenterna inte kan reagera på texter i samma utgåva som deras insändare publiceras i. Läsarnas historiebruk kan därför svara mot artiklar och insändare som inte ingår i det utvalda materialet. Vid flera tillfällen hänvisar jag i fotnoter till sådana texter. Det betyder att jag däri, under det kvantitativa arbetet, har upptäckt exempel som antingen förstärker eller motsäger tendenser i det empiriska materialet.

Det vetenskapliga historiebruket

De sätt som historia används på vid universitetens historiska institutioner och i skolans historieundervisning har under lång tid uppfattats som de enda korrekta.²⁶⁶ Andra typer av historieanvändning, exempelvis för privat bruk, har av de flesta historiker mötts av misstro, bland annat beroende på att de icke-vetenskapliga historiebruken styrs av andra faktorer än teoretiska och metodiska regelverk.²⁶⁷ Från 1990-talet och framåt har dock synsättet gradvis

²⁶⁶ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 58.

²⁶⁷ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 394. Se även Claus Bryld 1991, s. 84. Bryld diskuterar här skillnader mellan vetenskapligt och "folkelig intresse" för det förflutna och menar att den historia som produceras inom akademien präglas

förändrats, och ett ökat intresse har riktats mot hur historia används i andra sammanhang, utöver det vetenskapliga.²⁶⁸ Detta har resulterat i en markant ökning av antalet historiedidaktiska avhandlingar, framförallt från 1997 och framåt.²⁶⁹ Intresset för olika historiebruk är även synlig i skolans värld; i 2011 års ämnesplan för gymnasieskolans historieundervisning är människors användning av historia ett centralt studieobjekt.²⁷⁰ Ovan beskrivna förändringar visar alltså på en ökad vakenhet för hur människor och samhällen på olika sätt använder historia för att skapa mening och sammanhang.²⁷¹ Därmed utgör inte det vetenskapliga historiebruket det enda rätta; istället blir det ett av flera sätt att använda det förflutna på.

Vilken ställning har då det vetenskapliga historiebruket i *Populär Historia*? Jag menar att det är klart dominerande, men det uppträder i mer eller mindre modifierade former och i stort sett alltid tillsammans med andra historiebruk.²⁷² För att tidskriftens varianter av det vetenskapliga historiebruket ska kunna tydliggöras behöver först den renodlade formen förklaras.

Ett vetenskapligt historiebruk utförs vanligtvis av historiker och historielärare men även andra yrkesgrupper, exempelvis journalister, kan komma ifråga. Användningen syftar till att upptäcka nya samband eller fakta om det förflutna som leder till rekonstruktioner av historiska processer eller ifrågasättande av tidigare forskning.²⁷³ För att denna typ av vetenskaplig

av tvivel och ifrågasättande, medan "almindelig mennesker" är mer intresserade av konkreta och allmänbildande framställningar. Bland historiker visar tvivlet, som en inbyggd komponent i det vetenskapliga bruket, på en omöjlighet att egentligen förstå det förflutna. Tvivlet kan bli ett besvärligt inslag i till exempel kommersiellt historiebruk om konsumenterna vill ha klara besked om det förflutna i syfte att lära sig "hur det egentligen var".

²⁶⁸ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 58.

²⁶⁹ Bengt Schüllerqvist 2005, s. 21–26.

²⁷⁰ Skolverket 2011.

²⁷¹ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 395.

²⁷² I 14 av 20 analyserade artiklar brukas historia till övervägande del vetenskapligt. I 6 texter skrivna 1994–1999 samt 2008 och 2010 ligger det vetenskapliga historiebruket mycket nära akademins. I 10 av 20 fall kombineras det vetenskapliga historiebruket med moraliskt historiebruk samt i 5 fall med existentiella aspekter.

²⁷³ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 69.

historieskrivning ska kunna prövas och användas av andra krävs ett regelverk som garant för vetenskapligheten.²⁷⁴ Det innebär bland annat att forskaren med hjälp av teorier problematiserar det förflutna, intar en kritisk hållning till det historiska materialet samt visar hur resultaten av undersökningen kan verifieras eller falsifieras. Utifrån dessa för verksamheten nödvändiga steg sker tolkningar av det förflutna, vilka ska synliggöras som just tolkningar. Det behövs historisk skolning för att använda det förflutna på ett vetenskapligt sätt, men det blir också tydligt att yrkesutövarna behöver modifiera det vetenskapliga historiebruket när det ska kommuniceras till en bredare publik.

Några av de viktigaste konkreta kännetecknen för ett vetenskapligt historiebruk är forskarens komplexa problematiseringar av historiskt material. Dessa framkommer både i explicita frågeställningar och i de förklaringar och tolkningsprocesser som verkar styrande för resultaten. Forskaren strävar alltså dels efter att deklarerat sina bevekelsegrunder, dels efter att visa på alternativa processer och resultat. Dessa grunddrag i det vetenskapliga historiebruket visar på pluralistiska men regelstyrda hållningar som byggs upp och motiveras av etablerade teorisystem. Andra centrala element är förståelse för relationen mellan den historiska samtiden och den nutida, vilket leder till att genetiska perspektiv oftast dominerar över genealogiska i ett vetenskapligt historiebruk. Slutligen vill jag betona den källkritiska metodens ställning inom historievetenskapen, trots att den idag tas som så självklar att den sällan nämns i historiska avhandlingars metodavsnitt.

Dessa typiska drag för ett vetenskapligt historiebruk har jag, med stöd av flera kategorier i analys-schemat, sökt efter i materialet för att sedan konstruera nedanstående resultat.²⁷⁵ Jag vill understryka att syftet inte är att visa på ett äkta eller oäkta vetenskapligt historiebruk utan att lyfta fram varianter av detta historiebruk som kan tänkas ha betydelse för det kommersiella sammanhanget.

²⁷⁴ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 394.

²⁷⁵ Se kategorierna i analys-schemat: språk, mål, syfte/grundperspektiv, framställningsform, organisationsprincip, tendens, metodisk status och historiebruk.

Artikelförfattare 1991–2000

Redan i tidskriftens allra första nummer blir det tydligt att det vetenskapliga historiebruket tillskrivs ett högt värde i *Populär Historias* texter. År 1991 företog tidskriftens medarbetare Folke Schimanski en resa till forna Östtyskland, där han i Pommern letade efter spår av den svenska stormakten. Via lämningar från svensktiden försöker författaren ge belägg för sin tes att perioden har gått ganska spårlöst förbi i regionen. Han inleder dock med att citera ett pommerskt ordspråk, vars innebörd är att invånarna under svenskväldet hade det gott: "Unter der drei Kronen, da lässt sich gut wohnen, säger man än idag i det gamla Svenska Pommern."²⁷⁶ Talesättet används sedan antitetiskt för att påvisa motsatsen:

[O]mrådet fick en svensk generalguvernör, som placerades i Stettin, och givetvis stationerades en del trupper i området. Här har vi redan en faktor som motsäger ordstävets att den svenska tiden var så bra för de pommerska invånarna.²⁷⁷

Sättet att försöka leda saker i bevis har drag av vetenskaplighet, likaså att låta källmaterial, i det här fallet fotografier av statyer och byggnader, fungera som bevismaterial för historiska händelser. I denna artikel, liksom i majoriteten av *Populär Historias* texter, fungerar källorna bekräftande för författarens framställning, men i Schimanskis text finns även källkritiska resonemang vilka är mer ovanliga i framtida artiklar.²⁷⁸ Dessutom skymtar en kritisk hållning till tidigare uppfattningar om den svenska stormaktens betydelse och därmed indirekt till den svenska stormaktstidens status i nationell historieskrivning. Med Jörn Rüsens formulering kan man säga att författaren, likt en historiker, tar ansvar för att kritiskt belysa det förflutna och att sammankoppla det med nutida orienteringsbehov.²⁷⁹

Vad skiljer då denna text från en traditionellt sett vetenskaplig framställning? Jag ser frånvaron av olika tolkningsmöjligheter och en explicit förklaringsmodell som de viktigaste olikheterna. Författaren deklarerar inte sin historiesyn, diskuterar inte olika tolkningar och inte heller källornas olika värden. Dessutom förekommer några inslag som bryter

²⁷⁶ Folke Schimanski 1991, s. 8.

²⁷⁷ Folke Schimanski 1991, s. 9.

²⁷⁸ Folke Schimanski 1991, s. 9.

²⁷⁹ Jörn Rüsen 2004a, s. 198.

vetenskapligheten, exempelvis de tidigare citerade meningar om att Sveriges äldsta universitet för en tid skulle ligga i Greifswald.²⁸⁰ Författaren går här över till spekulativa resonemang, för att i nästa stycke återvända till en mer traditionell genetisk berättelse om vilka berömdheter som studerat vid universitetet. Här finns en viktig parameter för definitionen av ett kommersiellt historiebruk, nämligen att tidskriftens författare sällan kommenterar sin egen förklaringsmodell, vilket alls inte är ett oväntat fenomen. Frånvaron kan dels bero på att hälften av skribenterna är journalister, dels på att teoretiska diskussioner riskerar att bryta den genetiska tråden. Läsarna förväntar sig inte kommentarer av detta slag utan vill tillägna sig sammanhängande berättelser om det förflutna. Som har lyfts fram tidigare visar publikundersökningar av historiska spelfilmer på liknande tendenser.²⁸¹

Tidskriftens höga läsarsiffror talar för att *Populär Historias* vetenskapliga anknytning uppskattas, vilket även bekräftas av insändarmaterialet. Läsarna för ofta fram synpunkter kring historisk korrekthet men riktar samtidigt beröm åt tidningens välskrivna och seriösa artiklar. År 1991 har ännu inte insändarsidorna inrättats vilket innebär att uppfattningar om läsekretsen enbart kan skapas utifrån producenternas texter.

Följande år, 1992, behandlas atombombens utveckling i en artikel av journalisten Lotten Peterson. Författaren driver två teser; dels att upptrappningen av kärnvapenutvecklingen under efterkrigstiden skedde per automatik, dels att västvärldens ledare idag tar ansvar för att kunskaper i kärnfysik inte används på fel sätt.²⁸² Påståenden underbyggs av genetiska framställningar som tar sin början 1945 och avslutas 1992. Centralt i de historiska förloppen är de faktorer som ledde till utveckling av kärnvapen.

Peterson beskriver ingående tekniska processer och visar, med hjälp av fotografiska bilder, på förödelse efter bombningarna av Hiroshima. Källmaterialet består, förutom bilderna, av en berättelse från ett ögonvittne i

²⁸⁰ Folke Schimanski 1991, s. 9.

²⁸¹ Sumiko Higashi 1995, s. 197, s. 200.

²⁸² Lotten Peterson 1992, s. 32; s. 34. Författaren tillskriver västvärlden en storebrorsroll. Detta historiebruk behandlas vidare under avsnittet "Det ideologiska historiebruket eller de ideologiska inslagen?".

Hiroshima.²⁸³ I övrigt refereras inte till forskning eller andra källor. De många och detaljerat återgivna förloppen har få likheter med ett modernt vetenskapligt historiebruk och påminner i mina ögon mer om framställningar i uppslagsverk:

[H]ur skulle man uppnå den kritiska massa som behövdes för att utlösa explosionen? Små mängder uran 235 eller plutonium 239 skulle skjutas eller pressas samman för att blir kritiska och en kedjereaktion kunna starta. Enrico Fermi påpekade för Robert Oppenheimer de intressanta biva-
pen man redan fått.²⁸⁴

Uppehållandet vid fakta visar, tillsammans med frågeställningen, på en förklarande ambition som ligger nära vetenskapens, men de raka svaren gör att författarens historiebruk får ses som en modifierad form av det vetenskapliga eftersom frågorna följs av raka oproblematiserade svar.

Detaljrikedomen ställer höga krav på läsarens förkunskaper och förutsätter nästan ett intresse för teknik och naturvetenskap för att läsningen ska bli fängslande. I denna artikel förekommer inga populariserade drag likt dem i Schimanskis text från 1991. Därmed inte sagt att artikeln om kärnvapen är starkare vetenskapligt präglad. Det ges exempelvis inget utrymme för källkritik eller resonemang kring hur historien om atombomben tidigare har skildrats. De frågor som regelbundet ställs i texten är intressanta, dels för att förfarandet kan uppfattas som ett vetenskapligt signum, dels för att uttalade frågeställningar är mer regelbundet förekommande i tidskriftens tidiga produktion.²⁸⁵ Vid en närmare analys av spörsmålen i Petersons text framkommer att de används för att, som citatet antyder, ge raka svar och leda läsaren vidare i texten. Graden av problematisering får alltså ses som låg, men textens komplexitet kan, beroende på detaljrikedomen och den utredande framställningen, ändå uppfattas som hög.

Efter millennieskiftet blir den berättande formen dominerande även om några analytiska artiklar förekommer. Detta betyder inte att det

²⁸³ Lotten Peterson 1992, s. 30.

²⁸⁴ Lotten Peterson 1992 s. 32.

²⁸⁵ Av de 9 utvalda fokusartiklar från 1991–1999 har 5 analytiska framställningsformer: 1/1991, 4/1994, 5/1995, 1/1997 och 7/1999. Bland 00-talets 10 fokusartiklar har 3 analytiska framställningsformer: 5/2003, 10/2008 och 11/2010.

vetenskapliga historiebruket upphör, snarare att det förändras och kombineras med andra element, vilket framkommer under rubriken "Artikelförfattare 2001–2010". Förändringen kring år 2000 ser jag som en viktig brytpunkt i det empiriska materialet. Den kan komma att understödja definitionen av kommersiellt historiebruk.

Bland de artiklar där författarna brukar historia vetenskapligt väger "Den starka kvinnan i Egypten" från 1994 tungt. Texten är skriven av egyptologen Ingegerd Lindblad. Det genetiska perspektivet, som är gemensamt med de två förra artiklarna, håller sig strikt kronologiskt till den forntida tidsfären. Källorna består av fynd från egyptiska gravar och vittnesmål från den grekiske historieskrivaren Herodotos. Urkunderna används som utgångspunkter för författarens resonemang och verkar bekräftande för hennes berättelse, även om obalansen bland perspektiven kommenteras. Författaren markerar också regelbundet att hennes text innehåller tolkningar av de egyptiska kvinnornas vardag:

[H]ur ska man då tolka denna för antiken, ja faktiskt för världshistorien, unika ställning för kvinnan? Det är frestande att ta till grepp som emancipation, matriarkat, jämställdhet... Låt oss granska olika områden lite närmare och försöka förstå hennes ställning utifrån den egyptiska kulturens eget tänkande.²⁸⁶

Lindblad varnar här för anakronistiska tolkningar och understryker att varje tid måste förstås utifrån sina förutsättningar. Den här typen av metodiska resonemang är mycket ovanliga i *Populär Historia*. Frågorna, källorna och det genetiska perspektivet har vi redan stött på i tidigare artiklar, men att ett tolkande förhållningssätt synliggörs är nytt. Vi får möta det ytterligare ett par gånger och då i historikerna Eva Österbergs och Peter Englunds texter från 1995 respektive 2008.

Österbergs text om den medeltida skattkulturen har redan analyserats i avsnittet "Kronos stabila grepp". Därför upprepas bara kort att hennes artikel innehåller flera typiska drag för ett vetenskapligt historiebruk, exempelvis problematiseringar: "Vilken mening förmedlar skrattet, nu och då...?", "Har då Bachtin rätt i sin djärva tes?"²⁸⁷ Svar följer som är långt ifrån rätlinjiga vilket ger texten en öppen karaktär och kan få engagerade läsare att generellt fundera över vilka frågor som kan ställas till det förflutna. Men

²⁸⁶ Ingegerd Lindblad 1994, s. 25.

²⁸⁷ Ingegerd Lindblad 1994, s. 15.

artikeln vänder sig inte bara till förnuftet utan även till känslor som vi alla kan känna igen oss i: samhörighet, oro och humor.²⁸⁸ Österberg har valt ut en berättelse ur en medeltida mirakelsamling för att illustrera ett föräldrapars vändor: "Flickan satt och lekte i fönstret på ett högt hus 'Fönstret föll ur, 'heter det', 'och flickan störtade ned på den hårda stengatan och dog'."²⁸⁹ I texten berättas vidare att föräldrarna hade åkallat den heliga Katarina som därefter återuppväckte den lilla från döden. Österberg kontrasterar sedan den gripande berättelsen med Francois Rabelais böcker om jättar och människor. Intrigen är densamma, men hos Rabelais är treåringen ersatt med en jätte som inte vaknar på samma rörande sätt som flickan, vilket lockar åskådarna till gapskratt i stället för tårar av rörelse.²⁹⁰ Artikeln om skrattets medeltida mening visar att ett vetenskapligt historiebruk även kan innehålla estetiska inslag, i det här fallet skönlitterära berättelser, som bidrar till förståelsen av vissa kulturella fenomenens oföränderliga karaktär.

I nästa text är den estetiska dimensionen av mindre betydelse. Istället lyfts historiens och nuets politiska frågor fram. Under 1997 blev återigen alkoholfrågan aktuell i den svenska riksdagen. Den ökande hembränningen och illegala spritfabriker oroade politikerna, samtidigt som EU ifrågasatte Sveriges monopolisering av spritförsäljning. För att finna bakgrunden till den svenska synen på alkohol anlätade *Populär Historias* redaktion "en av landets ledande forskare på området", Per Frånberg.²⁹¹ Historikern förklarar utifrån ett genetiskt perspektiv, vilket är nära sammanbundet med ett vetenskapligt bruk av historia. Processen rullas upp med start i brännvinslagsstiftningen 1855 och avslutning i våra dagars förändrade och eventuellt förbättrade alkoholvanor. Författaren varnar flera gånger för förenklade tolkningar av statens ständiga ingripande, speciellt med avseende på att politikerna skulle ha haft alltigenom humanitära skäl till sin restriktiva alkoholpolitik. Istället lyfts andra perspektiv fram, såsom att "[b]rännvinet betraktades som ett ypperligt skatteobjekt."²⁹² Texten uppvisar flera exempel på kritik mot statlig intervention,²⁹³ vilket innebär att det förflutna även

²⁸⁸ Se avsnittet "Närliggande genrer" för Veronica Stoeheles estetiska strategi.

²⁸⁹ Eva Österberg 1995, s. 14.

²⁹⁰ Eva Österberg 1995, s. 14.

²⁹¹ Erik Osvalds, "Gott nytt år för Hongkong?", *Populär Historia* 1996, s. 3.

²⁹² Per Frånberg 1997, s. 37.

²⁹³ Per Frånberg 1997, s. 38.

brukas ideologiskt och därmed får en legitimerande funktion. Genom att tona ned statens värnande om folks hälsa och istället lyfta fram ekonomiska motiv, byggs en annan bild upp, nämligen "den giriga staten". Eftersom författaren använder vetenskapliga metoder för att belägga sitt resonemang, blir gränsen mellan ett ideologiskt och ett vetenskapligt historiebruk svår att fastställa.²⁹⁴

Frånberg synliggör frågor om orsak och verkan. Svaren är många och hämtas från forskningslägen, nykterhetsrörelsen och dess främsta kritiker, Albert Engström. Bredden i källmaterialet och referenserna tillsammans med problematiseringarna visar att Frånberg använder historia på samma sätt som inom akademien. Hans yrkesbakgrund är en förklaring till valet av historiebruk. Ett annat skäl är redaktionens återkommande satsningar på skribenter med akademisk bakgrund.

Under perioden 1991 till 1997 visar Schimanskis och Petersons texter i allmänhet och Lindblads, Österbergs och Frånbergs i synnerhet att det vetenskapliga historiebruket redan från början gavs ett högt värde i *Populär Historia*. Ingen av författarna ägnar sig åt fiktivt skrivande och samtliga stöder, mer eller mindre, sina resonemang på källmaterial. I dessa tidiga texter används även problematiseringar för att visa på texternas utredande karaktär och för att på ett pedagogiskt sätt leda läsaren "rätt" i historien. Intressant att notera är närvaron och hanteringen av referenser. I de tre historikernas texter redovisas och diskuteras i någon mån tidigare forskning eller referenser, men i journalisternas artiklar utelämnas referenser helt eller förläggs i en fristående lästipsruta.²⁹⁵

I Henrik Höjers artikel från 1999 om Djingis Khan används också historia vetenskapligt. Höjers text skiljer sig dock på en viktig punkt i jämförelse med de förra, nämligen genom att avstampet tas i den moderna bilden och användningen av Djingis Khan:

Djingis Khan är utan tvekan en av historiens mest fascinerande och märkliga figurer. Han har fått flera skönlitterära gestaltningar, figurerat i studentspex, och en schlagermelodi och framförallt nått mytisk status

²⁹⁴ Se även Klas-Göran Karlsson 2009, s. 63–64.

²⁹⁵ Tjugo procent av det utvalda materialets totala andel journalister för källkritiska resonemang eller diskuterar forskningsläge och andra referenters syn på ämnet. Femtio procent av historikerna och akademikerna använder källkritik och redovisar annan forskning i sina texter.

som erövrare och slaktare. Men vad gjorde den verkliga Djingis Khan som renderade honom en så framstående plats i historien?²⁹⁶

Författaren indikerar att mytens Djingis Khan kommer att ställas mot verklighetens. Att avslöja sanningen bakom fiktiva framställningar av historiska personer eller skeenden förekommer i flera artiklar efter 2000. Sören Wibecks artikel från 2007 om medeltida korsriddare syftar exempelvis till att avslöja sanningen bakom den första Arn-filmen. Traditionellt sett har historievetenskapen på grund av den weibullska källkritiken förknippats med objektivitetskrav.²⁹⁷ Det är något som även *Populär Historia* tycks se som eftersträfvansvärt. Paradoxalt nog förekommer sällan källkritiska resonemang i artiklar från 00-talet; för det mesta uppstår bara en sanning med stöd av de redovisade källorna. I Höjers text diskuteras däremot regelbundet källornas värde och betydelse för senare tids uppfattningar om Djingis Khan.

Även i artikeln om mongolstormen är perspektivet genetiskt. Händelseförloppet skildras från härförarens födelse till hans död. Därefter följer en analytisk del kring lång- och kortsiktiga följder av mongolernas härjningar. Då etablerade bilder av mongolerna ifrågasätts, olika källor redovisas och perspektiven växlar mellan mongoliskt och europeiskt får texten ett vetenskapligt intryck. Författaren gör även, utifrån lexikala aspekter, tolkningen att krig var ett naturligt fenomen för de centralasiatiska stammarna: "[d]et fanns exempelvis inga språkliga begrepp för tillstånden krig och fred i de turkiska och mongoliska språken under medeltiden."²⁹⁸ Vidare ställs frågor kring hur den verkliga Djingis Khan agerade och hur ett fattigt nomadfolk kunde skapa ett gigantiskt rike. Förklaringar ges till alla frågor och utifrån flera perspektiv, vilket öppnar för olika tolkningar.

Höjers text är den kronologiskt sett sista i artikelmaterialet som, via problematiseringar och nutids- och samtidsförståelse, har en tydlig vetenskaplig prägel. Efter 2000 sker med ett par undantag förändringar även i artiklar som är skrivna av historiker.²⁹⁹ Dessa förändringar kan sammanfattas med färre synliggjorda tolkningar, än mer ökad benägenhet att kartlägga "sanningen om..." och ett större intresse för att involvera

²⁹⁶ Henrik Höjer 1999, s. 16.

²⁹⁷ Klas-Göran Karlsson 1999, s. 35.

²⁹⁸ Henrik Höjer 1999, s. 16.

²⁹⁹ Undantaget Peter Englund 2008 och Ulf Zander 2010.

historiekulturella artefakter som aktuella filmer och TV-program i framställningar om det förflutna.

Artikelförfattare 2001–2010

Under första hälften av 2001 var Sverige för första gång ordförändeland i EU. *Populär Historias* redaktion bad därför tre historiker och en idéhistoriker att författa varsin artikel om svenskarnas relation till Europa och vice versa. Lars-Olof Larsson skrev om medeltiden, Sverker Oredsson om stormaktstiden, Håkan Arvidsson om 1900-talet och idéhistorikern Tore Frängsmyr om 1700- och 1800-talen. Perspektiven i samtliga artiklar är genetiska, varav ett par av dem når nuet, bland annat genom Larssons koppling mellan den inledningsvis reserverade inställning till kristendomen under medeltiden och vår tids skepsis till europeisk integration.

I samtliga artiklar märks vetenskapliga drag såsom synliggörande av olika perspektiv och nyanseringar. Larssons text är den enda som lyfter fram flera förklaringar till ett och samma fenomen, exempelvis Sveriges kristnande. Han diskuterar också medeltida källors betydelse för "historiens gryning."³⁰⁰ Oredsson klargör motiven till olika staters inblandning i trettioåriga kriget men är sparsam med källredovisningarna.³⁰¹ Frängsmyr och Arvidsson varken redovisar eller diskuterar källor, men den senare sätter in Sveriges särväg under 1900-talet i en större kontext och förklarar orsakerna till den självvalda isoleringen från Europa.³⁰² Inget av det ovan beskrivna återfinns i Frängsmyrs artikel som istället har en konstaterande ton.

Graden av komplexitet är alltså olika i texterna. De fyra artiklarna kan sägas representera dels de former av vetenskapligt historiebruk som är vanligast förekommande i *Populär Historia* under 1990-talet, dels nya varianter där exempelvis inga explicita frågor ställs och där tolkningar inte framträder. Istället betonas raka linjer, tydliga brott eller långa kontinuiteter:

Sveriges förhållande till Europa blev helt annorlunda under 1700-talet.
Från att ha varit en europeisk krigisk stormakt under 1600-talet hade

³⁰⁰ Lars-Olof Larsson 2001, s. 16.

³⁰¹ Sverker Oredsson 2001, s. 18–19.

³⁰² Håkan Arvidsson 2001, s. 23.

Sverige Karl XII:s död förlorat allting. Nu gällde det att bygga upp riket från grunden.³⁰³

Några stycken längre ned förstärks de skarpa brotten:

[M]an befann sig i ett sådant bottenläge att varje förändring sågs som en förändring till det bättre. Fönstren öppnades mot Europa, nya vindar blåste in över landet.³⁰⁴

När nya kulturella kontakter med Europa sedan hade etablerats gick utvecklingen bara framåt: "[A]lla studenter som hade seriösa ambitioner måste resa ut i Europa, besöka berömda universitet och akademier samt söka företräde hos lärda professorer och filosofer."³⁰⁵ Citaten ovan visar på ordval som är absoluta i sin betydelse: "helt annorlunda", "förlorat allting", "bottenläge" och "alla". Begreppen gör berättelsen tydlig men även i viss mån förenklad. Sättet att förklara händelseutvecklingen skiljer sig från flera tidigare författare som exempelvis Höjers, Frånbergs, Österbergs och Lindblads, vilka låter källmaterial lyfta fram olika bilder av det förflutna och därigenom olika tolkningsmöjligheter. Frängsmyr använder inga referenser eller källor, utan tecknar stora svepande linjerna där endast positiva kontakter mellan Sverige och Europa figurerar. Denna ideologiska vinkling kan vara ämnad att förse Sveriges ordförandeskap i EU 2001 med ett positivt skimmer.

Strävan efter att presentera en sanning om historia är särskilt framträdande i två artiklar skrivna av journalisten Sören Wibeck 2002 respektive 2007: "Visionen om ett land", som handlar om staten Israels tillblivelse, och "Påvens elitsoldater" vilken behandlar medeltida tempelriddare. Författarens bruk av historia har i båda texterna drag av vetenskaplighet såsom genetiska perspektiv och användande av källmaterial, men källkritiska resonemang saknas, likaså andras uppfattningar om ämnena. Båda artiklarnas rikliga källmaterial, som används för att bekräfta författarens framställningar, skapar troligtvis en känsla hos läsaren av att "så här var det". I artikeln om tempelriddarna framträder verklighetsanspråken tydligast. Redan i redaktionens ingress får läsaren kännedom om texternas syfte: "I tre artiklar berättar Populär Historia om verkligheten bakom filmen

³⁰³ Tore Frängsmyr 2001, s. 20.

³⁰⁴ Tore Frängsmyr 2001, s. 20.

³⁰⁵ Tore Frängsmyr 2001, s. 20.

– religionsstriderna, klosterrörelsen och framväxten av kungariket Sverige.”³⁰⁶ Artikelförfattaren lever upp till löftet: ”[I] Jan Guillous skildring sparade Saladin tempelherren Arns liv, men i verkligheten gavs ingen nåd.”³⁰⁷ Det finns alltså en realitet att berätta om. Eftersom både citaten anspelar på sanningssökande är det rimligt att anta att skildringar som avslöjar verkligheter är kommersiellt gångbara. Dessa inslag har något gåtfullt över sig och påminner om komponenter i andra genrer, som kriminalhistorier eller äventyrsromaner. Men ”sanningen om” kan även användas som ett ideologiskt instrument för att legitimera en politisk hållning. I det här fallet ställs Arn-berättelsens mer hänsynsfulla muslimer mot ”den sanna historiens” påtagligt grymmare.³⁰⁸

Kravet att även i fiktiva framställningar skildra historien korrekt har funnits länge inom historikerskrået. Film med historiskt innehåll har rönt ett speciellt intresse, och historiker har traditionellt sett kritiserat filmskapare för att ge orättvisa bilder av det förflutna.³⁰⁹ Denna hållning kan nu alltså spåras bland *Populär Historias* journalister, det vill säga fackmän inom media som generellt sett kan tänkas ha få beröringspunkter med akademien. Orsakerna till likheterna mellan tidskriftens historieskrivning och traditionellt vetenskapligt historiebruk går att finna i det kommersiella sammanhanget. Som tidigare påtalats har historieämnet av tradition starkt förknippats med den källkritiska metoden, i vilken tillgång på historiskt material i kombination med kritisk analys avgör om det är möjligt att skriva historia.³¹⁰ För många läsare kan detta förhållningssätt ses som det enda professionella förfarandet att hantera det förflutna på. Därför blir det också säljande att avslöja historiska sanningar bakom fiktiva framställningar. I förlängningen innebär det att ett traditionellt vetenskapligt historiebruk är kommersiellt gångbart. Det sammankopplar två olika behov av det förflutna, nämligen att upptäcka och tolka respektive att öka det kommersiella värdet av historia.

³⁰⁶ Redaktionstext i *Populär Historia* 12/2007, s. 24.

³⁰⁷ Sören Wibeck 2007, s. 30.

³⁰⁸ I Wibecks artikel från 2007 finns även exempel på moraliskt och ideologisk historiebruk, vilka diskuteras vidare i kapitlet ”Det moraliska historiebruket”.

³⁰⁹ Erik Hedling 2001, s. 75; Tommy Gustafsson 2006, s. 472; Ulf Zander 2006, s. 20–21.

³¹⁰ Klas-Göran Karlsson 1999, s. 34.

Den vetenskapliga synen på historia har likheter med Veronica Stoehrels definition av dokumentär-realistiska inslag i nyhetsprogram. Här finner hon bland att sanningsintrycket är centralt i dessa journalistiska framställningar. Explicita tolkningar eller personliga upplevelser lämnas därhän av journalisten.³¹¹ Wibecks text stämmer väl in på denna beskrivning, speciellt då samtida muslimska källor refereras utan att propaganda- eller sanningsproblematik diskuteras. Dock är texten aktörsorienterad vilket skapar möjlighet till identifikation eller inlevelse. Det hårda livet som tempelriddarna fick utstå gestaltas vid ett par tillfällen via beskrivningar av militära slag och hemska levnadsförhållanden i ökenlandskapet: "[S]ommaren är fruktansvärt het i Det heliga landet och både djur och människor törstade svårt."³¹² Det går därför även att, med en annan av Stoehrels kategorier, benämna Wibecks strategi som "estetisk", eftersom beskrivningar av miljöer och levnadsvillkor leder tankarna till frågor om liv och död, om rätt och fel. Emotiva inslag ökar möjligheten för läsaren att leva sig in i den annars så informationstäta framställningen och att skapa ny sorts kunskap.³¹³

Med David Ludvigssons terminologi är det möjligt att placera in Wibecks artiklar i en förklarande kategori där författaren, likt programledare i dokumentärfilmer, via historiskt källmaterial strävar efter att objektivt skildra en historia.³¹⁴ Det övergripande syftet är här att förmedla kunskap om det förflutna, något som även har stark bäring i ett vetenskapligt historiebruk. Problemet är, återigen, att förklaringarna ofta framställs som realiteter och att tolkningsprocessen, som i själva verket är "sanningens" upphovsman, inte framkommer.³¹⁵

³¹¹ Veronica Stoehrel 1994, s. 84.

³¹² Sören Wibeck 2007, s. 29.

³¹³ Veronica Stoehrel 1994, s. 156.

³¹⁴ David Ludvigsson 2004, s. 124.

³¹⁵ Klas-Göran Karlsson åtskiljer i *Historia som vapen* (1999, s. 52–53) två idealtyper av historiska tankeoperationer: "tolkning" och "medvetande" som definieras utifrån dikotomier. Exempelvis ställs den tolkande historiens "vetenskap" mot den medvetande historiens "livs- och erfarenhetsvärld" samt "sanningssökande" mot "relevanssökande". Författaren menar att både tolkande och medvetande måste inkluderas i analys av historiebruk. Till den tolkande nivån hör även begrepp som "objektivitet" och "prospektivitet" vilka, precis som "sanningssökande", stämmer väl med den historia som skildras i

Artikeln om Djingis Khan från 1999 har redan berörts utifrån detta avsnitts fokus på historiekulturella kontexter, då den bedömdes vara startskottet för historiedidaktiska reflektioners inträde i *Populär Historia*.³¹⁶ Här vill jag istället diskutera ett par andra dimensionerna av didaktiskt tänkande, en emotiv och en kognitiv. Föremål för analysen är artiklarna "När britterna ville frälsa världen" från 2006, skriven av historikern Dick Harrison samt "Festfixare i kristid" från 2009, skriven av journalisten John Chrispinsson. Texternas gemensamma nämnare är de genetiska och historiedidaktiska perspektiven. Sätten att använda historia på ter sig däremot olika.³¹⁷

Harrison utgår i sin text om det brittiska imperiet från en målning föreställande generalmajor Charles G. Gordon. I konstverket avbildas han som en martyr för "den goda imperialismen".³¹⁸ Författarens val av bild grundas på att den för honom, mer än något annat, symboliserar den brittiska imperialismen. Texten har på så vis ett dubbelt didaktisk perspektiv då målningen dels förmedlar konstnärens förhållande till imperialismen, dels författarens lätt ambivalenta syn på det brittiska imperiet. I sammanhanget kan även nämnas att illustrationer sällan kommenteras eller används på detta sätt i tidskriften. Istället fungerar målningar, fotografier och kartor som belysande exempel till eller belägg för texternas innehåll.

Harrison tecknar först en bakgrund till britternas militära framgångar för att därefter redogöra för imperiets utvidgning och till sist dess förminskning. Perspektivet är alltså vetenskapens klassiska genetiska, men det finns även andra inslag som för tankarna till ett vetenskapligt historiebruk. Vid ett par tillfällen förklarar författaren hur britternas nya identitet skapades och förändrades av imperialismen:

I pojkböckerna och tidskrifterna hyllades män som Gordon och Livingstone. Imperiet började leva i människors hjärtan. Det legitimerades av tanken på den västerländska civilisationens

Populär Historia. Däremot kan även koncept från "historia som medvetande" också tillämpas, såsom "konkretion" och "känsla, upplevelse".

³¹⁶ Se avsnittet "Artikelförfattare 1991–2000".

³¹⁷ Jämförelsen baseras på analyskategorierna: artikelns syfte, framställningsform, historiesyn, tendens, metodiska status och historiekultur/historiebruk. Se bilaga 1.

³¹⁸ Dick Harrison 2006, s. 23.

överlägsenhet, av känslan av plikt. Britterna tog på sig den vite mannens börda och hjälpte sina arma bröder i fjärran land. Gud vill det!³¹⁹

Dessa tolkningar är, precis som användandet av målningen, exempel på historiedidaktiska reflektioner som tidigare inte haft så stark ställning i *Populär Historia*. Frågan är vilken funktion de har i olika texter. Genom litteraturen som exempel förklarar Harrison hur ett odemokratiskt förförande kunde uppfattas som moraliskt försvarbart för imperialstatens medborgare. Formuleringen ”Gud vill det!” är intressant i dubbel bemärkelse då den dels är en metafor för imperialismens drivkrafter – plikten att civilisera och missionera, dels är nästintill identisk med titeln på Dick Harrisons då nyutgivna bok om de nordiska korstågen: *Gud vill det! Nordiska korsfarare under medeltiden*.³²⁰ Det senare får ses som ett tydligt exempel på kommersiellt historiebruk.

Vidare i texten stöder inga källor de förlopp som förklarar Storbritanniens militära framgångar. Istället använder Harrison implicit budskapet i målningen för att bygga upp meningsskapandet i texten. Det görs genom att imperiets historia berättas på ett sätt som till viss del överensstämmer med det stolta budskapet i målningen. Även idag, när det brittiska väldets dagar i stort sett är förbi, framhävs dess positiva effekter:

[M]en imperiet lever, om än inte i form av röda territoriefläckar på kartan. Ingen som åker till London kan undgå att lägga märke till hur invandrare från kolonierna sätter sin prägel på folklivet. När det spelas rugby och cricket på elitnivå är det nästan bara folk från imperiet som deltar.³²¹

Det kvarstående intrycket av imperialismens följder beskrivs i artikelns avslutande stycken:

[T]avlan skänker blandade känslor. Den minner om ett ridderligt mansideal som är hopplöst passé, om en förljugen världssyn. Jag får samma blandade känslor när jag går på de stora museerna i London [...] Det är lätt att fördöma imperiet som en politisk inkorrekt dumhet, men

³¹⁹ Dick Harrison 2006, s. 25.

³²⁰ Dick Harrison 2005.

³²¹ Dick Harrison 2006, s. 27.

det hjälps inte – i Londons museer kan jag inte låta bli att i några korta ögonblick inbilla mig att Gud fortfarande är engelsman.³²²

Trots formuleringar som ”hopplöst passé” och ”förljugen världssyn”, vilka visar på imperialismens förtryck, blir intrycket att kolonialländernas situation är mindre viktig i sammanhanget. Problem och orättvisor nämns i förbigående eller genom att, som i citatet ovan, balanseras av en positiv motpol. Meningsskapandet bygger inte här, som i ett traditionellt vetenskapligt historiebruk, på empiriska iakttagelser utan på författarens ambivalenta känslor för det brittiska imperiet. Harrison uttrycker dels en beundran för det unika – att ett litet land har förmått bygga upp ett världsherravälde, dels en medvetenhet om det hänsynslösa – att ett litet land har förmått bygga upp en positiv självbild trots alla övergrepp. Författaren tycks mena att historieskrivning inte alltid behöver ägnas åt att avslöja politiska inkorrektheter, vilket skiljer texten från de flesta postkoloniala skildringar.

Hur ska då det kluvna förhållningssättet förstås? Om den historiekulturella kontexten vidgas till att omfatta brittiska debatter om imperietiden framträder faktorer som kan förklara textens dubbla perspektiv. I december 2005 rapporterade liberala *The Guardian* om rättegångarna mot den turkiske författaren Omar Pamuk som åtalades för att ha förtalat ”det turkiska”.³²³ Pamuks brott bestod i att han offentligt hade yttrat sig om morderna på armenier under första världskriget och om övergreppen mot kurder under senare decennier. Artikelförfattaren menar att även om den turkiska staten gör allt för att förneka grymheterna så är ändå alla turkar medvetna om dem. Denna medvetenhet saknas i Storbritannien eftersom det, enligt många briter, inte finns något att förneka. Insikt saknas helt enkelt om den brittiska imperialismens övergrepp, och i Storbritannien har, istället för lagstiftning, glömska blivit ett sätt att hantera det förflutna. Flera inhemska historiker, bland andra John Keegan, ger uttryck för denna amnesi genom uttalanden som:

³²² Dick Harrison 2006, s. 27.

³²³ George Monbiot 2005.

The Victorians set out to bring civilization and good government to their colonies and to leave when they were no longer welcome. In almost every country, once colored red on the map, they stuck to their resolve.³²⁴

Keegans hållning är tydlig men inte allenarådande. Debatten om huruvida det brittiska imperiet var av godo eller ondo för kolonierna pågår fortfarande, inte minst i samband med politikernas offentliga erkännanden och ursäkter.³²⁵ Den nationella glömskan eller romantiseringen av imperialismen kan även präglade andra länders syn på både dagens och historiens Storbritannien, vilket kan förklara Dick Harrisons reserverade beundran för den forna imperialstaten. Ytterligare en bidragande faktor kan vara de svenska preferenser för brittisk kultur, vilket inte minst visar sig i TV-tablåernas BBC-produktioner om anglosaxisk historia.

Bortsett från dessa utomtextliga analyser är *Populär Historia*-artikeln intressant även ur ett komparativt perspektiv, eftersom den innehåller en kombination av en vetenskaplig prägel, inte minst genom författarens profession, och en mer personlig hållning som är ovanlig i *Populär Historias* "något för alla-profil". Författaren visar med andra ord på en känsla för ett ytterst komplext fenomen, nämligen hur vi emotivt påverkas av framställningar av det förflutna.

John Chrispinssons artikel om Carl Michael Bellman syftar till att förklara hur bilden av en historisk person med tiden har förändrats. Precis som Harrison brukar Chrispinsson historia på ett vetenskapligt sätt, men texterna skiljer sig åt i flera avseenden. För det första redovisar journalisten flera källor med namngivna upphovsmän:

Bellman kämpade för nykterhet och påvisade alkoholens skador. Det var nykterhetsrörelsen på 1920-talet som presenterade denna tes när den ville revidera bilden av en spritosande Bellman. Alla hans texter om vinguden Bachus och fyllerister i rännstenen varnade enligt rörelsen för fattigdom, tuberkulos och impotens.³²⁶

Med detta inledande stycke visar författaren att varje tid skapar sin egen bild av Bellman. Han refererar även till ett par forskare och andra författare som har skrivit om Bellman och påtalar hur lite eftervärlden egentligen vet om

³²⁴ John Keegan; i Monbiot 2005.

³²⁵ Dan Lucas 2011.

³²⁶ John Chrispinsson 2009, s. 21.

skaldens egentliga karaktär.³²⁷ Vidare markeras, genom adverb som "troligtvis", "antagligen" och "nog", att framställningen utgör tolkningar av det förflutna.³²⁸ De vetenskapliga aspekterna inkluderar således både historiedidaktiska diskussioner och strävan efter att, med hjälp av källmaterial och referenser, både verifiera och nyansera. Det senare till trots diskuterar författaren aldrig sin egen framställning av Bellman, men avslutningsvis menar han att: "[v]ar och en kan alltså skapa sig en egen bild av Bellman, nykter eller inte – sanningen finner vi aldrig."³²⁹ Här kan Chrispinssons egen bild inkluderas. Meningen inrymmer även ett påstående som skiljer sig från tidigare artiklar där sanningsanspråk stått i fokus.

Innehåller då inte Chrispinssons text alls några personliga inslag likt dem i Harrisons text? Jo, men de är av mer implicit sort. Hyllningen av upplysningsidéerna och kritiken mot högadeln, som den politiske Bellman tydligt uttryckte, framställs i texten som "rätt" men uttalas inte explicit. Istället får man söka efter epitet som snille och geni gällande skalden, medan adeln "snörpte på munnen" och indirekt, genom en fängelsedom, gav Bellman tuberkulos. Sjukdomen kom att bli hans död.³³⁰ Det samlade intrycket är dock att ett traditionellt vetenskapligt historiebruk är mest framträdande hos Chrispinsson. Det avgörs främst av hans empiriska metod, vilken är mindre synlig i Harrisons artikel, och av den förres mer distanserade hållning till ämnet. Däremot talar båda artiklarnas historiedidaktiska anslag, trots att de är av olika sort, för ett vetenskapligt användande av historia. Det förflutna som konstruktion har förekommit i flera av *Populär Historias* artiklar under 00-talet och vittnar om att akademins ökade intresse för historiekulturella frågor har fått genomslag i tidskriften.³³¹

³²⁷ John Chrispinsson 2009, s. 21.

³²⁸ John Chrispinsson 2009, s. 23.

³²⁹ John Chrispinsson 2009, s. 26.

³³⁰ John Chrispinsson 2009, s. 25.

³³¹ Se Anna Larsdotter 2005; Dick Harrison 2006; Sören Wibeck 2007; John Chrispinsson 2009.

Redaktörer 1991–2010

I vilken mån redaktionens historiebruk kan betecknas som vetenskapligt är mer komplext att reda ut än artikelförfattarnas. Till mitt förfogande finns tjugo ledartexter och ett par redaktionella texter på insändarsidorna. Eftersom detta material är mindre omfångsrikt än artiklarna väljer jag att redovisa hela undersökningsperioden under en rubrik.

Under *Populär Historias* första utgivningsår är ledartexterna korta och i huvudsak inriktade på presentationer av tidskriftens innehåll. Detta ändras 1994 då chefredaktörens utrymme ökar till en knapp sida. Härmed framträder fler aspekter, bland annat av personliga och kommersiella slag. Eftersom detta rör sig om andra historiebruk än det vetenskapliga kommer de att analyseras i kommande kapitel.

Redan nu kan sägas att chefredaktörernas vetenskapliga historiebruk har lite gemensamt med den renodlade formen och även med de former som framträder i artiklarna. Skälen därtill är många. Texttypens funktion är i första hand att fånga läsarnas intresse samt att markera tidskriftens profil och ambition. Dessa syften ska uppfyllas i en kort text, vilket försvårar möjligheter till utvecklade resonemang kring historiska samband och tolkningar. Dessutom är skribenten journalist och inte historiker, vilket förstås har betydelse, men kanske än viktigare är den mediala produkt som chefredaktören företräder. I det här fallet rör det sig om en populär tidskrift med en bred läsekrets, vilket får ses som mer avgörande för innehållet på ledarsidorna än historiska och historiekulturella kontexter. Ändå ser jag det som intressant att undersöka hur tonerna slås an på ledarsidan, likaså hur de förändras över tid. Trots det mediala sammanhangets tyngd, är min ambition att sätta ledartexterna i ett historiskt och historiekulturellt sammanhang.

I ungefär hälften av de undersökta ledartexterna förekommer någon form av anknytning till historia som vetenskap. Jag har identifierat två varianter: en med förklarande funktion och en med kommersiell funktion. Den förstnämnda framträder när chefredaktören använder historia för att exempelvis söka orsaker till aktuella frågor:

[V]ilka historiska processer är det som ligger bakom synen på alkohol i Sverige? Och hur lades grunden till den alkoholpolitik vi har idag? Vi bad en av landets ledande forskare inom området att skildra dryckesvanorna i ett historiskt perspektiv. [...] Det var år 1855 och

befolkningen höll på att dränkas i sprit, sades det. Men lika viktigt var att staten behövde öka sina skatteintäkter.³³²

Varianten är vanligast i det äldre materialet och helt försvunnen i det av mig undersökta materialet efter 1999. Den ändrade riktningen sammanfaller med att det vetenskapliga bruket är stätt i förändring även i artiklarna.³³³

I de fall vetenskapliga förhållningssätt får en kommersiell funktion sker det via presentationer av historiker och nya rön inom historieforskningen samt genom löften om ökade satsningar på fördjupning i artiklarna. Citatet nedan är exempel på det senare:

[S]atsningen på en fördjupning kring det svenska 1600-talet är ett avstamp för en stegvis utveckling av *Populär Historia*. Vår strävan är att ge grundligare analyser, vara först med fler nyheter och bevaka forskningsfronten mer heltäckande, samtidigt ska vi fortsätta att betona att bra historieskrivning också är spännande och lustfylld. De eleganta formuleringarna och läckra bilderna måste prioriteras!

Min ambition är också att andelen svensk historia i tidningen ska öka.³³⁴

Utfästelserna om gedignare analyser och forskningspresentationer visar att redaktionen ser det vetenskapliga historiebruket som kommersiellt gångbart, men inte på bekostnad av estetiken vars värde starkt betonas. Formuleringen att "[b]ra historieskrivning också är spännande och lustfylld" kan tolkas som att forskningsfronten står för motsatsen och att den behöver estetiseras för att locka till läsning.

Läsarnas historiebruk presenteras i nästa avsnitt, men redan nu kan sägas att redaktionens strävan efter att bevaka historisk forskning ligger i linje med den vetenskapligt förknippade historia som konsumenterna efterfrågar och dessutom själva skriver om på insändarsidorna. Möjligen indikerar Bergstens löften att läsarna inte har varit fullt nöjda med den vetenskapliga kvaliteten i artiklarna. En insändare från 2003 efterlyser exempelvis fler historiker som skribenter:

Under de senaste åren har *Populär Historia* blivit allt mer snuttifierad, med massor av kortnotiser, ointressanta bokrecensioner [...] Vad jag

³³² Erik Osvalds, "Wien och sprit", *Populär Historia* 1/1997, s. 3.

³³³ Se avsnitt "Artikelförfattare 1991–2000".

³³⁴ Magnus Bergsten, "Snabbare. Djupare. Läkrare. Svenskare", *Populär Historia* 11/2005, s. 5.

gillade tidigare med Populär Historia var de ordentliga originalartiklarna av kunniga historiker, typ Dick Harrison. Jag tror att de som prenumererar på Populär Historia gör det för att få djupare kunskaper.³³⁵

Formuleringen ”ordentliga originalartiklar av kunniga historiker” tolkar jag som att det företrädesvis är historiker som kan ägna sig åt äkta historieskrivning. Uppfattningen understryker det vetenskapliga historiebrukets höga värde hos läsaren, men också att det är detta bruk som tidskriften har förknippats med och bör så göra, även i fortsättningen. Redaktionen kommenterar inte läsarens iakttagelse, men löftena om fördjupning, i föregående citat från ledartexten, kan indikera att fler läsare har varit ute i samma ärende som ovanstående. Några resultat i den empiriska undersökningen kan förklara den observerade förändringen, dels att antalet journalister bland författarna med tiden har ökat,³³⁶ dels att det vetenskapliga sättet att använda historia på har modifierats.

Citaten innehåller flera intressanta aspekter att belysa, men insändartexterna återkommer vi till i nästa avsnitt. Här ställer jag istället frågan: hur ska redaktionens kommande satsning på svensk historia tolkas i relation till ett vetenskapligt historiebruk? Den historiska kontexten ger inte mycket vägledning och inte heller den historiekulturella. Förutom 100-årsfirandet av unionsupplösningen 1905 kan jag inte se några avgörande händelser som förklarar satsningen på nationell historia just 2005. Möjligen kan utgivningen av Jan Guillous trilogi om tempelriddaren Arn samt den för TV producerade dokusåpan *Riket* om svenskt 1600-tal ha orsakat ett ökat intresse för svensk historia. Förklaringarna ligger därmed utanför det vetenskapliga fältet. Från 1991 och 2002 har andelen artiklar som behandlar svensk historia varit cirka 38 procent av den totala andelen artiklar. Tidskriften har alltså inte haft en stark nationell prägel vilket kan ha föranlett önskemål bland läsarna om förändring, speciellt om svensk historia uppmärksammas i andra historiekulturella sammanhang. Under perioden

³³⁵ Insändare ”Fler kunniga historiker”, *Populär Historia* 8/2003, s. 5.

³³⁶ Under perioden 1991–1996 var 49 procent av skribenterna journalister; åren 1997–2002 utgjorde de 55 procent (då ökar även andelen historiker från 24 till 33 procent) och 2003–2010 58 procent.

2003 till 2010 sker en ökning till 42 procent, vilket talar för att Bergstens löfte från 2005 till viss del har införlivats.³³⁷

Avslutningsvis visas här ledartexternas sätt att annonsera skribenter med historikerbakgrund. Som tidigare påtalats presenteras inte alla historikerskribenter, utan vanligtvis de som är kända i *Populär Historia* eller i vidare sammanhang:

[E]n av de medarbetare som för vår räkning granskat mongolernas historia är Dick Harrison, en historiker som med stort engagemang ägnar sig åt populärvetenskapligt författarskap. Han har gjort det så väl att han i år nominerats till det prestigefyllda Augustpriset för sin bok *I skuggan av Cathay...*³³⁸

Erik Osvalds presentation av Dick Harrison sammanfattar hur kopplingen mellan historia som vetenskap och historia som säljande medel kan se ut. Författaren är historiker men även framgångsrik populärvetenskaplig författare. Den omnämnda bok ges ut av Historiska Media vilket framkommer i en reklamannons, längre fram i tidningen, innehållande gratulation till nomineringen samt Augustprisjuryns motivering. En intressant notering är att Henrik Höjer, dåvarande doktorand i historia som i samma nummer har skrivit huvudartikeln om Djingis Khan, inte nämns, troligtvis eftersom han inte var lika namnkunnig som Harrison. Omnämmandet av Harrison som populär och kunnig skribent ska inte enbart förklaras utifrån kommersiella skäl. Författarens prestationer kan lyftas fram av andra orsaker, exempelvis för att redaktionen vill visa uppskattning för en medarbetare, något som även görs för andra skribenter:

[I] detta nummer kan ni inte bara läsa om envig mellan länder utan även mellan enskilda. Det handlar om dueller – [...] Ulla-Britt Ramklint, som de senaste åren fått mycket beröm för sina böcker om historia, skildrar duellernas historia på sidan 14.³³⁹

Att benämna ovanstående exempel från ledartexterna som vetenskapliga historiebruk ser jag som problematiskt. Förutom de tidigare ansatserna hos chefredaktören, att ställa frågor och förklara med hjälp av det

³³⁷ I ytterligare en ledartext lovar att tidskriften ska bestå av "[e]n betydande del svensk historia". Se Magnus Bergsten, "Traditionell förändring", *Populär Historia* 1/2009, s. 6.

³³⁸ Erik Osvalds, "Statsmaktens kontroll", *Populär Historia* 7/1999, s. 2.

³³⁹ Erik Osvalds, "Vår okända kolonialhistoria", *Populär Historia* 4/1994, s. 3.

förflutna, går det inte att kalla övrig användning för vetenskapligt historiebruk. I de fall satsningar på historiker och vetenskapligt innehåll uttalas, ser jag det snarare som säljande medel för en produkt med högt anseende, stor efterfrågan och med en tradition av vetenskaplig anknytning. Det visar förvisso att det vetenskapliga bruket av historia värderas högt av läsare och redaktion, men för att det ska kunna identifieras i ledartexterna måste historiska resonemang i kombination med de vetenskapliga kännetecknen som inledningsvis listades vara synliga.

Läsare 1995–2010

Populär Historias redaktion inrättade 1995 ett insändarforum i syfte att synliggöra läsarnas synpunkter och önskemål. Tidigare hade den offentliga kommunikationen i huvudsak skett i enkelriktad form på tidskriftens ledarsidor, där chefredaktören informerade om innehåll och förändringar. ”Forum” består sedan år 1997 av en sida och innehåller vanligtvis fem till sex insändare från läsarna, men det förekommer även texter skrivna av redaktion eller artikelförfattare. De senare bemöter läsarnas synpunkter eller svarar på frågor. Viktigt att notera är att alla inlägg inte besvaras, men det är svårt att finna ett konsekvent svarsmönster. Det tycks variera från gång till gång. Möjligen avgör utrymme och layout.

Under denna rubrik kommer vi att fokusera på de användanden av historia som är vanligast förekommande bland läsarna, nämligen varianter av det vetenskapliga historiebruket. I sextio procent av insändarna används det förflutna för att verifiera, falsifiera eller värdera uppgifter om historiska händelser och personer, främst förekommande i tidskriftens artiklar. Läsarna söker ofta högre komplexitet i enskilda sakfrågor än de som framkommer i artiklarna. Eftersom korrigeringarna eller frågorna är tydligt detaljstyrda är det svårt att bilda sig en helhetsuppfattning om historiebruken. Jag har därför först uttolkat syftena i insändarna och sedan ”översatt” dem till bruken i Klas-Göran Karlssons typologi. Tre syften, som kan kopplas till ett vetenskapligt användande av historia, har utkristalliserat sig: korrigering av

och kritik mot felaktigheter, komplettering av information samt beröm riktat till författare och redaktion.³⁴⁰

Majoriteten av innehållen i insändarna visar på en objektivistisk historiesyn. Det tar sig dels uttryck i korrigeringar av faktafel, dels i starkare formuleringar som jag i kategoriseringsarbetet har valt att kalla kritik. Några läsartexter har även ett normativt innehåll som antyder hur historieskrivning bör utföras.³⁴¹ Nedan följer ett par citat som med varierande emfas åskådliggör läsarnas anmärkningar:

I den intressanta artikeln om Carl Malmsten i nummer 3/03 finns en uppgift om Nyckelviksskolan som jag menar är felaktig. Det står att Malmsten efter »tio år av pengatiggande [...] fick inse att skolan aldrig skulle realiserats». Men den finns och lever i högönsklig välmåga! Visserligen inte startad av Malmsten direkt – men ändå enligt hans intentioner. På hemsidan www.nyckelviksskolan.se berättar man att namnet kommer från den »folkhögskola för handslörd och folklig konst» som Malmsten ville skapa i Stora Nyckelviken i Nacka.³⁴²

Insändare visar på ett par vetenskapliga inslag: tydlig tes samt bevis i form av citat med namngivna källor för att belägga påståendet. Samtidigt balanseras kritiken av att läsaren har upplevt artikeln om Malmsten som intressant. Insändaren får ses som typisk för de former av korrigeringar som läsarna bidrar med, även om alla inte hänvisar till namngivna källor. För denna läsare, precis som för många andra, är det centralt att påpeka faktafel. Handlingen är ett resultat av att läsekretsen känner sig delaktig i tidskriftens utformning, vilket antagligen beror på ledartexternas många gånger personliga och inbjudande ton.³⁴³ Nästa citat innehåller något starkare formuleringar men är samma andas barn som det förra:

³⁴⁰ Insändarna kommenterar i huvudsak artiklar, men även recensioner och andra insändare kan uppmärksammas.

³⁴¹ Se bland annat Magnus Bergsten, »81 procent Europa», *Populär Historia* 7/2009, s. 6, om en läsare som har klagat på tidskriftens fokusering på krig, svensk och europeisk historia. Läsaren liknar urvalet vid sin egen historieundervisning på 1960-talet. Bergstens svar är att inget ska ändras på. Se även insändare »Krig och krigarkungar», *Populär Historia* 9/2009, s. 8, där samma fråga lyfts och samma svar ges.

³⁴² Insändare »Skola i Malmstens anda», *Populär Historia* 5/2003, s. 5.

³⁴³ Se exempelvis Magnus Bergsten 2005; Magnus Bergsten, »165 000 skäl att vara glad», *Populär Historia* 12/2007, s. 6.

[M]en jag blev en smula förskräckt när jag läste om 1800-talet och telegrafén. Där stod att »genom det berömda Zimmermann-telegrammet drogs USA 1915 in i kriget mot Kejsartyskland». Om man nu skriver om telegrafens betydelse är det kanske viktigt att notera att telegrammet sändes i januari 1917; kanske än viktigare att USA först den 5 april 1917 förklarade Tyskland krig. Dessutom har det diskuterats fram och tillbaka om huruvida Zimmermanntelegrammet är äkta eller en förfälskning. Jag vet inte riktigt hur läget är idag.³⁴⁴

Redaktionen svarar med att beklaga årtalsfelet och rekommenderar Barbara W Tuchmans bok där telegrammet förklaras som äkta. Bemötandet visar dels att läsarnas reaktioner tas på allvar, dels att även redaktionen, via lästipset, skattar vetenskaplig korrekthet högt.

Ett stort antal insändare innehåller kompletterande information om artiklarnas innehåll. Jag tror att dessa uppkommer när läsare associerar en historisk erfarenhet eller kunskap med tidskriftens innehåll. Det förflutna brukas i dessa sammanhang dels av existentiella skäl, dels av vetenskapliga som här tycks böttna i behov av att förmedla historiskt vetande:

Jag läste i nummer 2/02 om pilbågar. Tyvärr har ni missat mycket viktiga och intressanta fakta i slaget vid Azincourt. Fransmännen var överlägsna bland annat genom bepansrat rytteri. Engelsmännen slog ut detta med långbågar genom att skjuta pilar med metallspetsar i långa kastbanor där jordens dragningskraft fick pilarna att slå igenom ryttarnas pansar och engelsmännen segrade.³⁴⁵

Denna läsare korregerar inga felaktigheter men anser att artikelförfattaren har försummat viktig information.

I jämförelse med antalet insändare som innehåller korrigeringar och kritik är texter med tolkningsdiskussioner sällsynta,³⁴⁶ något som även är synligt, eller snarare osynligt, i artiklarna. Ånå noteras likheter med den debatt som filmvetaren Sumiko Higashi noterat i samband med historisk

³⁴⁴ Insändare "Zimmermanns telegram", *Populär Historia* 7/1999, s. 5.

³⁴⁵ Insändare "Pilar mot pansar", *Populär Historia* 4/2002, s. 5.

³⁴⁶ Tolkingsdiskussioner har framkommit i undersökningsmaterialets följande insändare: "Visst finns det svear!", *Populär Historia* 5/2003, s. 5; "Fredlig vikingahandel?", *Populär Historia* 9/2004, s. 5; "Påven är inte ofelbar", *Populär Historia* 6/2006, s. 9. Vid den kvantitativa genomgången hittade jag även andra exempel såsom "Folkvandringstiden", *Populär Historia* 12/2006, s. 8; "Att rädda det egna landet", *Populär Historia* 9/2007, s. 8.

verklighet på film. Bristen på korrekthet kan diskuteras i filmer med traditionell framställningsform, medan tolkningsdispyter och genrefrågor blir mer framträdande i meningsutbyten om filmer med uppbruten kronologi och andra postmodernistiska grepp.³⁴⁷ Okonventionella former uppträder högst sällan i *Populär Historia*, vilket gör att innehållet snarare än formen hamnar i fokus för läsarnas frågor eller kritik.

Läsarna riktar regelbundet beröm till tidskriften även om denna studies urval av insändarmaterial visar på en ojämn fördelning: fem av sju positiva omdömen uppträder i ett nummer.³⁴⁸ Denna koncentration av insändartexter som rosar tidskriften kan förklaras av att ledartexten i samma nummer berättar om tidningens kommande 15-årsjubileum 2006 och nya artikelserier. Insändarsidans nöjda läsare förstärker ledarens berättelse om framgång vilket får ses som ett led i tidskriftens kommersialisering.

Flertalet berömmade insändare lovordar tidskriften för dess läsvärdhet och intressanta innehåll,³⁴⁹ men texterna innehåller även annan information:

Först ett tack för ett bra magasin som jag läst sedan första numret. I min dagliga gärning som kulturinformatör har jag då och då behov av att gå tillbaka och kika på gamla nummer, för att få mer kött på benen i någon fråga.³⁵⁰

Citatet visar vilka funktioner som tidskriften fyller för läsaren, som i det här fallet använder tidskriften för att fylla kunskapsluckor – en aspekt som kan passa väl in i det vetenskapliga historiebruket. Funktionen harmonierar väl med ett av redaktionens viktigaste mål: att förmedla kunskap om det förflutna.³⁵¹

Vad är då kunskap? Kunskap kan, enligt idé- och lärdomshistorikern Sven-Eric Liedman, inte förstås som ett objekt utan måste kopplas till en individ, det vill säga ett subjekt, som bearbetar och prövar fakta.³⁵² Fakta behöver alltså kontextualiseras och tolkas av en mottagare för att

³⁴⁷ Sumiko Higashi 1995, s. 197.

³⁴⁸ *Populär Historia* 11/2005, s. 7.

³⁴⁹ Se bland annat insändarsidorna i *Populär Historia* 8/2000, 11/2005, 4/2006, 7/2010.

³⁵⁰ Insändare "Mynt i mössan", *Populär Historia* 4/2009, s. 8.

³⁵¹ Magnus Bergsten 2009, s. 6.

³⁵² Sven-Erik Liedman 2001, s. 23.

transformeras till kunskap. En faktaredogörelse utan nämnd bearbetning kan därför inte betraktas som kunskap. Det är istället information som kan, om den möter ett subjekt, utgöra material till kunskap.³⁵³ Liedmans resonemang kan lätt förstås som att kunskap inte kan förmedlas utan enbart uppstå hos den som tar del av "informationen", vilket skulle innebära att ingen instans eller text kan kallas kunskapsförmedlande. Mot en sådan tolkning reserverar sig i viss mån författaren:

[D]äremot är information resultat av en enskild eller kollektiv kunskapsprocess. Någon eller några skaffar sig kunskap som meddelas omvärlden som information. Denna information kan andra människor i sin tur ta till sig och infoga i sin egen kunskapsmassa.³⁵⁴

För tidskriftens del innebär det att författarnas kunskap om det förflutna mottages som information av läsarna vilka i sin tur omvandlar den till egen kunskap. Ovanstående process kan, i vilken både avsändare och mottagare inkluderas, benämnas som kunskapsorienterad, men andra teorier behövs för att tydligare definiera *Populär Historias* kunskapsförmedling.

Klas-Göran Karlsson diskuterar definitionen av historia utifrån liknande resonemang som dem Liedman för, men hos Karlsson står inte kunskapsbegreppet i centrum utan istället det som utgör historiens beskaffenhet.³⁵⁵ Karlsson menar att denna kan beskrivas på tre nivåer: historia som fakta, historia som tolkning och historia som medvetande. De framställningar, som i huvudsak baseras på olika sorters lämningar från det förflutna, ses som faktaorienterade. Främsta syftet är att visa hur det egentligen har förhållit sig i historien, och källorna utgör bevis för att vissa aspekter i det förflutna har existerat. Just samlandet av historiska fakta liknar Karlsson vid det av Friedrich Nietzsche myntade antikvariska bruket, som kan resultera i att människan isoleras i det förflutna på grund av att samlandet och historien inte tillskrivs någon mening.³⁵⁶ Likheter finns här med Liedmans idé om att fakta måste kontextualiseras för att omvandlas till meningsfull kunskap. Detta sker i Karlssons andra definitionsnivå: historia som tolkning. Det förflutna ses här istället som ett resultat av att en faktaredogörelse omöjligen kan betraktas som tolkningsfri. Redan i urvalet

³⁵³ Sven-Erik Liedman 2002, s. 5.

³⁵⁴ Sven-Erik Liedman 2002, s. 63.

³⁵⁵ Klas-Göran Karlsson 1999, s. 34–40.

³⁵⁶ Klas-Göran Karlsson 1999, s. 35.

av data sker en tolkningsprocess baserat på en förförståelse eller förutbestämd uppfattning hos den som brukar historia. Den fortsatta tolkningen sker dels genom att ny fakta relateras till erkända forskningstraditioner, dels genom att historiska fakta förklaras med hjälp av sina sammanhang som kan syfta till att klargöra orsaker och följder. När historia tolkas på detta situationsbundna sätt, frikopplas den tid som historikern verkar i ifrån den historiska tid som hon eller han förklarar. Det förflutna förstås, med andra ord, enbart utifrån sin egen tid.³⁵⁷ Framställningen syftar även här till att skapa en så objektiv bild som möjligt av historiska händelser.

Karlsson betonar de två nivåernas hemmahörande i den historievetenskapliga sfären – den typ av historieskrivning som *Populär Historia* både vill förknippas med och i viss mån lever upp till. Utifrån resultaten av textanalyserna stämmer definitionen ”historia som tolkning” väl med innehållet i artiklarna, medan insändartexterna och ledarna, kanske på grund av sitt ringa utrymme, i huvudsak innehåller ”historia som fakta”, i de fall det vetenskapliga historiebruket framträder.

För att konkretisera ovanstående resonemang och samtidigt avrunda kapitlet om det vetenskapliga historiebruket, väljer jag här att diskutera ett tidskriftsnummer som inte ingår i urvalet, men som belyser både vetenskapliga och kunskapliga aspekter.

I *Populär Historia* fungerar, som visas i undersökningens empiriska kapitel, det förflutna ofta som bakgrund till nutida händelser eller fenomen som jubileer eller minnesår. När författarna förklarar dessa bakgrunder sker det vanligtvis utan att någon fråga ställs om relationen till nutid och framtid. Många gånger hålls tidsdimensionerna isär i texterna, undantaget ledarnas annonsering av artiklarna där nutida händelser motiverar numrens innehåll. I exempelvis *Populär Historia* 6/2003 omtalas i ledartexten det då pågående kriget mellan USA och Irak för att motivera en artikel om forntida krig i Mellanöstern.³⁵⁸ Varken i ledartexten eller i artikeln sägs något om skillnaderna mellan exempelvis Alexander den stores krig och 2003 års konflikt. I sådana fall ser jag svårigheter i att benämna tidskriftens historieskrivning som kunskapsförmedlande, eftersom länken mellan då och

³⁵⁷ Klas-Göran Karlsson 1999, s. 37.

³⁵⁸ Magnus Bergsten, ”Möt oss i montern!”, *Populär Historia* 6/2003, s. 2; Charlotta Sjöstedt 6/2003, s. 17.

nu inte problematiseras eller ens synliggörs (förmodligen för att det skulle bli alltför långsökt eller omöjligt). I detta avseende försiggår alltså ingen prövning av tanken att sammankoppla två så pass vitt skilda företeelser vars enda gemensamma faktor är ett geografiskt område. En uppmärksam läsare noterar förstås detta och kan med hjälp av kritiskt tänkande, med Liedmans begrepp, skapa kunskap dels om tidskriftens historiesyn, dels om möjliga och omöjliga paralleller mellan historiens och dagens konflikter.

Artikeln ifråga, om forntida krig, innehåller långa redogörelser för krigens förlopp och följder. Texten placerar sig närmare en form av kunskapsförmedling eftersom konflikterna sätts i ett sammanhang, dock inte utifrån de premisser som anslogs i ledartexten. En mer rättvisande etikett erbjuder Karlssons begrepp "historia som tolkning", då artikelförfattaren förklarar och kontextualiserar krigen. I förklaringarna finns tolkningar, som i och för sig inte synliggörs, men som skapar ett sammanhang och begripliggör konflikterna.

Om kunskapsförmedling ska användas som analyskategori för *Populär Historias* innehåll skulle jag vilja beskriva resultatet, det vill säga förmedlingsprocessen, så här: kända strukturer eller händelser återberättas på bekanta sätt men fylls på med nya eller, för de flesta läsare, okända detaljer. Omdanande och okonventionella metoder eller explicita tolkningsresonemang är ovanliga. Medieforskaren Bodil Axelsson liknar berättelser i populärhistoriska tidskrifter vid kalejdoskop vars mallar är de samma över tid, men deras minsta mönster förändras regelbundet av ny detaljinformation om det förflutna.³⁵⁹ Exempel på detta är artiklar om Adolf Hitlers privata vanor och stormakttidens ridkonster.³⁶⁰ Axelssons metafor ger en rättvisande bild av majoriteten av artiklarna, men det är viktigt att även framhäva några undantag: Peter Englund, Eva Österberg, John Chrispinsson och Ulf Zander. Dessa författare synliggör sin och andras syn på en historisk händelse eller person samt diskuterar hur det förflutna kan relateras till nutida samhällsfenomen. I dessa fall finns även en kritisk hållning till egna eller andras framställningar, vilket kan förändra mallarna i kalejdoskopet.

³⁵⁹ Bodil Axelsson 2011.

³⁶⁰ Se Bengt Liljegrens artiklar i *Populär Historia* 12/2005, 1/2006, 2/2006, 3/2006; Anna Larsdotters artikel i *Populär Historia* 3/2003.

Sammanfattning

Det vetenskapliga historiebruket i *Populär Historias* skepnad har visat sig innehålla genetiska perspektiv och strävan efter att visa på historiska sanningar. Resultaten är framträdande både i läsarnas och i författarnas texter, men i redaktörernas ledare är det vetenskapliga historiebruket dels mer modifierat och fragmentariskt, dels avtagande över tid. Det vetenskapliga historiebrukets förekomst i samtliga texttyper är värd att uppmärksamma eftersom det visar att användningen, om än i modifierade former, kan sammankopplas med brukare utanför akademi och utbildningsväsen.

Intressant nog står läsarna för det över tid minst föränderliga förhållningssättet. De lägger kontinuerligt stor vikt vid historisk korrekthet och uppskattar tidskriftens satsning på välmeriterade skribenter. I övrigt visar analyserna av 1990-talets artiklar ett vetenskapligt historiebruk som ligger nära akademins genom synliga tolkningar och diskussioner av källors värde. Under 00-talet avtar detta och istället framträder fler texter där historiska verkligheter kontrasteras mot fiktiva. Samtidigt skapar de fiktiva historiekulturella artefakterna möjligheter för författarna att skildra historien utifrån genealogiska perspektiv, det vill säga att visa på det förflutnas olika betydelse för människor i en nutid kontext. Ett av de genealogiskt styrda historiebruket, det ideologiska, utgör navet i nästa kapitel.

Det ideologiska historiebruket eller de ideologiska inslagen?

I stort sett all historieproduktion kan sägas vara ideologiskt färgad, eftersom människor konstruerar historieskildringar utifrån både personliga och ideologiska preferenser. I dessa berättelser skapas mening och sammanhang som antingen kan legitimera eller diskvalificera betydelsen av händelser i det förflutna. Begreppet ideologi betyder i allmänna ordalag idésystem som förklarar hur samhällen är konstruerade och hur de bör utvecklas. Ordet är också förknippat med ett slags ensidighet och partiskhet eftersom ideologier är skapade ur människors samhällssyn och livsåskådning. Just denna ensidighet ser jag som en central faktor för hur ett ideologiskt historiebruk

kan förstås. Nedan ges några exempel på att ett snarare än flera perspektiv är framträdande i ideologiska historiebruk.

Innebär då detta att alla historiebruk med ideologiska inslag kan benämnas som ideologiska historiebruk? Nej, om man utgår från historiebrukstypologin definieras detta bruk av historia istället utifrån ett mer systematiskt tillvägagångssätt.³⁶¹ Det innebär att större historiska sammanhang konstrueras, ofta av makthavare och intellektuella, utifrån ideologiska motiv för att tillgodose samtida behov. Dessa behov tar sig uttryck i att på fri hand teckna meningssammanhang för att exempelvis legitimera en maktposition.³⁶² Historiska förlopp används som instrument när brukaren medvetet formar sitt idésystem. På så vis får historia en nutida funktion. Klassiska exempel är den retorik som förs av nationella ledare i syfte att hävda rätten till ett geografiskt område.³⁶³ Här får en nationalistisk-ideologiskt konstruerad historia utgöra ramverket för vad som anses vara rätt och fel.³⁶⁴ I andra fall kan historia användas av politiska partier för att lyfta fram en lång tradition av arbete för exempelvis demokratiska reformer, medan andra mindre smickrande åtgärder ”glöms bort”. Om retoriken får stå oemotsagd under längre perioder kan det ideologiska historiebruket vara besvärligt att upptäcka och till sist förstås som en sanning.

Ett ideologiskt historiebruk kan vara svårt att skilja från ett vetenskapligt, eftersom båda syftar till att skapa större historiska meningssammanhang. Skillnaden är att det vetenskapliga bruket bygger på ett etablerat regelsystem för forskning där syften och tolkningar måste synliggöras.³⁶⁵ Redovisade bevekelsegrunder är däremot inget som karaktäriserar ett ideologiskt historiebruk. Istället syftar det till att skapa inflytande med hjälp av andra medel, såsom retoriken.

³⁶¹ Generellt sett ser jag ideologiskt historiebruk som en komplicerad etikett just beroende på att all historieskrivning kan sägas vara ideologistyrd. Möjligen behövs underkategorier för att förtydliga behov och funktion. Se Ulf Zander 2001, s. 56.

³⁶² Klas-Göran Karlsson 2009, s. 63.

³⁶³ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 387.

³⁶⁴ Se Ulf Zander 2001, s. 56 för åtskillnad mellan nationalistisk-ideologiskt och demokratisk-ideologiskt historiebruk.

³⁶⁵ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 387.

Ytterligare en historiebruksbrukskategori, icke-bruk, har beröring med det ideologiska historiebruket. Ett icke-bruk av historia kan innebära att maktavare, i strävan efter politisk framgång, medvetet bortser från delar av det förflutna för att deras handlingar ska uppfattas som nya och innovativa, utan historiska föregångare.³⁶⁶ I sådana fall blir ett icke-bruk av historia en ideologisk handling. På grund av den nära samhörigheten med det ideologiska historiebruket har jag valt att lyfta fram icke-bruket här och inte i ett eget avsnitt.

Att gränser mellan olika historiebruk är komplicerade att upprätta ser jag egentligen inte som ett problem eftersom kategorierna till sin natur är idealtypiska. De ska inte förstås som spegelbilder av de komplexa former av historiebruk som förekommer i olika historiekulturella artefakter. Däremot stöder typologin forskare att urskilja olika behov och brukare samt i förlängningen, identifiera historiens plats i samhället.³⁶⁷ I mina ögon finns inget självändamål med att endast försöka finna renodlade former av historiebruket i *Populär Historia*. Det är intressantare att med hjälp av texterna visa på samverkan mellan olika historiebruk vid olika tider samt att spåra varianter inom kategorierna. På så sätt placeras artefakt och kontext, med historiebrukstypologin som analytiskt hjälpmedel, i centrum.

Trots, eller snarare på grund av, att renodlade former av ideologiska historiebruk är svåra att finna i *Populär Historia*, visas här på några texter som ligger nära ideologiska användanden av det förflutna. För tidskriftens del handlar det sällan om att upptäcka nya meningssammanhang som legitimerar den egna verksamhetens makt. Det rör sig snarare om ideologiska inslag som utgör bärande element i texternas meningsskapande och som i en del fall uppfyller kriterierna för ett ideologiskt historiebruk. De något oklara formerna i jämförelse med ett renodlat ideologiskt historiebruk är intressanta, eftersom de möjligen kan relateras till det kommersiella sammanhanget.

Texterna presenteras kronologiskt, men de hålls inte åtskilda under olika aktörsrubriker eftersom exemplen är färre än de för det vetenskapliga historiebruket. Dessutom finns endast ett tydligt exempel på ideologiskt historiebruk i insändarna och ett i ledartexterna. De övriga politiska markeringarna är, i den mån de förekommer, istället uttryck för politisk-

³⁶⁶ Ulf Zander 2001, s. 56–57.

³⁶⁷ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

pedagogiskt historiebruk, vilket analyseras under egen rubrik. Tilläggas bör att även detta historiebruk och det ideologiska historiebruket kan vara svåra att hålla isär, men en viktig skillnad är att i det politisk-pedagogiska bruket används historiska och nutida händelser i jämförande syfte. De blir alltså retoriska figurer. Analogierna är ofta starkt förenklade och inriktade på att framhäva likheter mellan nutida och dåtida händelser. Det ideologiska historiebruket skapar istället större strukturella sammanhang som motiverar makt av olika slag.

Det går att finna ideologiska innebörder samt i några fall ideologiskt historiebruk i sju av tjugo artiklar.³⁶⁸ Dessa är jämnt fördelade i materialet och visar inga tecken på att avta med tiden. Snarare är det så att förekomsterna är tätare under 00-talets senare del: 2005, 2006, 2008 och 2009. Av dessa har 2005, 2006 och 2009 års artiklar redan berörts på andra ställen i undersökningen, bland annat utifrån ideologiska perspektiv. Därför uppmärksammas i det följande texter från andra årgångar såsom artiklar från 1992, 1996, och 2008 samt insändare från 1998 och ledartext från 2001.

Som ett första exempel på ideologiska inslag kan nämnas den flera gånger diskuterade artikeln om den svenska historiens spår i tyska Pommern.³⁶⁹ Författaren använder här historia för att motivera ett nutida närmande mellan Sverige och Pommern, vilket även kan tolkas som ett ställningstagande för Sveriges inträde i den tidens EG. Ett europeiskt samarbete förespråkas av Folke Schimanski och *Populär Historia*. Kan denna hållning etiketteras som ideologiskt historiebruk? Knappast, eftersom författaren i huvudsak bygger sin historieskildring på etablerade mönster och inte på egna idékonstruktioner. Dessutom dominerar de vetenskapliga och moraliska historiebruken hos Schimanski. Båda bruken kan generellt sett ligga nära ett ideologiskt, men i det här fallet är de lätta att hålla isär, möjligen på grund av de förras dominans.

En större utmaning bjuder Lotten Petersons text om kärnvapen på. I hennes artikel framkommer, förutom kritik mot kärnvapenutvecklingen, vissa farhågor att mindre utvecklade länder inte förstår allvaret av att nedrusta och därför behöver hjälp av väst för att ledas in på fredliga vägar.³⁷⁰

³⁶⁸ *Populär Historia* 2/1992, 6/1996, 1/1997, 11/2005, 6/2006, 10/2008 och 4/2009.

³⁶⁹ Folke Schimanski 1991.

³⁷⁰ Lotten Peterson 1992, s. 34.

Trots att atomvapenutvecklingen tillskrivs västmakernas och Sovjetunionens ansvar, nämns inte detta "brott" när läsaren närmar sig artikelns slut. Här är förövarna istället de stater som inte förstår att eliminera kärnvapen, och hjältarna blir de före detta skurkarna. Det förflutna blir därför helt olikhet, och i denna vändning brukas historien ideologiskt för att konstruera ett nytt meningssammanhang som bygger på västvärldens pondus. Detta är i och för sig inget nytt, men metoden att avslutningsvis välja bort historien om kalla kriget för att legitimera västvärldens ställning gränsar till ett ideologiskt historiebruk, som även skulle kunna benämnas som ett icke-bruk av historia.³⁷¹ Det centrala är här själva utelämnandet av något som tidigare dominerat i artikeln, nämligen det moraliska historiebruket i samband med fördömandet av västvärldens och Sovjets kärvapenupprustning. Möjligen gör slutets svaga framtidsoptimism att det för övrigt dystra ämnet appellerar till fler läsares bild av hur världen kan räddas.

Fyra år senare uppmärksammar Orvar Löfgrens artikel om trafikflygets utveckling läsaren på modernitetens, i det här fallet flygets, ursprung i dels det etablerade, dels det slumpartade.³⁷² Det etablerade utgörs av sjöfarten och atlanttrafiken, medan det slumpartade åskådliggörs via en rad mer eller mindre lyckade experiment i modernistisk iver.³⁷³ Detta kan tolkas som en väckarklocka till läsarna att inte oreflekterat låta sig lockas av modernitetens tjuvning. Istället bör vi bli medvetna om de historiska sammanhangen för att lära av det förflutnas ibland naiva vurm för det nya. I texten finns både ett framstegstänkande: idag är människor inte så naiva som på 1700-talet, och ett guldålderstänkande: sjöfarten blir ett slags positivt ursprung för det mer "brutala" flyget.³⁷⁴ Budskapet är alltså modernitetskritiskt. Uppfattningen är välkänd, men kan för den skull betraktas som ett ideologiskt historiebruk uppbyggt på föreställningen om teknikens seger och människans aningslöshet.

³⁷¹ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 388.

³⁷² Orvar Löfgren 1996.

³⁷³ Peter Aronsson 2004, s. 79. Här refererar Aronsson till Reinhart Koselleck 2002, s. 42 f. om modernitetskritiker som trots kritik mot snabba förändringar ändå är fast rotade i det de tar avstånd ifrån. Detta kan skönjas hos Löfgren då flyget reduceras till enbart en utveckling av sjöfarten, men samtidigt beundras för sin effektivitet.

³⁷⁴ Jfr Peter Aronsson 2004, s. 80–81.

Från artikeln om flygets kulturella påverkan 1996 flyttar vi oss till 2001 och Sveriges relation till Europa. I det här fallet är det inte artiklarna som kommenteras utan ledartexten som är skriven av Erik Osvalds. Den utgör det enda tydliga exemplet på ideologiskt historiebruk bland urvalets redaktionstexter och berättigas av Sveriges roll som ordförandeland i EU 2001.³⁷⁵ Texten har en existentiell ansats men en ideologisk kärna:

I början av 1970-talet fick min generation chansen att resa billigt i Europa. De tågluffarkort som då introducerades öppnade oanade möjligheter att ta sig till kontinenten under många intensiva sommarveckor. Vi svärmade i Quartier Latin i Paris, hängde som klasar runt monumenten i Rom [...] Och det var då en helt ny värld öppnade sig. Idag är Europa – både som symbol och realitet – något som på djupet påverkar tillvaron för oss alla. [...] många av dagens ungdomar får möjlighet att delta i alla program för utbildningsutbyte.³⁷⁶

Här knyts positiva och romantiska tågluffarminnen ihop med en aktuell politisk situation. Den ideologiska konstruktionen består av att en persons minnen kombineras med en nutida verklighet, antagligen för att legitimera en politisk idé. Osvalds tycks sätta likhetstecken mellan sina egna känslor och dem som dagens ungdomar kan komma att uppleva tack vare det europeiska samarbetet. Detta sätt att konstruera mening och legitimitet för en idé är svårare att upptäcka eftersom det utgår från personliga erfarenheter; Osvalds historiebruk tycks från början bygga på existentiella grunder men visar sig vara mer ideologiskt präglad.

År 2008 framträder ett annat undantag, den här gången bland tidskriftens artiklar. Det rör sig om den tidigare nämnda artikeln om första världskriget, vilken är skriven av Peter Englund utifrån ett kontrafaktiskt upplägg. Texten har hittills diskuterats i kapitlet "Nostalgitripp eller kunskapsresa?" utifrån framställningssätt, men här uppmärksammas historiebruket. Englund brukar det förflutna på flera sätt: vetenskapligt, moraliskt och ideologiskt. Gränserna däremellan är svåra att dra eftersom alla tre utgår från behov av att skapa mening och konstruera historiska

³⁷⁵ Vid den kvantitativa undersökningen identifierades fler exempel på ideologiska inslag: *Populär Historia* 4/2003, 10/2004, 10/2006. Det handlar bland annat om politiska markeringar och synen på genus och bildning.

³⁷⁶ Erik Osvalds, "Vårt möte med Europa", *Populär Historia* 2001, s. 2.

förklaringar.³⁷⁷ Skillnaden är att ett vetenskapligt historiebruk styrs av ett etablerat regelverk och vanligtvis skildrar historia utifrån genetiska perspektiv, medan ett ideologiskt historiebruk bygger på ideologiskt konstruerade teser och närmar sig historien genealogiskt. Det moraliska användandet av historien bottnar i sin tur i behov av att sätta ljus på orättfärdigheter i historien som har glömts bort eller tvingats bort från det kollektiva historiemedvetandet. Utifrån dessa avslöjanden skapas berättelser om det förflutna som framförallt kräver erkännanden från ansvariga och upprättelse för offren.³⁷⁸ De som befinner sig på de ansvarigas sida kan mycket väl uppleva ett moraliskt historiebruk som ideologiskt, alltså konstruerat i syfte att lägga historien tillrätta för att skapa legitimitet i en fråga. Genom att synliggöra dem som historiebruken riktas mot, framkommer skiftningar som kan göra det svårt att fastslå brukarnas syften.³⁷⁹ Frågan är hur Englunds historiebruk kan uppfattas.

Artikeln visar prov på de olika historiebrukens gränsländer men framförallt på att flera historiebruk kan verka parallellt i samma artefakt. Det vetenskapliga bruket kommer till uttryck i de omfattande faktiska och kontrafaktiska förklaringarna till krigets utbrott, i det genetiska perspektivet och i referenser till andra forskare. Ord som exempelvis "förvisso" och "anta" visar att författaren reserverar sig mot fastlagda sanningar.³⁸⁰ Metoden och förhållningssättet faller väl in i det vetenskapliga historiebruket. Men historien brukas även ideologiskt då Englund konstruerar ett annat möjligt förlopp och understryker faran med ett deterministiskt tänkande: "Historien är ett mänskoverk".³⁸¹ Det finns alltså möjligheter att påverka både nuet och framtiden: vi är skapade av historien men kan också skapa historia. Den traditionella bilden av krigets oundvikliga karaktär blir i Englunds text enbart en tankekonstruktion, vilken i sig leder till krig. Detta vill författaren få läsaren att fundera över. I kritiken mot det självgående militära maskineriets förödande effekter anas också ett behov av att återupptäcka

³⁷⁷ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 89.

³⁷⁸ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 383.

³⁷⁹ Jfr Klas-Göran Karlsson 2003, s. 39.

³⁸⁰ Peter Englund 2008, s. 27. Se även Peter Englund 1992, om hans starka kritik mot att i populärhistoriska framställningar inte skilja mellan fakta och fiktion. Englunds kritik riktas här mot Simon Schamans bok *En Harvarddoktors död*.

³⁸¹ Peter Englund 2008, s. 31.

krigets fasor och visa på hur slumpartade och oflekterade handlingar kan leda till katastrofer, ett bruk som kan benämnas moraliskt. I författarens ideologiska historiebruk, det vill säga den kontrafaktiska konstruktionen, ingår som sagt även moraliskt och vetenskapligt användande av det förflutna. Historiebruken glider in i varandra och väcker frågor kring vad som är ideologiska respektive moraliska beståndsdelar. Kan de understödja varandra, eller ersätts egentligen ideologi med moral för att artikeln ska fungera kommersiellt? Citatet får belysa mina funderingar:

Utan Storbritannien skulle kriget inte ha blivit ett världskrig. Och utan Storbritannien skulle Frankrike och Ryssland med all sannolikhet ha förlorat kraftmätningen med Tyskland. Ett sådant krig torde ha blivit tämligen kort, och förödelsen och förlusterna skulle ha varit mindre än de i verkligheten blev.³⁸²

Istället för att utgå från en ideologi eller en idé och utifrån den skapa en meningsbärande historia, bygger Englund sin berättelse på moraliska komponenter. Han väljer här att sätta ljuset på Storbritanniens avgörande roll för krigets förfärliga utgång. Visst går det att förstå citatet som ett uttryck för en antianglikansk hållning, det vill säga en ideologisk konstruktion, men det är snarare moralen som står i fokus; om Storbritannien hade agerat ansvarsfullt så hade massor av lidande undvikits. Förmodligen ses moraliska aspekter som mindre kontroversiella än ideologiska i kommersiella sammanhang.

Läsarna ger sällan uttryck för ett ideologiskt historiebruk, men ett exempel kan nämnas. Det rör sig om ett nationalistisk-ideologiskt historiebruk i en insändare som lyfter fram svenskarnas betydelse för framställningen av dryckesförpackningar.³⁸³ Läsaren tar avstamp i en av tidskriftens artiklar med läskedrycker i fokus. Där berättas att designern till den berömda Coca Cola-flaskan var en svensk immigrant, vilket föranleder läsaren att ta upp tråden och informera om fler för området betydelsefulla svenskar. Genom att inte nämna andra aktörer än de svenska blir historien om dryckesförpackningar en rakt igenom svensk företeelse. Läsarens historiebruk skulle även kunna benämnas som existentiellt eftersom han visar på något som verkar ha fallit i glömska. Påminnelsen om svenska idéers betydelse i ett internationellt sammanhang innehåller en stolthet över att

³⁸² Peter Englund 2008, s. 29–30.

³⁸³ Insändare "Läskande formgivning", *Populär Historia* 2/1998, s. 62.

vara svensk. Idén om det svenska blir i sin tur en av byggstenarna i ett ideologiskt historiebruk. Återigen sker en sammanlänkning av olika historiebruk.

Sammanfattning

I vilken utsträckning präglar då det ideologiska historiebruket *Populär Historias* historieskrivning? Kan uppfinnandet av meningssammanhang på ideologiska grunder sägas vara en central komponent i ett kommersiellt historiebruk? Jag menar att det har ett begränsat omfång i tidskriften i jämförelse med det vetenskapliga historiebruket, men inte en begränsad betydelse för tidskriftens karaktär. Som vi har sett förekommer ideologiska historiebruk i stort sett enbart i artikelmaterialet, men det är också detta som är *Populär Historias* kärna. De ideologiska komponenterna kan å ena sidan vara svåra att upptäcka men är å andra sidan inte mindre avgörande för hur historia kan komma att uppfattas. Vi har här sett exempel på ideologiskt styrda texter om västvärldens hjälteroll, teknikens makt över människan men också motsatsen: hennes möjlighet att välja. Tillsammans bildar de tidskriftens ideologiska profil som i sin tur är en liten del i en större samhällelig historiekultur. Många former av historieförmedling är alltså ideologiska reproduktioner av den breda och konsensuspräglade ram som de flesta samhällens historiekulturer omges av.³⁸⁴ Inom ramen existerar olika historiekulturella yttringar, men trots diskrepanserna går det att finna minsta gemensamma nämnare för exempelvis historiskt vetande. Dessa normer utgår massmedier ifrån när de producerar och förmedlar skildringar om det förflutna.³⁸⁵ *Populär Historias* historieskrivning kan därför sägas avspegla allmänna uppfattningar om det förflutna, det vill säga delar av samhällets ideologiska ramverk. Detta gör tidskriften till en utmärkt källa även i framtida historiekulturell forskning om vår tids relation till historia.

³⁸⁴ Claus Bryld 1991, s. 87.

³⁸⁵ Claus Bryld 1993, s. 31.

Det moraliska historiebruket

Moral visar sig i våra handlingar och styrs av etiska principer, det vill säga de argument vi använder för att motivera våra moraliska val. Var och ens skyldighet att, i den mån det är möjligt, rädda liv är exempelvis ett pliktetiskt argument. Själva livräddningen blir därmed en moralisk handling som de allra flesta skulle benämna som god eller rätt. Frågan är om ett moraliskt historiebruk kan diskuteras utifrån liknande villkor. Ett moraliskt historiebruk innebär bland annat att förtryckta minnen eller repressiva handlingar i det förflutna, som maktutövare undanhållit medborgare, återupptäcks av någon som vill ge de utsatta upprättelse.³⁸⁶ Handlingen, det vill säga gottgörelsen, blir moralisk eftersom argumentet därtill dels kan bygga på plikt känsla – i det här fallet skyldigheten att informera om förtryck i historien, dels på avsikten att förbättra situationen för de drabbade eller deras efterlevande. Det senare argumentet fokuserar på de positiva följderna av handlingen och blir därmed konsekvensetiskt. Skillnaden mellan att rädda liv och att rädda minnen är dock stor; till exempel kan återupprättelsearbetet stöta på patrull från dem som kritiken riktas mot. Det råder med andra ord sällan sådan konsensus kring det moraliskt riktiga i brukandet av historia som vid en livräddande insats.³⁸⁷ Med dessa inledande funderingar vill jag belysa det ibland komplicerade tolkningsarbetet som analys av historiekulturella artefakter innebär. Hänsyn måste ständigt tas till vilka som producerar historia och vilka som konsumerar densamma. En moralisk handling för en person kan benämnas som något annat av en annan. Så kan även ske när läsaren möter *Populär Historias* moraliska historiebruk, men min utgångspunkt är själva texten där författarens användande av historia framträder. Hur detta sedan uppfattas kan bara spekuleras i.

Vanligtvis uppstår behov av att återupptäcka förtryck eller förträngda kollektiva minnen i samband med en speciell händelse, exempelvis vid avgörande politiska förändringar eller när för makthavare känsliga uppgifter

³⁸⁶ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 61–62; Ulf Zander 2001, s. 55.

³⁸⁷ Se Jerome de Groot 2009, s. 30. Det moraliskt riktiga i att skapa upprättelse för förintelsens offer samt att aldrig glömma nazisternas folkmord råder det däremot nästintill total enighet kring. Domen mot förintelseförnekaren David Irving år 2000 visar på både allmänhetens och på akademins totala konsensus kring de lögn som han hade konstruerat.

avslöjas. Även i *Populär Historia* kan sådana förändringar vara orsaker till författarnas moraliska bruk av det förflutna, men i flera artiklar styr andra historiekulturella faktorer som jubileer och nyproducerad film. De moraliska historiebruk som framträder i *Populär Historia* kan sägas bestå av två inriktningar: kritik mot maktutövningar i historien och uppmärksammande av försummade kulturer eller händelser. Dessa två former kan flyta samman, men den kritiska varianten är trots allt dominerande. Moraliska historiebruk är vanligt förekommande i *Populär Historia*; de framträder i elva av tjugo artiklar.³⁸⁸ Tre ledartexter och fyra insändare i undersökningsmaterialet har moralbaserat innehåll. Den ojämna fördelningen i jämförelse med antalet artiklar liknar den som identifierades kring det ideologiska historiebruket. Orsakerna kan vara desamma; moraliska och ideologiska resonemang kräver utrymme för att kunna motiveras och kontextualiseras.

Jag kommer här att presentera ett proportionellt antal exempel från samtliga texttyper med början i artiklarna samt visa på de två ovan beskrivna varianterna av moraliskt historiebruk.

Politiska förändringar tycks vara den vanligaste orsaken till att artikelförfattarna i det tidiga materialet brukar historia av moraliska skäl. Innehållet i de kvalitativt analyserade artiklarna från 1991, 1992, 1997 och i viss mån 1999 kan förklaras av internationella konflikter eller omvälvande händelser som Östblockets fall och Rysslands krig mot Tjetjenien. Texten från 1997 sammankopplas med en nationell fråga, nämligen EU:s ifrågasättande av det svenska spritmonopolet samt den ständigt återkommande hembränningsfrågan. I artikeln från 1991 kritiserar den svenska stormaktens grepp om tyska Pommern på 1600- och 1700-talen, medan efterkrigstidens stormakter är föremål för 1992 års artikelförfattares kritik. Trots att texternas tidsfokus skiljer sig åt är det samma historiska kontext, Östblockets upplösning, som föranleder valen av artikelämne och historiebruk. Sammanfattningsvis har det moraliska historiebruket i ovanstående fall tagit sig uttryck i kritik mot tidigare makthavares förtryck av människor, i både nationella och i internationella sammanhang.

Texten om Djingis Khan från 1999 är intressant eftersom det mongoliska temat på ledarsidan något kryptiskt aktualiseras via Tjetjenienkonflikten. I ledartexten kan vid en hastig blick ett moraliskt

³⁸⁸ Se analyserade artiklar i *Populär Historia* 1/1991, 2/1992, 1/1997, 2/1998, 3/1999, 5/2003, 9/2004, 12/2007, 10/2008, 4/2009 och 11/2010.

historiebruk skymta genom att chefredaktören uppdaterar läsaren om hotet från öst. Däremot framträder inte detta alls i artikeln. Tjetjenienkonflikten nämns inte; istället kritiserar författaren gängse uppfattningar om den unikt barbariske Djingis Khan. Grymheterna tonas inte ned men förklaras istället utifrån den tidens sätt att härska: "Som så många andra var han ett barn av en våldsam tid, och kombinationen av tillfälligheter och maktlystnad drev honom och hans folk i ständigt nya krig."³⁸⁹ Det framkommer även positiva aspekter av härskarens styre, bland annat religiös tolerans som inte fanns i Europa på 1300-talet.³⁹⁰ Skribenten använder det förflutna moraliskt genom att uppmärksamma vår "ovana" att tillskriva vissa främmande kulturer barbari.³⁹¹ Artikelförfattarens moraliska historiebruk resulterar alltså i en rehabilitering av Djingis Khans rykte i Sverige, även om han ingalunda intar skepnaden av ett helgon.

Även om historia sällan brukas av moraliska skäl i ledartexterna vill jag här visa på ett exempel från 1997 som, till skillnad från ovan, väl sammanhänger med det historiebruk som framträder i fokusartikeln. Chefredaktören inleder med att kontextualisera artikeln om svensk alkoholpolitik genom tiderna.³⁹² En ökad konsumtion av hembränt och upptäckter av illegala spritfabriker väcker oro. Därför vill *Populär Historia* ge en bakgrund till den svenska synen på alkohol. I ledartexten refereras artikeln i fråga kort och särskilt betonas orsakerna till den svenska statens strikta hållning till hembränning. Redaktören antyder att de ekonomiska skälen var minst lika viktiga som de humanitära och avslöjar därmed en handling med tvivelaktiga motiv. Statens vilja att tjäna pengar på svenska folkets spritkonsumtion är ingen smickrande ambition. Den "återupptäcks" här och kan förväntas få bäring i många människors allmänna ifrågasättande av statens sätt att motivera sin politik.

Efter 1999 är det svårare att finna samband mellan historisk kontext, i det här fallet politiska förändringar, och de moraliska historiebruk som författarna utför. Istället tycks historiekulturella artefakter, som film och

³⁸⁹ Henrik Höjer 1999, s. 20.

³⁹⁰ Henrik Höjer 1999, s. 20.

³⁹¹ Se även Charlotta Sjöstedt 2003 om hur nya rön inom mayaforskningen förändrar bilden av en i huvudsak brutal kultur till ett samhälle med högt vetenskapligt kunnande.

³⁹² Erik Osvalds, "Wien och sprit", *Populär Historia* 1/1997, s. 3.

minnesår, föranleda redaktionen och skribenterna att återupptäcka förtryck i historien. Resonemanget utvecklas längre fram, men dessförinnan vill jag visa på en annan tendens i *Populär Historia* under 00-talet, nämligen en mindre kritisk hållning till ämnen som rör kolonial maktutövning. I två artiklar från 2005 respektive 2006 undgår både svensk stormaktstid och brittisk imperialism kritik. Istället höljs nationerna i beundrande skimmer:

Stormaktstiden intar en mycket speciell plats i den svenska historien. Det var en tid då Sveriges territorium var större än någonsin, då svenska adelspalats växte upp som svampar ur jorden, då lyxen kom till Sverige och tyska barn sjöng visor om de fruktade svenskarna.³⁹³

I kapitlet om det vetenskapliga historiebruket framkommer hur författaren till artikeln om det brittiska imperiet inte kunde undgå att låta sig imponeras av det brittiska imperiets storhet, trots allt förtryck. Även om känslan var ambivalent framgår det tydligt att våldet inte alltid måste bedömas som ”en politisk inkorrekt dumhet”.³⁹⁴

Sextonhundratalstormakten Sverige framställs helt annorlunda i artikeln från 1991, om svenska spår i dagens Pommern:

Unter den drei Kronen, da lässt sich gut wohnen, säger man idag i det gamla Svenska Pommern. Under de tre kronorna hade man det gott. Men detta är nog historisk romantik. Den svenska tiden var för pomrarna varken bättre eller sämre än de andra. Ärligt talat gick den ganska spårlöst förbi.³⁹⁵

I citatet ovan finns inga ansatser, likt dem i 2005 och 2006 års artiklar, att visa någon större aktning för stormaktens kolonialisering. Frågans kritiska dimension kan få läsaren att ompröva den etablerade bilden av svensk stormaktstid. Jörn Rüsen har formulerat olika nivåer för kollektivt minne där kommunikativt minne utgör en variant som beskriver en generations polemiska förhållningssätt till historien i jämförelse med tidigare leds. Olikteterna framhävs i diskussioner om historiska händelsers betydelse.³⁹⁶ I artikeln om Pommern kan redaktionens intresse för svensk stormaktstid orsakas av epokens betydande status i svensk historieskrivning, samtidigt

³⁹³ Anna Larsdotter 2005, s. 17.

³⁹⁴ Dick Harrison 2006, s. 27.

³⁹⁵ Folke Schimanski 1991, s. 8.

³⁹⁶ Jörn Rüsen 2004b, s. 38–39.

som det finns ett nutida behov hos författaren av att ifrågasätta äldre historieskrivnings hyllning av perioden. Förhållningssättet kan tolkas som en form av kommunikativt minne.

Eftersom stormaktstiden inte har undersökts i alla artiklar med detta tema, kan inga säkra slutsatser dras om hur perioden skildras över tid. Däremot kan citaten och referatet ovan förstärka min mer allmänt hållna tes att det politiska inflytandet på artiklarna tycks ha minskat, medan den historiekulturella kontexten har fått större betydelse. Detta visas tydligare i följande artikelanalys på.

I nummer 12 årgång 2007 står, som tidigare nämnts, filmen om tempelriddaren Arn i fokus.³⁹⁷ Artikelns huvudsakliga mål är att visa på korstågens verklighet i kontrast till filmens innehåll, men även andra ambitioner framträder som visar både på ett moraliskt och på ett ideologiskt historiebruk. Författaren vill ge en bild av hur kristna har lidit för sin tro. Det västliga perspektivet är klart framträdande genom skildringarna av tempelriddarnas kämpaglöd och motståndarnas grymhet. Citatet nedan illustrerar mötet mellan kung Guy och den muslimske härföraren Saladin:

[S]aladin försäkrad honom: »En kung dödar inte en kung.» Men han tänkte inte spara riddarna i de militära ordnarna; han skulle bara skona Tempelherreordens stormästare. En skara fanatiska sufier önskade inget hellre än att få döda tempelherrarna. De utförde avrättningarna med välbehag.³⁹⁸

Författarens moraliska historiebruk framträder genom det ”verkliga” lidandet som tempelriddarna fick utstå. Som kontraster fungerar dels den romantiserade filmversionen, dels muslimernas överlägsna och grymma krigföring. Parallellt synliggörs ett ideologiskt historiebruk i de onyanserade bilderna av *vi* och *de*. Genom exempel från nutida historiebruk, både i Mellanöstern och i USA, skapas bilden av en oföränderlig arabvärld och en progressiv västvärld:

[K]orstågen är historia men de lever vidare i Mellanöstern. Arabvärlden väntar på en ny Saladin. [...] Korstågen återkommer också i terrornätverket al-Qaidas retorik. Dess ledare Usama bin Ladin rättfärdigar terrorn genom att tala om jihad, heligt krig, mot judar och

³⁹⁷ Sören Wibeck 2007.

³⁹⁸ Sören Wibeck 2007, s. 30.

korsfarare. Tyvärr var president Bush omedveten om ordets laddning när han 2001 talade om ett korståg mot terrorismen.³⁹⁹

Sammanfattningsvis aktiveras här ett moraliskt historiebruk genom en historiekulturell artefakt och en historisk kontext. Eftersom båda är kända för de flesta läsare borde artikeln även ha ett högt kommersiellt värde. Textens moraliska udd är riktad mot dem som inte har belyst de kristna tempelriddarnas verklighet och lidande på ett rättvisande sätt: filmens manusförfattare och möjligen promuslimska debatter i media. I sammanhanget kan nämnas att Jan Guillou, upphovsman till Arn-trilogin, vid flera tillfällen har uttryckt sitt ogillande över den ensidigt negativa bild av muslimer som visas i medier. Arn-böckerna var, enligt författaren, ett resultat av detta missnöje. Genom att berätta om de första korstågen ville han ge en bakgrund till nutida konflikter och schabloniserade fiendebilder.⁴⁰⁰ Wibecks artikel kan i denna kontext uppfattas som ett inlägg mot Guillous uppfattning och därmed som exempel på ett ideologiskt historiebruk. Funktionen blir då att rationalisera historien så att den kontrasterar mot Guillous berättelser. I detta avseende riskerar artikeln att uppfattas som politisk inkorrekt eftersom den schabloniserar bilden av tempelriddarnas fiender.

När Wibeck 2002 skrev om statens Israels tillblivelse förekom inga ideologiska resonemang kring konflikterna efter 1948. I själva verket nämndes inte Israels krig alls. Kanske är riskerna mindre att en text ska uppfattas som politisk om en historiekulturell artefakt som Arn-filmen är i fokus, än om staten Israel behandlas. Filmanknytningen kan göra heta frågor svalare. I det här fallet sker det genom att ställa fakta mot fiktion, det vill säga: sant mot falskt.

I nästa exempel, från 2010, intas ett annat perspektiv där civilas lidande i krig står i centrum. Flyganfallen 1945 mot den tyska barockstaden Dresden är temat för en artikel i *Populär Historia* femtiofemtio år efter katastrofen. Redan i en ingress på omslaget får läsarna veta att något nytt kommer att presenteras om denna beryktade händelse:

³⁹⁹ Sören Wibeck 2007, s. 30.

⁴⁰⁰ Kerstin Gustafsson Figueroa 2011.

[T]iotusentals människor dog och debatten om hur nödvändigt angreppet var har pågått in i vår tid. En sak är säker: Churchill ångrade sig.⁴⁰¹

Vanligtvis förekommer inga sammanhängande textpartier på tidskriftens omslag, vilket talar för att ämnet behöver aktualiseras utifrån en ny kontext. Detta är precis vad som möter läsaren i Ulf Zanders artikel ”En stad i ruiner”. De allierades terrorbombningar av Dresden är välkända, men författaren tillför nya perspektiv, som förstärks av kontrasten mellan de civilas aningslöshet och de allierades medvetenhet:

[F]lertalet Dresdenbor tog därefter inte alarmsignalerna på allvar förrän i oktober 1944. Då började amerikanska bombplan fälla sina dödsbringande laster över industrier i förstäder, varvid 300 civila omkom.⁴⁰²

[A]v erfarenhet var man [de allierade, min anmärkning] på det klara med att tre timmar efter en bombräd var räddnings- och släckningsarbetet inne i ett intensivt skede, och det kom ofta till ett brutalt avslut genom det uppföljande anfallet.⁴⁰³

Genom Dresdenbornas utsatthet påminns läsaren om att offer alltid finns på båda sidor i en konflikt, även på angriparens. De allierades skoningslösa attacker på tyska städer förklaras bland annat som en reaktion på de tyska flyganfallen mot brittiska städer 1940, men Winston Churchill ångrade vedergällningen mot Dresden: ”Att bomba tyska städer enbart för att terrorisera civilbefolkningen var en politik som borde omprövas, skrev han i mars 1945.”⁴⁰⁴ Zanders moraliska historiebruk blir framträdande i berättelsen om Dresdenbornas lidande, det kulturhistoriska förintandet och makthavarnas efterklokhet. Genom dessa, för många läsare, nya perspektiv återupptäcks en katastrof under andra världskriget i syfte att synliggöra tyska krigsoffer. Texten avslutas med en beskrivning av återuppbyggnaden av Dresden, vilket kan fördjupa förståelsen för det tyska traumat men också visa på att människor idag har kunnat gå vidare och blickar framåt.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ *Populär Historia* 11/2010, omslaget.

⁴⁰² Ulf Zander 2010, s. 22.

⁴⁰³ Ulf Zander 2010, s. 25.

⁴⁰⁴ Ulf Zander 2010, s. 32.

⁴⁰⁵ Jfr Claus Bryld 1993, s. 27, om hur minnesår kan fungera som kontrast till ett bättre nu. Historia får i de här fallen en ideologisk eller politisk funktion.

Tidskriftens enda insändarsida lämnar inte mycket utrymme för moralisk användning av historia, men några läsartexter rör sig dock nära ett moraliskt historiebruk. Till exempel upprörs en läsare över att Frankrikes medeltida kungar görs till "fina gossar" i en artikel om katedralbygge: "De kände sig säkert stolta efter alla våldsdåd och djävulskap..."⁴⁰⁶ Meningen är kort men kärnfull, och det går inte att ta miste på läsarens kritik mot tidskriftens bild av de medeltida härskarna. Indignationen kan även orsakas av en skepticism mot makthavare, dåtida såväl som nutida, och blir därmed en bärande kraft i läsarens historiesyn. Övriga insändare med moraliska ansatser synliggörs i önskemål om artiklar om "bortglömda" kulturer.⁴⁰⁷ Önskemålen motiveras med folkslagens rätt att, likväl som andra, synas i historieskrivningen.

Sammanfattning

Generellt sett har tidskriftens moraliska historiebruk aktiverats av politiska förändringar under 1990-talet och av historiekulturella faktorer under 00-talet. Det har också framkommit att artikelförfattarna är i majoritet bland *Populär Historias* moraliska historiebrukare, vilket kan förklaras av att de disponerar betydligt större textutrymme i jämförelse med chefredaktören och läsarna. Frågan är om likheterna mellan de sistnämnda aktörerna kan förstås på andra sätt. En tolkning är att läsare och redaktör skapar ett slags samhörighet på grund av sina mer personligt färgade texter. Detta skulle i så fall tala för att ideologiska och moraliska aspekter lättare kom att prägla resonemangen, men det är inte här parterna har valt att mötas. Redaktörer och läsare möts snarare i det som de inte bör skriva om, nämligen känsliga moraliska och politiska frågor. Områdena kan vara vanskliga i kommersiella sammanhang och har också stött på patrull då de har förekommit.⁴⁰⁸ Redaktörer och läsare tycks tillsammans reglera agendan för de fora där personliga ställningstagande kan komma ifråga.

⁴⁰⁶ Insändare "Gotikens födelse", *Populär Historia* 7/1999, s. 5.

⁴⁰⁷ Se bland annat insändarna "Skriv om kelterna", "Skriv om hunnerna", *Populär Historia* 5/1995, s. 62; "Små staters historia", *Populär Historia* 11/2005, s. 7.

⁴⁰⁸ Se exempelvis insändarna: "Dumkvick chefredaktör", *Populär Historia* 2/2007, s. 8 om kritik mot en skämtsam ton på en ledarsida där antalet döda i slaget

Hur kan då den breda acceptansen för artikelförfattarnas moraliska historiebruk förklaras? Som framkommit behandlar de flesta artiklar redan kända, och tämligen odiskutabla, moraliska problem i historien: förtryck och lidande genom krigsföring, bortglömda kulturer eller schabloniserade bilder av "den andre". Argumenten för att belysa detta tycks bygga på plikten att informera om orättvisor och övergrepp, vilket i sin tur kan ge ett slags upprättelse för maktens och i vissa fall mytens offer. Genom tidskriftens historieskrivning formas nya bilder av exempelvis Djingis Khan, Mayakulturen och de allierades krigsföring under andra världskriget. En av kapitlets beskrivna artiklar rör sig dock i ett gränsland, nära något som kan skapa debatt. Jag syftar på texten om tempelriddarna som upprätthåller myten om *den andre* som förövare och *vi* som offer. Den som här revideras är fiktionens och medias framställningar av *den andre* som offer och *vi* som förövare. Restaureringen av tempelriddarnas lidande och muslimernas brutalitet kan som sagt ha uppfattats som politiskt inkorrekt 2007, något som antagligen inte skulle ha riskerats i ledartexterna eller insändarna.

Det existentiella historiebruket

Läsare och chefredaktörer följs även åt i ett annat sammanhang, nämligen i intresset för historiens identitets- och samhörighetsskapande funktioner. Flera ledartexter och insändare berättar om personliga minnen som har format skribenternas historieintressen. Dessa minnen blir även delar av en större historiekultur då de "skrivs in" i rådande traditioner och kollektiv gemenskap.⁴⁰⁹ Här syftar jag på alla jubileer som annonseras i ledarna och de upplevelser som flera läsare delar med varandra, eller med redaktören i dialoger på insändarsidorna. I *Populär Historias* artiklar förekommer existentiellt historiebruk mer sparsamt; i fem av undersökningsmaterialets tjugo artiklar finns historieskildringar som anknyter till behov av att minnas. Trots ledartexternas vurm för jubileer och minnesår framträder de inte med

vid Lund 1676 uppmärksammas; "Allvarliga brister", *Populär Historia* 6/2007, s. 8 om kritik av artikel om Palestinakonflikten; "Tjat om klimatförändringar", *Populär Historia* 5/2009, s. 8 om att *Populär Historia* bör hålla sig utanför "den uttjatade miljödebatten".

⁴⁰⁹ Ulf Zander 2001, s. 54.

samma tydlighet i artiklarna. Där tar framförallt de vetenskapliga och moraliska historiebruken vid.

Det kan här vara på sin plats att kort rekapitulera förhållandet mellan tidskriftens huvudsakliga ämnesinnehåll och läsarnas intressen. Denna relation tycks i hög grad präglas av symmetri; historia som rör krig, biografier och kultur tillhör vanliga teman både i artiklarna och i läsarnas insändare.⁴¹⁰ Eftersom konsumenterna ofta responderar eller reagerar på tidskriftens innehåll är likheterna mellan stoffen inte alls svårförklarade. Därtill kan läggas att det i urvalsprocessen kan ske en medveten eller omedveten anpassning till producenternas preferenser, men en intressant avvikelse gör sig alltså synlig i relationen mellan läsarnas intresse för den egna historien och artiklarnas fokus på "den stora historien". Litteraturvetaren Jan Thavenius definierar den stora historien som "när man syftar på samhällenas liv" och den lilla historien som "de livsförlopp som är delar av den stora historien".⁴¹¹ Jag tror att begreppen måste utvecklas ytterligare för att komma åt deras bäring i kommersiella sammanhang. Med "den stora historien" i *Populär Historia* menar jag strukturer, processer och individer som har fått sin plats i den officiella historieskrivningen och som lockar många läsare. Denna stora historia är tydligt framträdande i artikelmaterialen men även i flera ledare och insändare. Den avgörande skillnaden mellan texttyperna är att människor i vardagen endast synliggörs i det som skulle kunna kallas undersökningens "lilla material", det vill säga i chefredaktörens och läsarens korta texter.⁴¹² Det finns dock inga klara gränser mellan den lilla historien och den stora eftersom det personliga minnesarbetet konstrueras i relation till kollektiva minnen, som till exempel

⁴¹⁰ Undantag finns. I insändaren "Fler biografier önskas", *Populär Historia* 11/2010, s. 8 upprörs läsaren av tidskriftens tonvikt på krigshistoria och önskar istället fler biografiska artiklar. Redaktionen kommenterar inte kritiken mot krig utan berättar att personhistoriska artiklar alltid varit en stor del av utbudet och att en ny tidskrift *Biografi* utkommer inom kort. Denna rekommenderas till läsaren. Se även insändare "Krig och krigarkungar", *Populär Historia* 9/2009, s. 8.

⁴¹¹ Jan Thavenius 1983, s. 21.

⁴¹² Undantag finns bland *Populär Historias* totala artikelproduktion. I ett par artiklar berättar tidskriftens mångåriga medarbetare Folke Schimanski om sin ankomst till Sverige från Nazityskland med de vita bussarna 1945. Se bland annat Folke Schimanski 2005, s. 30–34.

framträder i nationell historieskrivning.⁴¹³ En av tidskriftens läsare menar att intresset för den lilla historian inte alls motsäger intresse för strukturell historia. Den förra kan fungera som en ingång till den senare,⁴¹⁴ men innan vi fortsätter med tidskriftsmaterialet ska definitionen av ett existentiellt historiebruk presenteras.

De vetenskapliga och ideologiska historiebrukens användare verkar i huvudsak inom de akademiska, politiska och mediala fälten, medan nästan alla människor ägnar sig åt existentiellt bruk av historia. Det finns ett stort behov av att minnas, även det som ligger långt bortom vår egen livstid.⁴¹⁵ Minnesarbetet kan ske i den privata sfären genom släktforskning och dagboksskrivande eller i offentliga sammanhang som nationaldagsfirande och historiska jubileer. Den 27 januari varje år högtidshålls minnet av förintelsens offer i flera europeiska länder, och även detta får ses som ett existentiellt historiebruk. Förintelsens karaktär av *borderline event* gör att den har blivit allas trauma, inte bara offrens och de efterlevandes.⁴¹⁶ Händelsen är av sådan art att den omöjligen kan glömmas; minnet kan förändras men inte försvinna. Som framgår av förintelsens karaktär ligger detta minnesarbete mycket nära ett moraliskt historiebruk, då det handlar om att vägra glömma det ofattbara.

Det existentiella historiebrukets funktion är att orientera och förankra människan i ett för henne begripligt och hanterbart sammanhang. På dessa grundvalar har jag valt att lyfta fram två av materialets fem fokusavsnitt där historia används just för att förankra nutida identiteter i det förflutna. De frågor som tycks styra artiklarnas innehåll är "Vem är jag?" eller "Vilka är vi?". Texten från 2000 har släktforskning som tema och kan kontextualiseras utifrån människans behov av att tillhöra ett tidsmässigt större sammanhang än individens egen levnadstid.⁴¹⁷ Behovet av historisk förankring kan bli extra starkt när tillvaron präglas av avgörande förändringar eller kriser, vilket kan förklara valet av det andra temat: Sveriges relation till Europa från medeltiden till idag.⁴¹⁸ Detta material består av fyra separata artiklar som

⁴¹³ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 60.

⁴¹⁴ Insändare "Inte bara egna släkten", *Populär Historia* 10/2008, s. 8.

⁴¹⁵ Ulf Zander 2001, s. 54.

⁴¹⁶ Daniel Levy & Natan Sznaider 2006, s. 8.

⁴¹⁷ Elisabeth Thorsell 2000.

⁴¹⁸ Lars-Olof Larsson, Sverker Oredsson, Tore Frängsmyr, Håkan Arvidsson 2001.

publiceras samma år, 2001, som Sverige för första gången axlar rollen som ordförandeland i EU.

Artikeln om släktforskning är den enda av sitt slag i *Populär Historias* historia. Eftersom texten i huvudsak behandlar metoder och källmaterial har den inget distinkt ämnesinnehåll.

Släktforskaren Elisabeth Thorsells mål med sin artikel tycks vara att uppmärksamma läsaren på de skatter som äldre släktingars minnen innehåller, varför författaren uppmanar till kontakter över generationsgränser. Ett existentiellt historiebruk framkommer när släktforskningens verkliga vinster betonas: genom att söka sina rötter skapar människor gemenskap med sina anfäder. Deras olika livsvillkor gör det också lättare för släktforskaren att förstå sig själv.⁴¹⁹ Släktforskningsarbetet är alltså en identitetsdanande verksamhet:

Och kanske viktigast av allt: släktforskning ger kunskap om livets villkor i gångna tider [...]. På så vis förstår vi förfäderna bättre – och kanske också oss själva.⁴²⁰

I övrigt har artikeln en tydlig nationell prägel. Vissa företeelser lyfts fram som specifikt svenska, till exempel landets långa folkbokföringstradition, svenskarnas organisationsbenägenhet och till sist en jämförelse mellan svensk släktforskning och vikingarnas intresse för sina rötter.⁴²¹ Inget nämns om hur personer med utländsk härkomst kan gå till väga för att söka sina förfäder. Det nationella fokuset kan tyckas vara naturligt i ett existentiellt historiebruk, men på senare tid har forskare betonat betydelsen av globala perspektiv i formandet av minneskulturer.⁴²² Internationell massmedia och film luckrar upp gränserna mellan lokala, nationella och globala kollektiva minnen, men det betyder inte att lokala eller nationella perspektiv försvinner. Snarare blandas erinringar från olika nivåer, och nya minneskulturer uppstår. Frågan är hur dessa processer i framtiden kommer att påverka det annars individuellt präglade släktforskningsarbetet.

I USA är släktforskning en del av fenomenet ”public history”, det vill säga populärhistoria som produceras för masskonsumtion. Historikern

⁴¹⁹ Elisabeth Thorsell 2000, s. 18.

⁴²⁰ Elisabeth Thorsell 2000, s. 18.

⁴²¹ Elisabeth Thorsell 2000, s. 19.

⁴²² Se exempelvis Daniel Levy & Natan Sznaider 2006, s. 26–27.

Ludmila Jordanova ser den känslomässiga aspekten som unik för public history,⁴²³ vilket blir tydligt i släktforskning då frågor om både identitet och moral kan väckas genom exempelvis husförhörlängders avslöjanden eller födelse- och dödböckers kalla fakta.⁴²⁴ I det existentiella historiebrukets behov av att minnas (eller glömma) ser jag även nostalgiska behov, det vill säga längtan efter ett förflutet som inte kan nås. Historien blir en ofarlig plats att besöka och som vi i ett nostalgiskt tillstånd kan göra vad vi vill av.⁴²⁵ Nostalgibehovet är en viktig komponent i både kommersiellt och existentiellt historiebruk.⁴²⁶ Dess emotiva inslag balanserar historiekulturens mer förnuftsorienterade kognitiva och politiska dimensioner. Historiens emotiva och estetiska meningsskapande, kan med andra ord, göra det förflutna mer närvarande och levande.⁴²⁷

I *Populär Historia* 3/2001 skriver, som beskrivits tidigare, fyra historiker om Sveriges relation till Europa från medeltiden fram till 1900-talets slut. Trots artiklarnas genetiska perspektiv går det att identifiera existentiella historiebruk hos författarna. Bortsett från Håkan Arvidssons artikel om 1900-talet präglas samtliga texter av framstegstanken: Europas historiska inflytande och kontakt med Sverige har fram till 1900-talet i stort sett enbart varit av godo och utvecklat landet i positiv riktning, främst när det gäller kulturella aspekter. Relationen mellan Sverige och Europa förändras i och med moderniseringens intåg och Sveriges avståndstagande från framförallt militära allianser. Arvidsson beskriver denna brytning som något positivt, men det riktiga kontinuitetsbrottet sker när den svenska medelvägen förlorar internationell trovärdighet på 1990-talet.⁴²⁸ Sverige kan då inte upprätthålla sin självvalda isolering utan blir åter beroende av europeiskt samarbete. Den här gången ses avhängigheten snarare som ett tvång än en förmån.

Författarnas existentiella historiebruk framträder i skildringarna om Sveriges långa kontakter med andra europeiska länder. Europeiska angelägenheter som kristnandet, 1600-talets krig och isoleringen från

⁴²³ Ludmila Jordanova 2000, s. 141.

⁴²⁴ Ludmila Jordanova 2000, s. 166.

⁴²⁵ David Lowenthal 1985, s. 7.

⁴²⁶ David Lowenthal 1985, s. 6.

⁴²⁷ Jörn Rüsen 2004a, s. 163.

⁴²⁸ Håkan Arvidsson 2000, s. 23.

Europa under 1900-talet är exempel på händelser som har skapat den svenska identiteten. När Sverige 1995 blev ett EU-land och under senare hälften av 2001 innehade ordförandeposten i Bryssel, bröts 1900-talets isolering och istället skedde ett närmande till Europa. Under denna process behövde frågor som vem vi har varit och vem vi är ställas på nytt.⁴²⁹

I tidigare empiriska kapitel har det framkommit att ledartexternas personliga prägel blir starkare med tiden.⁴³⁰ Det behöver inte innebära att alla dessa individuella reflektioner är uttryck för ett existentiellt historiebruk. För att existentiella dimensioner ska framträda måste det, via ett genealogiskt perspektiv, finnas en förankring i det förflutna och en koppling till identitetsfrågor.

Chefredaktör Erik Osvalds ledartext från 1995 inleds så här: "För tvåhundra år sedan upphörde Polen att existera. Landet, som vid den tiden hade en av Europas mest moderna författningar, blev nageln i ögat för giriga grannar och delades mellan stormakter."⁴³¹ Att uppmärksamma minnesåret för ett av Polens nationella trauman kan ses som uttryck för ett existentiellt historiebruk även om skribenten inte har polska rötter.⁴³² Den existentiella dimensionen bottnar inte i nationella frågor utan i förtryck och förintande, som de flesta människor kan skapa referenser till, antingen genom egna eller genom andras erfarenheter. Polens öde är värt att minnas dels i en nutida kontext på grund av Jugoslaviens pågående delning 1995, dels i ett historiekulturellt sammanhang via minnesåret, 1995. Detta fungerar även som ett kommersiellt dragplåster eftersom åminnelsen utgör en händelse i sig; historien om Polens delning blir dagsaktuell på grund av vårt behov av att minnas, speciellt minnesår eller årsdagar. Landets trauma belyses av Osvalds även ur polackernas perspektiv: "Vad händer [...] när befolkningen hamnar under nya herrar eller drivs på flykt och lämnar hus, hem och sitt förflutna med bara några timmars varsel?"⁴³³ Frågan väcker empati för

⁴²⁹ Klas-Göran Karlsson 2011, s.196.

⁴³⁰ Se avsnittet "Tidskriftens aktörer skriver historia".

⁴³¹ Erik Osvalds, "Landet som styckades", *Populär Historia* 5/1995, s. 3.

⁴³² Osvalds skriver i en senare ledartext om sina ryska rötter, vilket ger ytterligare en existentiell dimension till texten om Polens öden. Se Erik Osvalds, "En kväll i Novosibirsk", *Populär Historia* 7/2000, s. 2.

⁴³³ Erik Osvalds 1995, s. 3.

polacker och andra folk som ofrivilligt har drivits bort från sitt land. Här finns ytterligare en kommersiell komponent – den emotiva.

Femtio år efter fransmännens stora förlust i Vietnam, slaget vid Diên-Biên-Phu 1954, publicerar *Populär Historia* tre artiklar om Vietnamkrigen. Osvalds ledartext tar inte avstamp i minnesåret utan i egna erfarenheter från en researchresa i Vietnam tio år tidigare, då han intervjuade en kvinna som hade bevittnat massakern i Song My. Minnet av hennes berättelse aktiverades när Osvalds läste artiklarna i föreliggande utgåva, och förutom det amerikanska övergreppet minns han sina egna reflektioner kring mötet:

[N]är vi träffades för ett samtal sov en av hennes döttrar tungt i moderns famn, medan en skrällande TV på restaurangen intill spelade wienervalser. Livet gick på något vis vidare, trots att det drabbat henne med en sådan fasansfull kraft.⁴³⁴

Precis som i ledartexten om det polska traumat lyfter författaren fram de stora frågorna som berör liv, död och levnadsvillkor. Även här är de emotiva inslagen tydliga. De hjälps fram av kontrasten mellan det brutala och det lugna, mellan det ofattbara och det vanliga. Berättelsen fångar läsaren och lockar till vidare läsning av artiklarna om krigen och motståndsrörelserna. Här visar materialet på en intressant riktning, nämligen övergången från ledartextens existentiella historiebruk till artiklarnas vetenskapliga och moraliska användning av historia. Detta synliggörs först då texttyperna studeras tillsammans och visar att ett vetenskapligt historiebruk behöver kompletteras med andra bruk för att fungera väl kommersiellt. Förhållandet mellan ledartexternas historiebruk och artiklarnas är ofta asymmetriskt, medan läsarnas historiebruk i de flesta fall tycks balansera väl mot både artiklarnas och ledarnas.

Vi har nu sett två exempel på existentiellt historiebruk som sprungit ur både kollektiva och individuella minnen. Jag valde här att inte utveckla skribentens presentation av den egna identiteten, då berättelserna bar på flera allmänmänskliga frågor som i sammanhanget var mer intressanta. Däremot kommer följande exempel att röra mer personliga aspekter.

Magnus Bergstens ledartext från decembernumret 2007 innehåller en julklapp både till redaktionen och till läsarna. Antalet läsare har ökat med

⁴³⁴ Erik Osvalds, "Möte med överlevande", *Populär Historia* 9/2004, s. 2.

sjuttiofem procent på fem år. Glädjen är stor, och föreliggande utgåva presenteras som en av de bästa någonsin. Denna månads fokusartiklar handlar om tempelriddare och medeltida klosterliv. Bergsten minns, med anledning av artikeln om Varnhem, sin barndom:

[S]peciellt förtjust är jag i artikeln om Varnhem. [...] orsaken är att Varnhem ligger i min egen gamla hembygd. Ruinen rymmer, för att citera nationalskalden, »stenarna där barn jag lekt». Men det var länge sedan jag var där.

Efter att ha läst artikeln på sidorna 34–37 inser jag att det är dags att återvända. Platsen är vacker – och oerhört intressant.⁴³⁵

Chefredaktörens existentiella historiebruk är av nostalgiskt slag då det tycks finnas en längtan både till en plats och till en svunnen tid.⁴³⁶ Även dessa känslor kan de flesta identifiera sig med, men de innehåller inte tidigare exemplars dramatiska karaktär om liv och död. Bergstens text beskriver snarare det som Friedrich Nietzsche benämner som ett antikvariskt historiebruk: "Historien tillhör således [...] den bevarande och vördande människan – hon som med trohet och kärlek blickar tillbaka på sitt ursprung."⁴³⁷ Nostalgi ligger nära historiens underhållande funktion eftersom det krävs viss fantasi för att kunna minnas "rätt", men den historiska tid som minnet skapar är ingen exakt kopia av originalet utan en reproduktion utifrån nutida behov.⁴³⁸ Samtidigt tror jag att kravet på äkthet är stort för många som väljer att möta historia på den plats eller på det sätt som den tilldrog sig. En alltför tillrättalagd slottsruin med glasskiosk och souvenirförsäljning är nog inte vad Magnus Bergsten väntar sig vid återkomsten till hembygden. För att nostalgin ska fylla sin funktion är likheten med det förflutna central.⁴³⁹ Andra förhållanden gäller för historiska lajvspel, medeltidsveckor och en del historiska spelfilmer som rimligen aktiverar nostalgiska känslor, men som också leker med sammanblandning

⁴³⁵ Magnus Bergsten 2009, s. 6.

⁴³⁶ Se även Erik Osvalds, "En kväll i Novosibirsk", *Populär Historia* 7/2000, s. 2.

⁴³⁷ Friedrich Nietzsche (1874) 1998, s. 51.

⁴³⁸ Friedrich Nietzsche (1874) 1998, s. 54; historikern David Lowenthal definierar nostalgi som "minnen där smärtan tagits bort" (1985, s. 8).

⁴³⁹ Nietzsche varnar dock för faran att låta allt förgånget tolkas som lika eller till och med mer värdefullt än nuet. I den stunden blir det förflutna ett fängsel snarare än en trygg förankring. Friedrich Nietzsche (1874) 1998, s. 55.

av olika tidsdimensioner.⁴⁴⁰ Denna typ av historiekulturella uttryck förekommer mycket sällan i *Populär Historia*, och framförallt inte i läsarnas texter. Insändarna bidrar istället med korrigeringar och kompletteringar av artiklarnas innehåll samt, som i nedanstående fall, med personliga berättelser.

Med stor behållning och intresse läser vi *Populär Historia* här i klostret. I nummer 7/2010 fanns på sidan 21 ett fotografi med följande bildtext: »Tyska piloter avrapporterar sina senaste uppdrag, augusti 1940.» Bilden gjorde mig personligen berörd eftersom officeren till höger på bilden är mycket lik min far som var pilot i Luftwaffe [...] Han hette Heinrich Buchholz. Jag föddes 1941 och fick aldrig träffa min far, därför betyder bilden mycket för mig.⁴⁴¹

Nunnans berättelse om sin i krig omkomne far är en av de insändare som har berört mig mest eftersom den, precis som artikeln om bombningarna av Dresden i samma utgåva, tydligt visar att alla är offer i krig, även de generationer som följer. Detta är dock inte platsen för forskarens personliga reflektioner utan istället ska det existentiella historiebrukets funktion i insändarna granskas.

Fotografiet, som refereras till i citatet ovan, förankrar läsaren i sin egen historia, men hon visar också på ett behov av att förmedla berättelsen om fadern, det vill säga minnet av honom, till andra. När dottern informerar om hans öde och namn blir hans identitet inte enbart »tysk pilot» utan också »far» och »man». Troligtvis skapar de traumatiska omständigheterna kring dödsfallet ett starkt minne som behöver artikuleras, möjligen för att få respons från andra med liknande erfarenheter.⁴⁴² I samhällen som har erfärut stora konflikter eller andra trauman utvecklas ofta genomsyrande minneskulturer som blir identitetsskapande för exempelvis etniska grupper.⁴⁴³ Samma process kan tänkas ske med enskilda individer efter traumatiserande händelser. Kanske leder *Populär Historias* artikel till att denna läsare får en annan syn på sitt förflutna, sig själv och minnet av fadern.

⁴⁴⁰ Lotten Gustavsson (Reinius) 2002, s. 202–203.

⁴⁴¹ Insändare »Försvunnen flygare», *Populär Historia* 11/2010, s. 8.

⁴⁴² Se även insändare: »Intressant om 1905», *Populär Historia* 5/2005, s. 7.

⁴⁴³ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 61.

Ibland uppstår dialoger mellan läsare som har bevittnat samma händelse i historien men uppfattat den på olika sätt. Här blir det ett slags kamp om sanningen som, förutom de existentiella dimensionerna, även innehåller det vetenskapliga historiebrukets behov av att verifiera.

Jag måste korrigera Erik Larsson i Mariestad på en punkt när han berättar om de sovjetiska bomberna över Strängnäs och Stockholm på kvällen 22 december 1944. Jag var på plats [...] det är numer en accepterad teori att de var avsiktliga mot bakgrund av att spionen Vassilij Sidorenko satt fängslad på Långholmen...⁴⁴⁴

En annan insändare i samma utgåva är ute i liknande ärende, men här är udden riktad mot redaktionen:

Svaret på läsarfrågan (i nr 10/07) om huruvida det förekommit ringning i kyrkorna vid andra världskrigets utbrott var i enklaste laget och snudd på raljant. [...] Undertecknad, född 1932 och uppvuxen i Valljö prästgård (Sävsjö) minns mycket väl hur det kom påbud [...] Vid freden i maj 1945 skedde samma sak, dock kortare tid, jag var själv med och hjälpte kyrkvaktmästaren Aron att dra repet...⁴⁴⁵

Läsarnas syfte med att berätta hur det egentligen var kan tolkas som att den historiska korrektheten är av största värde, men jag tror att båda inläggen egentligen handlar om att förmedla en historia som läsarna själva är knutna till. Genom att berätta att ”jag var där”, förankrar man sig i ett förflutet som kanske har varit bortglömt men som har aktiverats av *Populär Historias* insändare och läsarfrågor. Båda läsarna berättar om dramatiska händelser, vilket antagligen har ökat behovet av att korrigera andras ”felaktiga” uppfattningar. Det faktum att Sverige inte deltog i andra världskriget men ändå berördes verkar vara viktigt att förmedla.⁴⁴⁶ Insändarna vittnar egentligen om ett slags deltagande som är både unikt och allmänt: unikt så till vida att upplevelserna är deras, allmänt i det avseendet att kriget

⁴⁴⁴ Insändare ”Eriksdalshallen klarade sig”, *Populär historia* 12/2007, s. 8.

⁴⁴⁵ Insändare ”Visst ringde kyrkklockorna”, *Populär historia* 12/2007, s. 8.

⁴⁴⁶ Klas-Göran Karlsson 2011, s. 208. Karlsson menar att Sverige 1997, i och med grundandet av Forum för levande historia, retrospektivt gick in i andra världskriget. Insändarna ovan visar på behov av ett slags delaktighet i en händelse som Sverige valde att stå utanför 1939 till 1945. Detta utanförskap kan dock sägas, från officiellt håll, ha ersatts med delaktighet 1997. Se även Ulf Zander 2001, s. 459.

egentligen var allas angelägenhet. Det visar också hur nära sammanlänkade den lilla och den stora historien är.⁴⁴⁷

Möjligheten att kommunicera minnen av ovanstående slag kan ses som speciell för historiebruk i populärhistoriska tidskrifter, eftersom fora har inrättats för läsare. Samma kontaktmöjligheter finns inte för film- eller TV-konsumtion, undantaget de bloggar på Internet där konsumenter diskuterar produktionerna.⁴⁴⁸ Detta medium utestänger dock många ur den äldre generationen som inte är datoranvändare.

De existentiella historiebruk som uttrycks i ledare och insändare kan sägas balansera bristen på personlig historia i artiklarna. Intressant att notera är den konsensus som tycks råda kring denna ordning. Mycket få läsare opponerar sig mot att den lilla historien inte framkommer annat i läsar- och redaktionstexterna. Orsaken kan vara att läsarnas egna historier framträder under läsningens gång i samspel med tidskriftens artiklar. Dessa privata möten kan upplevas som fullt tillräckliga så länge historien inte väcker starka eller traumatiska minnen. I sådana fall tycks läsarnas behov av att kommunicera sina minnen öka.⁴⁴⁹

Sammanfattning

Det existentiella historiebruket i *Populär Historia* intar olika skepnader beroende på om det framträder i artiklarna, ledartexterna eller insändarna. Historia som anknyter till kollektiva identiteter baserade på etnicitet och genus är mest framträdande i artikelmaterialen.⁴⁵⁰ Släktforskningstemat med sitt individuella perspektiv utgör ett undantag bland de längre texterna och har egentligen fler beröringspunkter med insändarna än med artiklarna.

I insändarna står naturligt nog de personliga minnena i fokus. De omtalar vem skribenten är och har varit, men också vilken historia som är värd att lyfta fram. De utvalda exemplen berättar om dramatiska händelser, men existentiellt historiebruk förekommer även utifrån andra

⁴⁴⁷ Jfr Jan Thavenius 1983, s. 21; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 60.

⁴⁴⁸ Se exempelvis svt.se 2011.

⁴⁴⁹ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 61.

⁴⁵⁰ Se Ingalill Lindblad 1994; Sören Wibeck 2002; Lars-Olof Larsson, Sverker Oredsson, Tore Frängsmyr, Håkan Arvidsson 2001.

identitetsdanande faktorer såsom släktband, yrkesliv och intressen.⁴⁵¹ Värt att notera är avsaknaden i läsartexterna av historiska jubileer och minnesår. Dessa får till största del tillskrivas ledartexterna, som i andra avseenden har fler likheter med läsarnas existentiella historiebruk än med artikelförfattarnas.

Återigen kan det konstateras att historisk åminnelse är ett centralt inslag i kommersiellt historiebruk. Eftersom ledarnas viktigaste funktioner är att fånga läsarnas intresse och markera tidskriftens profil, blir det också naturligt att där annonsera historia som nyheter. Dessa aktualiteter talar om att tidskriften håller sig ajour om vilken historia som för tillfället kan vara av extra stor betydelse. Genom detta säljande koncept brukas historia existentiellt.

Det politisk-pedagogiska historiebruket

Det politisk-pedagogiska historiebruket visar sig vara mest framträdande i ledartexterna från 1999 och framåt.⁴⁵² Bruket är i stort sett helt frånvarande i insändarna, och när det används i artiklarna sker det främst i form av medvetna anakronismer.⁴⁵³ På grund av ledarnas numerära dominans av detta historiebruk redovisas här flest exempel från chefredaktörernas alster.

Vilka likheter finns mellan en svensk hjälptransport i Rumänien efter Ceausescus fall och de allierades segertåg efter befrielsen av Frankrike 1944?⁴⁵⁴ Eller: Vilket samband finns mellan EU:s valutaunion och Sverige som pionjärnation för sedelutgivning på 1600-talet?⁴⁵⁵ Frågorna ställs inte

⁴⁵¹ Se insändare: "För kossor och lärare", *Populär Historia* 7/2003, s. 5; "Signuel och Bernadotte", *Populär Historia* 4/2004, s. 5; "Ritade fyrahindra stationer", *Populär Historia* 1/2006, s. 7; "Mannen bakom kräftorna?", *Populär Historia* 11/2006, s. 8; "Fick linda spädbarnen", *Populär Historia* 12/2006, s. 8.

⁴⁵² Fyra av tjugo ledartexter visar på politisk-pedagogiskt historiebruk, men under arbetet med den kvantitativa analysen framkom ytterligare exempel: Magnus Bergsten, "Spaniens inferno – och Strindbergs", *Populär Historia* 7-8/2006, s. 7.

⁴⁵³ Se exempelvis Birgitta Petrén 1993.

⁴⁵⁴ Magnus Bergsten, "Med lastbil i Rumänien", *Populär Historia* 3/2008, s. 4.

⁴⁵⁵ Erik Osvalds, "Svartväxling i Hanoi", *Populär Historia* 5/2003, s. 2.

explicit på ledarsidorna, men de kan uppstå hos initierade läsare som försöker se förbindelser mellan dessa händelser som ledarskribenterna sammankopplar. De historiska episoderna är dock inte ämnade att skapa sammanhang i form av kontinuitet och förändring över tid, utan för att visa på tydliga likheter mellan då och nu.⁴⁵⁶

Vanligtvis används det politisk-pedagogiska historiebruket för att med hjälp av historia antingen kritisera eller bejaka nutida politiska frågor.⁴⁵⁷ Det sker med olika retoriska grepp, såsom metaforer, symboler och analogier, varav de senare används i de inledande exemplen om befrielser och valutafrågor.⁴⁵⁸ Komparationen är även ett betydelsefullt instrument i det vetenskapliga historiebruket, men där betonas resultaten både utifrån skillnader och likheter mellan det förgångna och det nutida.⁴⁵⁹

Det är här viktigt att, av analytiska skäl, uppmärksamma det politisk-pedagogiska historiebrukets hemmahörande på flera arenor, inte enbart den politiska.⁴⁶⁰ En etymologisk granskning av begreppen visar att de kan vara brukbara i flera sammanhang: politisk kan bland annat betyda taktisk, och pedagogisk kan innebära ledande eller formande.⁴⁶¹ Definitionerna antyder alltså att ett politisk-pedagogiskt historiebruk innehåller retoriska element som syftar till att påverka. Frågan är vilken roll det intar i en populärhistorisk tidskrift; ytterligare ett par ledare får ge svaret.

Chefredaktörens jämförelse mellan Tjetjenienkonflikten 1999 och mongolernas härjningar på 1200-talet har diskuterats tidigare i studien.⁴⁶² Sammankopplingen utgör det tydligaste exemplet bland ledartexterna på politisk-pedagogiska historiebruk. Chefredaktören uppmärksammar den då pågående Tjetjenienkonflikten genom att likställa Rysslands vilja att "återställa ordningen" med Djingis Khans härjningar under 1200-talet: "För

⁴⁵⁶ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 390.

⁴⁵⁷ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 66.

⁴⁵⁸ Det politisk-pedagogiska historiebruket har flera likheter med hur historia används i reklamannonser. Historia blir i båda fallen ett ställe (retorikens "topos"), där argument hämtas för att stärka antingen en uppfattning eller en produkts värde.

⁴⁵⁹ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 66.

⁴⁶⁰ Ulf Zander 2001, s. 56; Klas-Göran Karlsson 2010, s. 393.

⁴⁶¹ Birgitta Ernby 2008, uppslagsord "politisk", s. 505; "pedagogisk", s. 485.

⁴⁶² Se avsnittet "Det moraliska historiebruket".

den som söker djuphistoriska perspektiv på dagens utveckling i det alltmer trängda Ryssland, är detta nummers artiklar om mongolerna och Djingis Khans lärorik läsning.⁴⁶³ Kunskap om ett rike, som på 1200-talet erövrade områden vilka idag tillhör Ryssland, ska alltså kunna öka förståelsen för vad som 1999 sker i en helt annan konflikt, med helt andra aktörer och av helt andra skäl. Detta sätt att via likheter förenkla relationerna mellan då och nu är typisk för en politisk-pedagogisk användning. Möjligtvis har redaktörens syfte varit att visa på likheter mellan ryssarnas förfarande 1999 och Djingis Khans på 1200-talet. I så fall brukar han inte bara det förflutna av politisk-pedagogiska skäl utan även av ideologiska orsaker. Ytterligare en förklaring kan helt enkelt vara att flertalet personer inte har fördjupade kunskaper om den här typen av historia.

Det finns några exempel till som är värda att belysa. Det första rör sig om en metaforisk användning av ordet ”jubelår” i en ledare från just kyrkans jubelår 2000:

Forskningen kring Jesu liv har intensifierats de senaste åren och flera tidigare vedertagna uppgifter ifrågasätts. Bland annat menar många att Jesus knappast föddes i Betlehem. [...] År 2001 fyller nämligen *Populär Historia* tio år. Det är något som vi givetvis kommer att fira rejält – följ med oss under vårt jubelår så får du se!⁴⁶⁴

Presentationen av den historiske Jesus har en vetenskaplig prägel som strax övergår till en oväntad sammankoppling mellan kyrkans jubelår 2000 och *Populär Historias* tioårscelebrering.⁴⁶⁵ Här skriver chefredaktören, om än med en humoristisk ton, in tidskriften i ett kulturellt sammanhang som väger tungt. Metaforen ger ett positivt skimmer över *Populär Historias* historia och kan tillsammans med den faktiska informationen, tioårsjubileet, även benämnas som ett kommersiellt historiebruk. Tidskriftens säljs dels med hjälp av sin egen historia, dels med hjälp av ett kulturellt högvattenmärke.

Den lätt skämtsamma tonen i föregående exempel återfinns i en ledare från 2006. Sambandet mellan då och nu skapas även här utifrån två vitt

⁴⁶³ Erik Osvalds, ”Statsmaktens kontroll”, 7/1999, s. 2.

⁴⁶⁴ Erik Osvalds, ”Slakten är bäst”, *Populär Historia* 8/2000, s. 2.

⁴⁶⁵ Se även Magnus Bergsten, ”Postkontor och andra fornminnen”, *Populär Historia* 11/2007, s. 6. Här liknas det svenska postväsendets födelse på 1600-talet vid en IT-revolution.

skilda områden, men det historiska ledet är betydligt mer laddat än i det förra exemplet:

[N]är domaren blåser igång Sveriges första match i fotbolls-VM (mot Trinidad och Tobago) startar en månadslång fest som jag absolut inte vill missa.

Allt annat än seger för Ibrahimovic & Co på Adolf Hitlers gamla olympiastadion i Berlin den 10 juni är förstås att betrakta som en skandal. Men – som det väl ganska sällan heter nuförtiden – bollen är rund och allt kan hända.⁴⁶⁶

Att det svenska fotbollslandslaget ska spela på en arena som är byggd under nazitiden är förmodligen känt av de flesta. Informationen i sig kan därför inte betraktas som kontroversiell. Snarare är det avsaknaden av en moralisk markering som är intressant. Det skulle inte vara helt osannolikt att en populärhistorisk tidskrift hade lyft fram dilemmat att låta världens största idrottsarrangemang hållas på ett stadion som Adolf Hitler lät bygga. Hur kan texten då förstås? Det mest sannolika är att författaren ser moraliska kommentarer som överflödiga; läsarna är införstådda med problematiken. Därför behövs inget sägas. Kan då detta exempel benämnas politisk-pedagogiskt historiebruk? Jag ser det som tveksamt eftersom det inte finns några ambitioner att framhäva likheter mellan då och nu. Snarare rör det sig om att förankra en nutida händelse i ett känt förflutet. Varför detta görs genom en plats betydelse, och inte genom tidens, låter vara osagt. Fotbollens historia har ju betydligt längre rötter än till 1930-talets Tyskland. Möjligen talar bristen på detta sammanhang för att historiebruket trots allt kan benämnas som politisk-pedagogiskt,⁴⁶⁷ men frågan är hur väl det här exemplet fyller sin funktion – att sälja historia.

Som tidigare påpekats är det politisk-pedagogiska historiebruket ovanligt i artikelmaterialen, men jag vill trots det nämna ett exempel eftersom det skiljer sig från varianterna i ledartexterna. I Wibecks artikel, "Visionen om ett eget land" från 2002, berättas staten Israels komplicerade tillkomsthistoria utifrån Theodor Herzls kamp för en judisk nationalstat.⁴⁶⁸ Trots att Herzl dog 1904 framställs Israels självständighet främst som ett resultat av hans arbete, vilket textens sista stycke annonserar: "44 år efter

⁴⁶⁶ Magnus Bergsten, "Bollen som erövrade klotet", *Populär Historia* 6/2006, s. 7.

⁴⁶⁷ Klas-Göran Karlsson 2010, s. 390.

⁴⁶⁸ Sören Wibeck 2002.

Theodor Herzls död blev hans vision verklighet”.⁴⁶⁹ Författaren redogör i och för sig för andra aktörer och förlopp, men när processen ska summeras är det Herzl som får huvudrollen. Denna hänvisning kan tolkas som att Wibeck vill betona en judisk persons betydelse för skapandet av en judisk stat. Artikeln får därmed en existentiell prägel som för tankarna till judarnas stora trauma, även om förintelsen endast omnämns i en mening. Författarens politisk-pedagogiska bruk bygger på att låta en aktör av många vara avgörande för en nations födelse, vilket ger en bild av Israel som en allt igenom judisk skapelse. Wibecks politisk-pedagogiska historiebruk är svårare att identifiera än redaktörernas eftersom han inte använder tydliga analogier eller metaforer. Istället är urskiljningen hans instrument.

Sammanfattning

Syftena med ovanstående ledartexter tycks ha varit att göra läsarna medvetna om nutida händelsers historiska förankring men inte för att skapa debatt, vilket annars är det politisk-pedagogiska historiebrukets vanligaste ändamål, utan för att belysa tidskriftens framgång och ständigt aktuella innehåll. De retoriska greppen blir därmed viktiga komponenter i ett kommersiellt historiebruk. Att som i exemplen ovan likna tidskriftens jubileum vid kyrkans jubelår eller den europeiska valutaunionen vid svensk sedelutgivning på 1600-talet, skapar en förenklad kontinuitet mellan då och nu. Samspelet mellan tidsdimensionerna blir lättare att förstå men också att missförstå. Den mediala kontexten är av central betydelse för detta historiebruk, då texttypens korta utrymme och strategiska placering ter sig lämplig för instrumentella syften, såsom att fänga läsarens intresse och markera tidskriftens karaktär. Här tangeras det kommersiella sammanhanget som behandlas i studiens slutkapitel.

⁴⁶⁹ Sören Wibeck 2002, s. 9.

Säljande historia

”*Populär Historia* har något för alla.”⁴⁷⁰ Konstaterandet görs i en ledartext från 2008 och kan i viss mån betraktas som ett faktum. Inte minst talar stigande läsarsiffror för att magasinets koncept faller, om inte alla så många i smaken. Därmed är *Populär Historia* en betydelsefull part av den svenska historiekulturen. Tidigare historiedidaktisk forskning har inte riktigt tagit denna typ av historiekulturella produkter och processer på allvar. Exempelvis har inte, som i denna undersökning, artefakternas karaktär eller det situationsbundna uppmärksamats på ett fördjupat sätt. I de fall det kommersiella historiebruket trots allt har uppmärksamats har det saknats empiriska genomgångar.⁴⁷¹

Undersökningens övergripande syfte är att definiera tidskriftens historieskrivning och att relatera den till begreppet kommersiellt historiebruk. I detta slutkapitel kommer jag att sammanfatta och diskutera resultaten i relation till syftet. Det sker genom att huvuddragen i de empiriska resultaten rekapituleras och relateras till historiekulturella kontexter. Till sist kommer det kommersiella historiebrukets innebörd och funktion att diskuteras utifrån dels *Populär Historias* historieskrivning, dels bredare historiekulturella perspektiv.

⁴⁷⁰ Magnus Bergsten 2008, s. 6.

⁴⁷¹ Ulf Zander 2001, s. 57; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 67–68.

Populär Historias historieskrivning

Som konstaterats tillhör *Populär Historias* läsare en expansiv skara, vilket konsumentundersökningarna regelbundet ger belägg för. I början av 2002 var antalet läsare 94 000; vid samma period 2010 hade de ökat till 200 000.⁴⁷² Hur ska denna succé förstås? Vad som är populärt i en viss tid är beroende av flera olika faktorer. I föreliggande undersökning har ett ökat historieintresse och historiekulturella förändringar förklarat både tidskriftens tillkomst och popularitet, men även analyserna av det empiriska materialet bidrar till att förstå framgången.

Studien har visat att *Populär Historias* historieskrivning kan sammanfattas utifrån följande centrala kännetecken:

- ”Den stora historien” representerad i texter om personer i ledande ställning, krig, geografiska platser och kultur.
- Intresse för minnesår och jubileer.
- Vetenskapligt historiebruk i modifierade former.
- Kronologiska strukturer med genetiska perspektiv.
- Anpassning till ”allmänna uppfattningar” och undvikande av politiskt känsliga frågor.
- Viss resistens mot historiekulturella fenomen och förändringar.
- Avsaknad av sensationshistoria á la kvällstidningsjournalistik.
- Läsarnas medskapande roll.
- Visualitet.

Ovanstående punkter kommer att ordnas under rubriker som fokuserar på innehåll samt på form och funktion. Begreppen stabilitet och förändring används för att beskriva materialets karaktär och relation till andra sammanhang.

⁴⁷² ORVESTO *Konsument* 2002:2 – 2011:1, s. 204.

Innehåll – den stora historien

Ett lämpligt signum för *Populär Historias* stoff och form under hela undersökningsperioden är *stabilitet*. Innehållsmässigt bjuds läsarna på stor mångfald som i sig utgör ett konstant fenomen; tidskriften har under sina tjugo år som Sveriges ledande historiemagasin nästan aldrig ägnat en hel utgåva åt ett och samma ämne. Sedan 1999 profileras varje nummer av ett tema eller fokusavsnitt som annonseras på omslaget, men övriga artiklar fylls av helt annat innehåll. Strävan efter ett brett register kan alltså ses som ett stabilt inslag.

De teman som har dominerat hela utgivnings- och undersökningsperioden representeras av den stora historien i biografier, geografiska områden, krig och kultur.⁴⁷³ Levnadsteckningarna behandlar främst män i ledande ställningar såsom kungar, politiska och militära ledare och vetenskapsmän. De kvinnliga biografierna är i klar minoritet, även om en ökning har skett under de senaste tio åren.⁴⁷⁴ Flera artikelrubriker talar för att kvinnor lyfts fram just för att de är kvinnor: ”Kvinnorna i maktens Habsburg”, ”Starka kvinnor i Egypten” och ”Pionjärsystrar – yrkeskvinnor på 1800-talet”.⁴⁷⁵ Biografiernas könsrättvisa obalans har under de senaste åren uppmärksammats av flera läsare, även om det inte har rått total konsensus på insändarsidorna kring huruvida detta är ett problem eller inte.⁴⁷⁶

De biografiska artiklarna behåller sin ledande position bland innehållet under hela undersökningsperioden, även om de har minskat något.⁴⁷⁷ Intresset för levnadsteckningar är dock begränsat till personer i samhällets övre skikt. I *Populär Historia* verkar inte den lilla vardagsnära historien vara kommersiellt gångbar. Istället ges den större utrymme i andra populärhistoriska former som släktforskning och hembygdsrörelser. Det kan tyckas att berättelser om vanliga människooöden skulle ha en större dragningskraft eftersom identifikationsmöjligheterna för de flesta är större,

⁴⁷³ Se avsnitt i kapitlet ”PH-vär(l)den”.

⁴⁷⁴ 14 procent av de biografiska artiklarna 1991–1997 behandlar kvinnors liv och 26 procent 2003–2010.

⁴⁷⁵ *Populär Historia* 1/1993, 4/1994 och 11/2004.

⁴⁷⁶ Se insändare ”Undanskuffande av kvinnor”, *Populär Historia* 7-8/2006, s. 9; ”Bristen på kvinnor”, *Populär Historia* 9/2006, s. 8.

⁴⁷⁷ Från 32 procent de första 6 åren till 28 procent under åren 2003–2010.

men skildringar om den stora historiens aktörer fyller andra behov. Dessa behov handlar om exemplets makt, det vill säga om historiens centrala aktörer och deras handlingar vilka kan fungera både som vägledande och avskräckande exempel.⁴⁷⁸ Det gemensamma draget består i att personernas liv är helt annorlunda än de flestas och i att berättelserna ändå innehåller mönster som säger något om vad det innebär att vara människa – då, nu och, underförstått i framtiden.

Geografiska områden tillhör ett annat stabilt tema.⁴⁷⁹ Flera av dessa artiklar behandlar platser som ligger utanför västvärlden och kan i någon mån sägas kompensera tidskriftens tydligt västorienterade innehåll.⁴⁸⁰ Artiklarna fungerar ofta som resguider där både området och dess historia blir exotiska inslag i en tämligen kulturellt homogen tidskrift. Exotifiering bidrar emellertid inte till att bredda kulturella perspektiv utan kan snarare förstärka skillnaderna mellan exempelvis väst och öst.⁴⁸¹ Tidskriften skiljer sig här inte från många andra västorienterade kulturproduktioner som intar samma förhållningssätt till det främmande.⁴⁸²

Krig som strukturellt fenomen utgör under hela utgivningsperioden ett av de centrala innehållen, men under perioden 2003–2010 ökar antalet krigsartiklar än mer.⁴⁸³ Temat är dessutom en viktig kuliss i andra kategorier, exempelvis i de biografiska texterna, vilket gör det mer utbrett än vad de kvantitativa resultaten visar.⁴⁸⁴ De vanligaste skildringarna rör andra världskriget och den svenska stormaktstidens krig varav den senare har ökat mest. Intressant att notera är det ringa intresset för första världskriget och kalla krigets ”heta” konflikter. Vietnamkriget och Koreakriget förekommer

⁴⁷⁸ Claus Bryld et al 1999, s. 56.

⁴⁷⁹ 1991–1997 var 12 procent av artiklarna fokuserade på områden vilka ökar till 20 procent 1998–2002 för att sedan minska till 15 procent 2003–2010.

⁴⁸⁰ Chefredaktörens mål är att knappt hälften av tidskriftens artiklar ska behandla europeisk historia medan andra hälften ska bestå av svensk historia. Magnus Bergsten 7/2009.

⁴⁸¹ Jfr Edward W. Said 2000, s. 63.

⁴⁸² Carsten Tage Nielsen 1997, s. 266.

⁴⁸³ 1991–1997 fokuserade 6 procent av artiklarna på krig, 1998–2002, 9 procent och 2003–2010, 20 procent.

⁴⁸⁴ Se exempelvis artikelserien om Adolf Hitler av Bengt Liljegren i *Populär Historia* 12/2005, 1/2006, 2/2006 och 3/2006.

endast i var sin utgåva under åren 1991 till 2010 och första världskriget i två. Möjligen uppfattas de två förstnämnda konflikterna i allmänhet som diffusa och utdragna utan distinkta orsaker och följder. Otydligheten kan vara ett svårhanterligt inslag i populariserad historieskrivning. Frånvaron av texter om första världskriget är svårare att ange orsaker till. Kanske hamnar detta krig helt enkelt i skuggan av den stora uppmärksamheten på andra världskriget.

Det ökande intresset för krig i *Populär Historia* kan förklaras utifrån ett vidare historiekulturellt sammanhang, exempelvis i det stora antal filmer och böcker på samma tema. Genom att flera genrer synkront behandlar samma tema sker en förstärkning av ämnets popularitet. *Populär Historia* utgör dock ett intressant undantag när det gäller förintelsen, som förvisso inte kan reduceras till ett krigstema, men som heller inte kan kopplas bort från en andravärldskrigs-kontext. I tidskriften får förintelsen tämligen litet utrymme i jämförelse med dess status i andra historiekulturella artefakter. Samma förhållande gäller för andra folkmord i Osmanska riket, Sovjetunionen, Kambodja och Rwanda. Om det senare har flera filmer producerats,⁴⁸⁵ men inte ens 2004, vid tioårsminnet av den rwandiska tragedin, omnämns den i tidskriften som annars uppmärksammar minnesår. Hur ska detta förklaras? Jag ser utelämnandet dels som prov på att *Populär Historia* i vissa avseenden är resistent mot historiekulturell påverkan, dels som ett exempel på ovannämnda eurocentrism. Frånvaron av artiklar om de sovjetiska och armeniska folkmorden har förmodligen politiska orsaker eftersom dessa katastrofer inte omges av samma konsensus som förintelsen.⁴⁸⁶ Därför blir de också problematiska att hantera i ett kommersiellt sammanhang som i första hand inte är tänkt att vara debattskapande.

Eftersom inga nya teman har konkurrerat ut de ursprungligt ledande talar resultatet för att stabilitet snarare än förändring tycks råda när det gäller tidskriftens innehåll. Samma förhållande gäller för sällsynta teman; exempelvis har genus, nationalism och språk endast förekommit i ett par artiklar av det totala antalet. Socialhistoriska områden är inte lika

⁴⁸⁵ Steven Dahl 2011 (pågående licentiatstudie).

⁴⁸⁶ Valter Lundell 2011, s. 138; Riksdagen 2009/10 om riksdagsbeslut angående det armeniska folkmordet.

styvmoderligt behandlade men når inga kvantitativa höjder.⁴⁸⁷ I sammanhanget kan nämnas en företeelse som också är mycket ovanlig i *Populär Historia*, nämligen sensations- och spekulationshistoria av det slag som förekommer i vissa populärvetenskapliga tidskrifter och i kvällstidningar. Jag syftar här på dåligt underbyggda "sanningar" om exempelvis enskilda personer eller om gåtfulla fenomen, vilket i och för sig skapar intresse men inte den trovärdighet som *Populär Historias* läsare fordrar.

Alla dessa exempel på stabila strukturer betyder dock inte att tidskriften har varit stillastående. Den mest synliga innehållsmässiga förändringen är en minskad fokus på religion.⁴⁸⁸ Orsakerna är svåra att utröna, men nedgången kan möjligen bero på att redaktionen inledningsvis satsade på teman som hade stark bäring i bildningssammanhang. Några fick kraftigt genomslag, exempelvis krig och biografier, medan andra efter ett tag sågs som mindre kommersiellt gångbara. Ytterligare en förklaring kan vara att religiösa perspektiv är lätta att inlemma i andra teman, vilket också textanalyserna visat.⁴⁸⁹ En annan intressant förändring är att allt fler artiklar behandlar svensk historia.⁴⁹⁰ Ökningen stämmer väl med chefredaktörens ambition.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Under åren 1991 till 2010 har socialhistoria genomgående berörts i cirka 3 procent av artiklarna.

⁴⁸⁸ Under de första 6 åren bestod 7 procent av artiklarna av religiösa teman för att sedan minska till under 2 procent från 2003 och framöver.

⁴⁸⁹ Se exempelvis Ingalill Lindblad 1994; Sören Wibeck 2002 och 2007.

⁴⁹⁰ Framtill 2002 utgjorde artiklar om Sverige 37 procent av materialet, men vid nästa sexårsperiods slut hade de nationellt orienterade artiklarna tilltagit med 5 procent.

⁴⁹¹ Magnus Bergsten 7/2009, s. 6.

Form och funktion

Sätten att rekonstruera det förflutna på väger minst lika tungt i beskrivningen av en historiekulturell artefakt som dess stoff. Därför har bland annat analyskategorier som framställningsform och historiebruk inbegripits i textanalyserna.

Resultaten talar för att *Populär Historia* företräder en äldre variant av vetenskaplig historieskrivning. Vad tyder detta på? Exempelvis har historien ofta en bakgrundsfunktion i artiklarna, vilket innebär att dåtiden får verka "ostörd" från andra tidsdimensioner.⁴⁹² Händelser i ett nu, alltifrån omvälvande processer som Östblockets upplösning till minnesår och jubileer, kan fungera som startskott i många artiklar, men därefter involveras de inte. Berättelsernas slut når alltså inte de dagsaktuella situationer som inleder eller annonserar artiklarna. När det gäller jubileer är förfarandet särskilt påtagligt. I modern historieforskning, till skillnad från i äldre, har nutiden en större relevans.⁴⁹³ Att nutid och framtid är omöjliga att isolera från dåtid är ett självklart förhållningssätt i exempelvis historiedidaktisk forskning där historiemedvetandet intar en central position. I tidskriftens tidiga produktion stod samtida förändringar oftare i centrum, speciellt de som kunde relateras till Östblockets upplösning, medan andra typer av samtidsfenomen, som minnesår och historiekulturella artefakter, har fått starkare ställning under de senaste tio åren. I dessa fall integreras nuet sällan med historien.

Majoriteten av artiklarna innehåller genetiska perspektiv där historien förklaras i en framåtriktad rörelse – från då till senare – med fokus på orsak och verkan. I de fall källmaterial redovisas fungerar det som bevis för författarens förklaringar och mycket sällan som föremål för tolkningsdiskussioner. I synnerhet bland läsarna finns tydliga preferenser för objektiva och sanna historiska framställningar. Även detta förhållningssätt påminner om äldre former av vetenskapligt historiebruk vars rötter kan spåras till Leopold von Ranke och bröderna Lauritz och Curt Weibull. Verklighetsanspråken kan även förklaras utifrån en medial kontext med

⁴⁹² Se Klas-Göran Karlsson 1999, s. 37 om konceptet "Historia som tolkning".

⁴⁹³ Jfr Claus Bryld et al 1999, s. 177. Här uppmärksammas "den alternative formidlingens" konservativa drag som kan göra den resistent mot exempelvis nya forskningsrön.

påverkan från exempelvis dokumentärer och nyhetsförmedling, där journalistens ambition är att skildra men också att producera realiteter.⁴⁹⁴

Strävan efter att förmedla historiska sanningar märks i flera artiklar, men texten om medeltida tempelriddare har lyfts fram som ett speciellt belysande exempel. ”I tre artiklar berättar Populär Historia verkligheten bakom filmen [*Arn – tempelriddaren*, min anm.] – religionsstriderna, klosterrörelsen och framväxten av kungariket Sverige.”⁴⁹⁵ Intressant att notera är att det enda i artikeln som sedan ifrågasätts är den fiktiva Arnberättelsens sanningshalt: ”Vi saknar belägg för att det funnits en svensk tempelriddare...”⁴⁹⁶ men när det gäller krig och aktörer under korstågstiden nämns inte bristen på källor, inte heller att de som redovisas kan tolkas som propaganda. Syftet är istället att avslöja felaktigheter i en fiktiv berättelses verklighetsförankring.⁴⁹⁷

Trots dessa stabila strukturer aktualiseras ändå frågan om förändring, eftersom några artiklar uppvisar andra framställningsformer, bland annat kontrafaktiskt upplägg.⁴⁹⁸ När uppstår förändringar och temporära avvikelser? Sker det när läsarstrukturen förändras, när redaktionsmedlemmar byts ut eller när historiekulturella kontexter förändras? Enligt chefredaktören är prenumeranterna trofasta och sammansättningen av läsare relativt konstant över tid.⁴⁹⁹ Ett rimligt svar är därför att historiekulturella och samtida omdaningar påverkar redaktion och läsare vilka i sin tur förändrar tidskriften.

Olika varianter av vetenskapligt historiebruk har varit de dominerande sätten att använda historia på under hela utgivningsperioden. Bruket är mest framträdande i läsarnas och artikelförfattarnas texter. Insändartexterna indikerar att en stor del av magasinets trovärdighet vilar just på detta

⁴⁹⁴ Se Veronica Stoeckel 1994, s. 124; David Ludvigsson 2004, s. 124; Claus Bryld et al 1999, s. 101.

⁴⁹⁵ Redaktionstext i *Populär Historia*, 12/2007, s. 24.

⁴⁹⁶ Sören Wibeck 2007, s. 28.

⁴⁹⁷ Samma sanningskrav har rests för film med historiskt innehåll, se Erik Hedling 2002, s. 75; Tommy Gustafsson 2006, s. 478.

⁴⁹⁸ I *Populär Historia* 10/2008 skriver Peter Englund om första världskriget utifrån ett kontrafaktiskt perspektiv vilket får ses som en alternativ och för tidskriften ovanlig framställning.

⁴⁹⁹ Intervju med Magnus Bergsten 2009-03-26.

historiebruk och på redaktionens val av skribenter med historikerbakgrund.⁵⁰⁰ Analyserna visar att historikerna under perioden 2003–2010 utgjorde en tredjedel av skribenterna. Faktum kvarstår dock att tidskriften inte är en akademisk utan en journalistisk produkt och att majoriteten av skribenterna är journalister. Denna övervikt har dessutom förstärkts med åren.⁵⁰¹

Frågan är hur och om den tilltagande journalistiska dominansen har påverkat tidskriften. Under 1990-talet var artiklarna mer präglade av ett renodlat vetenskapligt historiebruk, speciellt i de texter som skrevs av historiker men även i några journalistiska alster. Källor och källkritik och i viss mån tolkningar förekommer i material från 1990-talet. Därefter tycks det vetenskapliga historiebruket ha modifierats och i högre grad ägnats åt att ställa fiktion mot fakta samt att berätta istället för att analysera. Det betyder inte att de vetenskapliga inslagen har försvunnit, snarare att de har genreanpassats. I senare artiklar förekommer flera historiedidaktiska inslag, något som stämmer väl överens med historievetenskapens ökade intresse för förmedlingsfrågor. På så sätt kan tidskriften sägas närma sig ett modernt vetenskapligt historiebruk, men avsaknaden av tolkningsdiskussioner och vetenskaplig pluralism gör att bruket ter sig mer genre- än disciplinanpassat.

Jag vill även belysa några andra mediala aspekter som har varit stabila över tid, nämligen relationen mellan producenter och konsumenter. I ledartexterna uppmuntras läsarna regelbundet till dialog med redaktionen. Detta sker på olika sätt, via uppmaningar till respons på innehåll och form, via information om aktiviteter och via chefredaktörernas personliga berättelser som anknyts till tidskriftens innehåll. Det senare fenomenet har tilltagit efter 2003 och kan dels ses som ett sätt att knyta kontakt med läsarna, dels som tecken på ett ökat individintresse. Dessa ledartexter inbjuder läsarna till en gemenskap vilken kan, när den är etablerad, ha stor betydelse för tidskriftens utformning. Till exempel har en viss ordning skapats kring vad som kan skrivas i tidskriften och var det kan skrivas. I artiklarna berättas den stora historien som i huvudsak brukas av vetenskapliga, moraliska och ideologiska skäl. I ledartexterna och insändarna

⁵⁰⁰ Se även Lars M Andersson 2009, s. 229 om betydelse av att bidrag från etablerade forskare publiceras i *Historisk tidskrift*.

⁵⁰¹ Under perioden 1991–1996 är 49 procent av skribenterna journalister, 1997–2002 utgör de 55 procent och 2003–2010, 58 procent.

skildras den lilla personliga historien, ibland i relation till den stora. De historiebruk som framkommer i de små berättelserna är av existentiell eller politisk-pedagogisk art, men insändarna uppvisar även preferenser för det vetenskapliga historiebruket. *Populär Historia* är alltså ett slags hybrid där artiklar och i viss mån insändare via sin akademiska framtoning skapar tidskriftens trovärdighet, medan ledartexter, insändare och bildmaterial i högre grad lyfter fram historiens estetiska och personliga dimensioner.

Historiekulturens estetiska dimension är kanske mest framträdande i ett material som jag har tvingats avstå ifrån, nämligen bilder, frågetävlingar och filmrecensioner. Dessa inslag ger en inblick i hur historia används när syftet inte enbart är att lära, minnas och förstå utan också att underhålla. Den estetiska dimensionen kan lätt ses som förbehållen konst och visuella medier, men den är även framträdande i det skrivna språket. Att författa historia är i sig en estetisk gärning då historiker använder sig av etablerade textmönster och tropor när de utifrån källmaterial rekonstruerar det förflutna till meningsbärande sammanhang.⁵⁰² Att skriva populärhistoria innebär även att rätta sig efter genrens förutsättningar och redaktionens mål vilket för *Populär Historias* vidkommande är att informera och underhålla.

Slutligen – magasinets stabila karaktär är intressant då tidskriften verkar i mediala sammanhang som vanligtvis är högst föränderliga, men läsarna tycks förorda bibehållande framför förnyelse samt trovärdighet framför spekulation och sensation. Här finner jag de viktigaste förklaringarna till *Populär Historias* framgångar – redaktionen har lyckats balansera mellan läsarnas preferenser och de mer dynamiska historiekulturella och mediala processerna. Under kryssandet mellan dessa milda varianter av *Skylla* och *Karybdis* har tidskriften utvecklat en historiekultur som till viss del befruktar sig själv och som kan förklara *Populär Historias* stabila kärna och höga trovärdighet. Ytterligare en orsak till magasinets framgångar är popularitetens självgenererande effekt: hög popularitet leder till ökad popularitet om producenterna inte utmanar konsumenternas intressen på fel sätt.⁵⁰³

⁵⁰² Hayden White 1987, s. 42–43.

⁵⁰³ Ulf Zander 2006, s. 25.

Populär Historia och historiekulturen

Ingen människa är en ö och det är ingen tidskrift heller. Därför uppmärksammas här ett litet urval av de historiska, historiekulturella och mediala sammanhang som har varit betydelsefulla under *Populär Historias* utgivningsperiod.

Under 1980-talet skedde en stadig ökning av antalet nyutgivna tidskrifter, såsom *Illustrerad Vetenskap* och *Forskning & Framsteg*.⁵⁰⁴ I denna växande marknad påbörjades arbetet med *Populär Historia*, och sammanhanget antyder att producenterna var medvetna om tidskriftsgenrens säljbarhet. Däremot kan valet av stoff ha varit mer riskfyllt. Historia ter sig retrospektivt som ett gångbart koncept, men 1991 upplevdes beslutet kanske inte som lika säkert.

Efterkrigstidens Sverige hade offentligt sett präglats av framåtblickande modernitetsideal vilka lämnade litet utrymme åt bruk av det förflutna. Som tidigare har visats ändrades förhållningssättet på slutet av 1980-talet, och för perioden efter 1990 gick det till och med att tala om en historiens återkomst. *Populär Historia* fick alltså inte bara draghjälp av ett ökat intresse för tidskrifter utan även för det förflutna.

År 1991 var speciellt i flera avseenden. Gulfkriget pågick, Warszawapakten och Sovjetunionen upplöstes och flera forna sovjetstater förklarade sig självständiga, medan invånarna i Slovenien och Kroatien röstade för en utbrytning ur den jugoslaviska federationen. I Sverige blev Ny Demokrati ett riksdagsparti, och nynazistiska rörelser var speciellt framträdande i Lund och Stockholm i samband med högtidlighållandet av Karl XII:s dödsdag. Den digra listan illustrerar att *Populär Historia* började verka i en omvälvande samhällslig kontext som idag kan kallas historisk. Riktas blickarna mot åren före 1991 kan nya listor göras över betydelsefulla förändringar, men jag väljer att lyfta fram den mest väsentliga: inledningen på Östblockets upplösning 1989 som också, under 1990-talets första del, kom att prägla tidskriftens innehåll. Sammantaget ledde processerna, som bröt mot tidigare kontinuiteter, till att individer och institutioner fick andra behov av historia som genererade nya frågor om det förflutna.⁵⁰⁵ Förlaget

⁵⁰⁴ Lars-Åke Engblom, Karl-Erik Gustavsson, Sverker Jonsson & Per Rydén 2002, s. 313.

⁵⁰⁵ Jörn Rüsen 2004a, s. 122–123.

uppmärksammade fenomenet och anade eventuellt det intresse som Bergsten 2006 förklarade med att "[h]istoria har blivit trendigt".⁵⁰⁶

Den avgörande betydelse av år 1991 blir inte fullständig utan att en svensk historiekulturell artefakt nämns. Journalisten Maria-Pia Boëthius utkom då med boken *Heder och samvete: Sverige och andra världskriget* där Sveriges roll under andra världskriget nagelfors. Boken är ett tydligt exempel på moraliskt historiebruk där statliga skamfläckar, som åsiktsregistrering, eftergiftspolitik och särbehandling av judar, offentliggjordes på sätt som tidigare inte hade förekommit. Publikationen är intressant på flera sätt, dels för att den snabbt fick avgörande nationell historiekulturell betydelse, dels för att denna påverkan inte blev tydligt synlig i *Populär Historia* förrän flera år in på 00-talet.⁵⁰⁷ Fördröjningen visar att tidskriften inte låter sig engageras av pågående debatter, men också att historiekulturella artefakter måste analyseras i längre kronologiska perspektiv för att påverkan och resistens ska kunna identifieras.

Undersökningen har visat att tidskriften under 1990-talet i högre grad än under 00-talet influerades av samtida förändringar, även om vissa händelser gick ganska obemärkt förbi. Det gäller exempelvis Sveriges inträde i EU 1995 och inrättandet av Forum för levande historia 1997. Terrorattackerna i USA 2001 gav inte heller några direkta avtryck. Istället fick en annan händelse samma år större uppmärksamhet, nämligen det svenska ordförandeskapet i EU. Eftersom den svenska EU-tillhörigheten inte längre var ifrågasatt på samma sätt som tidigare kunde nu Sveriges roll i den europeiska gemenskapen uppmärksammas.

Från 2004 och framåt visar analyserna att historiekulturella produkter får större utrymme på bekostnad av samhälleliga förändringar. TV-serien *Riket*, konst i det brittiska imperiet, Jan Guillous böcker om tempelriddare och Peter Englunds böcker om första världskriget är exempel på hur tidskriften börjar uppmärksamma historieförmedling av olika slag. Däremot observeras inte *Populär Historias* historieskrivning på liknande sätt. Frånvaron av kritiska reflektioner kring den egna produktionen kan vara ett av det kommersiella historiebrukets många signum.

⁵⁰⁶ Magnus Bergsten 2006, s. 52.

⁵⁰⁷ Se Henrik Arnstad 2007; Paul Levine 2009; Helen Lööw 2010. Före 2007 förekommer två liknande exempel: Catarina Gisby 1999; Sverker Oredsson 1999.

Kommersiellt historiebruk

Min hypotes har varit att en historiekulturell analys av tidskriften kan bidra till en mer elaborerad definition av kommersiellt historiebruk. Frågan är i vilken utsträckning antagandet kan bekräftas. För att kunna ge ett utvecklat svar börjar jag med frågan: kan *Populär Historias* historieskrivning likställas med kommersiellt historiebruk? Ja, såtillvida att tidskriften är en efterfrågad kommersiell produkt med historiskt fokus, men att nöja sig därvid vore att bortse från flera andra resultat i undersökningen. Bland annat har andra historiebrukskategorier kunnat identifieras i samtliga analyserade texttyper. Dessa sätt att använda historia på bottnar i andra behov, såsom att upptäcka, återge och minnas, och även om de uppträder i ett kommersiellt sammanhang uppstår problem med att primärt benämna dem kommersiella. Samtidigt går det, i tidskriftens historieskrivning, att identifiera faktorer som tycks vara speciellt gångbara i kommersiella sammanhang. Detta avsnitt fokuserar på sådana karaktärsdrag.

Jag vill återigen understryka att endast en historiekulturell artefakt är föremål för denna undersökning. För att kunna säga något om vilka drag som övriga kommersiella historieprodukter bär på krävs ytterligare forskning. Däremot kan jag i nuläget konstatera att det inte finns ett slags kommersiellt historiebruk utan flera, beroende på om historia undersöks som en vara som ska säljas eller som ett medel för att sälja andra varor. I denna studie har historia främst analyserats som en vara, även om inslag av historia som medel förekommer. I det senare fallet är generellt sett den kommersiella anknytningen tydligare eftersom historia används som verktyg i marknadsföring. Denna typ av kommersiellt historiebruk innehåller historiekulturella värden som tycks vara speciellt gångbara i säljande sammanhang, såsom tradition, äkthet och nostalgi.⁵⁰⁸ Andra historiekulturella faktorer som bildning, trovärdighet, identitet och sammanhang är tydligare i *Populär Historia* där historieskrivning ska säljas. Anna Maria Erling, redaktionssekreterare på *Populär Historia*, lyfter fram just trovärdigheten som ett centralt kvalitetskrav på tidskriften. Det uppfylls bland annat genom att texterna ska förmedla sanningar om det förflutna,

⁵⁰⁸ Alexander Schug 2010, s. 12–13; Cecilia Trenter 2004, s. 100, s. 103. Se även Magnus Bergsten 2006, s. 52–53 om *Populär Historias* 15-årsjubileum. För konkreta exempel se reklamfilmer för whiskeyn *Johnnie Walker* på You Tube.

utan fiktiva inslag.⁵⁰⁹ I andra former av kommersiellt producerad historia, som romaner eller filmer, ses däremot fiktion som en nödvändig ingrediens.

Det går alltså inte att tala om *ett* kommersiellt historiebruk. Det går heller inte att definiera specifika former eller underavdelningar eftersom den kommersiella användningen i hög grad är situationsbunden. Däremot är det möjligt att, likt exemplen ovan, urskilja mönster. Kommande avsnitt kretsar kring konceptet kommersiellt historiebruk utifrån två horisonter: som resultat av den empiriska undersökningen och som analyskategori i historiebrukstypologin.

Kommersiellt historiebruk i relation till den empiriska undersökningen

Med utgångspunkt i tidskriftens kännetecken kommer jag här att diskutera faktorer som kan tänkas bidra till *Populär Historias* popularitet och kommersiella värde.⁵¹⁰ Dessa faktorer kan även användas för att på ett allmänt plan resonera kring kommersiellt historiebruk. Kännetecknen emanerar från undersökningens viktigaste resultat, medan faktorerna är abstraherade ur kännetecknen. För tydlighetens skull är de sistnämnda markerade med kursiv text och de förstnämnda med fetstil.

Det första kännetecknet är tidskriftens fokus på *den stora historien* med kända karaktärer och händelser. Även om innehållsmässig *mångfald* också är ett utmärkande drag för *Populär Historia* består magasinets kärna i mångt och mycket av bekanta händelser och perspektiv, som förnyas med hjälp av ”okända” detaljer.⁵¹¹ Dessa resultat tyder på att faktorer som **igenkänning**, **konkretion** och **individcentrering** skulle kunna vara kommersiellt gångbara i historieskildringar som produceras för en bredare publik.

Kronologiska strukturer och genetiska perspektiv utgör ett annat signum och visar på författarnas och läsarnas intresse för **kausalitet** och **sammanhang**. Framställningssätten är nära sammankopplade med det vetenskapliga historiebrukets ambition att förklara orsaker och följder i

⁵⁰⁹ Intervju med Anna Maria Erling 2009-11-12.

⁵¹⁰ Kännetecknen sammanfattas i avsnittet ”*Populär Historias* historieskrivning”.

⁵¹¹ Se även Bodil Axelsson 2011.

historiska förlopp. Målsättningen framträder i en stor del av artiklarna och insändarna men inte i ledartexterna som hellre lyfter fram nutida *jubileer* och *minnesår*. Åminnelser kan ses som ett slags initialt lockbete för ”den verkliga historien” som sedan berättas i artiklarna; historien görs på så sätt både till en **nyhet** och till något **bekant**, men att minnas avgörande händelser i det förflutna kan också vara uttryck för existentiellt historiebruk. I det senare fallet har historien snarare en förankrande än en kommersiell funktion. De kronologiska strukturerna och det genetiska perspektivets dominans visar även att **tydlighet** är eftersträvarsvärt i kommersiella sammanhang. Händelser med diffusa och intrikata inslag, likt kalla krigets konflikter, förekommer sällan.

Det vetenskapliga historiebruket i modifierade former har en speciell ställning i tidskriften eftersom det kan påvisas i varierande grad under hela utgivningsperioden. En tredjedel av artikelförfattarna är historiker, och i texterna läggs stor vikt vid att rekonstruera och förklara historiska verkligheter, vilket gäller även för de journalistiska alstren. Den kommersiella lockelse finns förmodligen i kopplingen till akademien, som skapar **trovärdighet**, och till historisk **bildning** – viljan att lära sig. Däremot värderas det vetenskapliga historiebrukets komplexitet inte högt. De tolkningar som ligger till grund för framställningarna synliggörs sällan, och källkritiska resonemang blir över tid allt ovanligare. Det är främst avsaknaden av dessa, för vetenskapen oundgängliga inslag, som gör att det vetenskapliga historiebruket kan benämnas modifierat.

Nästa två kännetecken kan tyckas motsäga varandra. Tidskriften karaktäriseras både av en *anpassning* till allmänt rådande normer och av *resistens mot vissa historiekulturella fenomen*. I det senare fallet rör det sig om ett slags tystnad eller icke-bruk av historia. Studien visar vid flera tillfällen att både avslutade och pågående historiekulturella debatter inte ger direkta avtryck i materialet. Den svenska statens agerande under andra världskriget debatterades livligt i slutet på 1990-talet, men effekterna är inte märkbara i *Populär Historia* förrän tio år senare. Sammantaget tycks kommersiell gångbarhet och pågående offentliga debatter inte gå hand i hand. Några insändare har på senare tid vittnat om att tidskriften bör vara befriad från politiska diskussioner. Antagligen motsätter sig konsumenterna att tidskriften ändrar karaktär och övergår till att påminna om annan tidningspress. Detta leder över till ett annat signum, nämligen *läsarnas medskapande roll*.

Konsumenternas inverkan på tidskriftens utformning har i sig inget med historiebruk att göra. Den tillhör snarare det kommunikativa sammanhanget, men indirekt handlar läsarnas påverkan om behov av och intresse för det förflutna. Det har visat sig att även insändarna domineras av modifierade former av vetenskapligt historiebruk, där sanningar om historien har en framskjuten position. Frågan om vem som styr vem är förstås berättigad men inte enkel att besvara. Ett rimligt svar är att läsarnas inflytande är avgörande för magasinets karaktär, men de uttryck för existentiellt historiebruk som framkommer i insändarna genom läsarnas intresse för den lilla historien, får inte genomslag i artiklarna. Några direkta önskemål i läsartexterna om att tidskriften ska uppmärksamma denna historia förekommer dock inte, vilket kan tala för att insändarsidan upplevs som ett tillräckligt forum för den lilla historien. Mitt intryck av materialet är alltså att förhållandet mellan läsare och redaktion generellt sett präglas av en **samsyn** om det förflutna och om tidskriftens utformning.

Slutligen vill jag uppmärksamma tidskriftens *visuella satsning* även om den beklagligt nog får litet utrymme i undersökningen. Det rikliga bildmaterialet och de regelbundna layoutmässiga förändringarna visar att de estetiska värdena är centrala i ett kommersiellt historiebruk. Tillsammans med artiklar och övriga texter kan bilderna skapa den **emotionella lyskraft** som lockar till konsumtion av det förflutna. Film som inflytelserik historieförmedlande produkt har omtalats av flera forskare.⁵¹² Här får den ses som en pendang för bildens betydelse i populariserad historieförmedling.

Populär Historias historieskrivning har nu diskuterats utifrån centrala kännetecken och kommersiella förutsättningar. Denna beskrivning blir inte komplett utan att visa på vad ett kommersiellt historiebruk i tidskriftens skepnad inte inbegriper. Här skulle en mångfald av begrepp kunna användas, men jag har valt adjektiven *argumenterande*, *tolkande* och *problematiserande*. De kan i andra sammanhang utgöra rättvisande etiketter exempelvis på det vetenskapliga historiebruket, som i modifierad form har en stark ställning hos tidskriftens läsare och artikelförfattare. Anpassningen av den vetenskapliga historieanvändningen tycks ske just genom att subjektiva och disputerande inslag, det vill säga frågor som rör förhållningssätt till historia, slipas bort. Dessa kvaliteter riskerar möjligen att

⁵¹² Se exempelvis Robert A. Rosenstone 1995, s. 4; Mats Jönsson 2004, s. 33; Ulf Zander 2006, s. 14.

ge intryck av att inget egentligen går att fastslå om det förflutna och att sådana budskap får negativa konsekvenser för säljbarheten; det kommersiella historiebruket riskerar därmed att bli dysfunktionellt.

Kommersiellt historiebruk som begrepp och analysinstrument

I de kännetecken och faktorer, som har diskuterats ovan, kan förslagsvis historiens kommersiella dimensioner fångas. Samtidigt kan flera av faktorerna, exempelvis **igenkänning** och **konkretion**, ses som naturliga inslag även i andra historiebruk. Det talar för att kommersiellt historiebruk är mycket svårt att definiera om man undantar det för bruket centrala behovet av att generera ekonomisk vinst. Jag menar därför att denna historiebrukskategori på flera sätt skiljer sig från de övriga i typologin. Exempelvis kan ett vetenskapligt historiebruk bli funktionellt utan att andra historiebruk måste inlemmas. Ett kommersiellt historiebruk blir emellertid dysfunktionellt om det inte samverkar med andra användningar och bör därför, i högre grad än de övriga kategorierna, ses som en blandform. Undersökningens historiebruksanalyser har förvisso visat att olika historiebruk kan samverka i en och samma artefakt. Det har också framkommit att tillämpningarna kan uppfattas olika beroende på brukarens och mottagarens syften. Men dessa variationer orsakas inte av att de enskilda historiebruken måste bäras upp av andra bruk. De kan utan problem utgöra självständiga inslag i olika kontexter, vilket dock är omöjligt för kommersiellt historiebruk. Det blir endast funktionellt tillsammans med andra historiebruk och i samband med handel.

Möjligen är det just sammanhanget och genren som gör det frestande att klassificera *Populär Historias* historiebruk som främst kommersiellt. Historieskrivningen är förvisso producerad i sammanhang där vinstintresset är av betydelse, men det betyder inte att historien måste vara kommersiellt brukad av skribenterna, speciellt inte om läsarnas behov ska inbegripas. I detta ligger en av mina huvudinvändningar mot begreppet – problemet med det kommersiella historiebrukets enkelriktning. Konsumenterna kan rimligen inte bruka historia av kommersiella skäl, så vida det förflutna inte används av statusmässiga orsaker. Köparna kan heller inte exkluderas från kategorin kommersiellt historiebruk eftersom de utgör målgrupp och

därmed blir indirekta producenter. Samtidigt är inte deras syfte, till skillnad från förlagets, att generera ekonomisk vinst, vilket skapar en obalans som är svår att analytiskt hantera.

Jag menar att rötterna till detta fenomen egentligen inte går att söka i behov av det förflutna utan av ekonomisk vinst.⁵¹³ Här skiljer sig återigen det kommersiella historiebruket från övriga historiebrukskategorier eftersom de senare i högre grad handlar om att söka mening. Det kommersiella historiebruket är av mer instrumentell art och kräver därför historiedidaktiska analyser som inkluderar ekonomiska och sociologiska perspektiv. Dessa är inte framträdande i föreliggande undersökning, men insikten om behovet av ett tvärvetenskapligt förhållningssätt får ses som ett av studiens bärande resultat.

Undersökningen har även visat att det är förenat med vissa problem att, till skillnad från de andra historiebrukskategorierna, använda kategorin *kommersiellt historiebruk* som skarpt instrument i historiedidaktiska analyser. Däremot ser jag det som ytterst betydelsefullt att utröna hur den historia som säljs kan karaktäriseras. För att detta ska kunna göras framgångsrikt måste varje artefakt beaktas utifrån en balans mellan text och kontext samt mellan producenters och konsumenters behov. På så sätt fäster forskaren större uppmärksamhet på förmedlingens effekter och användningsvärde. I en sådan analys kan med fördel både de kommersiella faktorerna, som här har diskuterats, och övriga historiebrukskategorier användas. Däremot kan den historia som fyller Pressbyråns hyllor eller biosalongens vita duk inte samlas under en etikett.

⁵¹³ Jfr Claus Bryld 2002, s. 248.

Framtida studier

Fenomen som rör historias säljbarhet och marknadens anpassning efter människors behov av det förflutna är både angelägna och intressanta objekt för vidare forskning. Många menar att det är främst genom denna historieproduktion som vi formar vår uppfattning om det förflutna och därmed också vår syn på nuet och framtiden. Därför är det ytterst viktigt med fortsatt problematisering och kartläggning av dessa historiekulturella artefakter. Det finns flera vägar att välja. Exempelvis kan en internationell jämförelse av historiska tidskrifter synliggöra generella drag som kan bidra till fördjupad förståelsen av detta utbredda historiekulturella fenomen. Internationella komparationer i historiska studier är i dagsläget dessutom efterlysta.⁵¹⁴

Eftersom det vetenskapliga historiebruket har en stark ställning i *Populär Historia* skulle även en jämförelse med akademiska tidskrifter vara fruktbar. En sådan studie skulle kunna lyfta fram intressanta skillnader mellan det populära och det vetenskapliga samt problematisera tidskrifternas historiekulturella inverkan.⁵¹⁵

Slutligen vore receptionsanalyser kanske det mest betydelsefulla angreppssättet för fortsatta studier. Området är eftersatt, samtidigt som det utgör nyckeln till hur populärhistoriska framställningar förstås och brukas. Sådan forskning förutsätter dock ett tvärvetenskapligt angreppssätt och bör involvera forskare från flera discipliner.

⁵¹⁴ Se exempelvis Stefan Eklöf Amirells bidrag i *Historisk tidskrift* 2/2009 och Silke Neunsingers i *Historisk tidskrift* 1/2010.

⁵¹⁵ Se Lars M Andersson 2009. Här redogör han för *Historisk tidskrifts* historieskrivning. Trots de stora olikheterna mellan denna produkt och *Populär Historia* kan mycket utvinnas ur en jämförelse dem emellan. Exempelvis kan de skilda förmedlingsvillkoren och deras effekter diskuteras eller vilka historiekulturella sfärer som förenar respektive separerar artefakterna.

Referenser

Källor

Referenser till ledartexter och insändare anges endast i fotnoterna.

Tidskrifter

De artiklar som har valts ut för djupanalys markeras med asterisk.

- Arnstad, Henrik, "Midsommarkrisen och de tyska trupptransporterna i Sverige 1941", *Populär Historia* 2007:6.
- Arvidsson, Håkan, "Modernisering på egna villkor", *Populär Historia* 2001:3. *
- Bergsten, Magnus, "När historien blev populär", *Populär Historia*, 2006:6. *
- Björnsson, Anders, "Borgerskapets utopi och triumf", *Populär Historia* 1996:6.
- Björnsson, Anders, "Åttio dagar som formade västvärlden. När Churchill vände kriget", *Populär Historia* 1991:1.
- Blomstedt, Åsa, "Mansrollen", *Populär Historia* 2002:3.
- Blomstedt, Åsa, "Smärt eller mullig?", *Populär Historia* 2000:8.
- Chrispinsson, John, "Festfixare i kristid", *Populär Historia*, 2009:4. *
- Englund, Peter, "En oundviklig katastrof?", *Populär Historia* 2008:10. *
- Englund, Peter, "Finns det en gräns för historien?", *Populär Historia* 1992:6.
- Enström, Inga-Carin, "Syfilis drabbade både folk och furstar", *Populär Historia* 1995:2.
- Frånberg, Per, "Sprit & Staten", *Populär Historia* 1997:1. *
- Frängsmyr, Tore, "Fönster mot världen", *Populär Historia* 2001:3. *
- Gisby, Catarina, "Sårade tyskar på svenska tåg", *Populär Historia* 1999:5.
- Harrison Dick, "När briter ville frälsa världen", *Populär Historia* 2006:6. *
- Helling, Stig, "Den stora ginkatastrofen", *Populär Historia* 1992:3.
- Hägerdal, Hans, "Kolonial konflikt blev stormaktskrig", *Populär Historia*

- 2004:4. *
- Höjer, Henrik, "Mongolstormen", *Populär Historia* 1999:7. *
- Jacobson, Magnus, "En hjälte för alla", *Populär Historia* 1998:2. *
- Jacobson, Magnus, "Sexuella revolutionen", *Populär Historia* 2005:4.
- Karlsson, Klas-Göran, "Fyrtio år av krig", *Populär Historia* 2009:3.
- Karlsson, Klas-Göran, "I huvudet på en sovjethistoriker", *Populär Historia* 1991:4.
- Larsdotter, Anna, "När Sverige var som störst", *Populär Historia* 2005:11. *
- Larsson, Lars-Olof, "När Europa kom till Sverige", *Populär Historia* 2001:3. *
- Levine, Paul, "Judeförföljelse i Sverige", *Populär Historia* 2009:2.
- Liljegren, Bengt, "Adolf Hitler – en diktators barndom: del I", *Populär Historia* 2005:12.
- Liljegren, Bengt, "Adolf Hitler – krokig väg till makten: del II", *Populär Historia* 2006:1.
- Liljegren, Bengt, "Adolf Hitler – propaganda och terror: del III", *Populär Historia* 2006:2.
- Liljegren, Bengt, "Adolf Hitler – vägen mot undergången: del IV", *Populär Historia* 2006:3.
- Lindblad, Ingegerd, "Den starka kvinnan i Egypten", *Populär Historia* 1994:4. *
- Lindqvist, Herman, "Att utplåna sin egen historia", *Populär Historia* 1991:1.
- Löfgren, Orvar, "När flyget fick sin form", *Populär Historia* 1996:6. *
- Löw, Heléne, "Sverige 1920–90. Nazister på marsch", *Populär Historia* 2010:9.
- Oredsson, Sverker, "Antisemitism i Sverige", *Populär Historia* 1999:8.
- Oredsson, Sverker, "Kulturen som krigsbyte", *Populär Historia* 2001:3. *
- Osvalds, Erik, "Nationalism ingen gammal historia", *Populär Historia* 1991a:1.
- Osvalds, Erik, "Nytt liv för Birka", *Populär Historia* 1991b:1.
- Persson, Sune, "Israels krig", *Populär Historia* 2009:8.
- Peterson, Lotten, "Från domedag till terrorbalans", *Populär Historia* 1992:2. *
- Petrén, Birgitta, "Mästerkattan i stövlarna", *Populär Historia* 1993:3. *
- Schimanski, Folke, "Det gamla Sverige i det nya Tyskland", *Populär Historia* 1991:1. *

- Schimanski, Folke, "Flykten till Sverige", *Populär Historia* 2005:5.
- Sennerteg, Niclas, "Katastrofen vändes till seger", *Populär Historia* 2009:3.
- Sjöstedt, Charlotta, "Den som kontrollerade vattnet hade makten i sin hand", *Populär Historia* 2003:5. *
- Sjöstedt, Charlotta, "Krigets ursprung", *Populär Historia* 2003:3.
- Strömberg Krantz, Eva, "Lång vinter, kort vår", *Populär Historia* 1993:3.
- Strömberg Krantz, Eva, "Tjeckoslovakien blev hennes öde", *Populär Historia* 1992:2.
- Thorsell, Elisabeth, "Släktforskning – tråden till din egen historia", *Populär Historia* 2000:8. *
- Wibeck, Sören, "Påvens soldater", *Populär Historia* 2007:12. *
- Wibeck, Sören, "Visionen om ett eget land", *Populär Historia* 2002:4. *
- Zander, Ulf, "En stad i ruiner", *Populär Historia* 2010:11. *
- Zander, Ulf, "Förintelsens huvudstad", *Populär Historia* 2010:5.
- Österberg, Eva, "Skrattets medeltida mening", *Populär Historia* 1995:5. *

Intervjuer

- Bergsten, Magnus, chefredaktör på *Populär Historia*, 2009-03-26.
- Erling, Anna Maria, redaktionssekreterare på *Populär Historia*, 2009-11-12.
- Wiberg, Jacob, AD på *Populär Historia*, 2009-10-08.
- (Materialet finns i författarens ägo)

Litteratur

- Alexander, Jeffery C, "On the social construction of moral universals", i Alexander, Jeffrey C. (red.), *Cultural trauma and collective identity*, Berkeley 2004.
- Alm, Martin, "Historiens ström och berättelsens fåra", i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.
- Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj, *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund 2008.

- Andersson, Lars M, "Historisk tidskrift och historien. En redaktörs tankar om vetenskaplig historieförmedling", i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.
- Aronsson, Peter, *Historiebruk – att använda det förflutna*, Lund 2004.
- Axelsson, Bodil, "Positionerad ekonomisk och ideologisk nytta – ett tankeexperiment när förändringens vindar blåser", i Fornäs, Johan & Harding, Tobias, *Kulturellt: Reflektioner i Erling Bjurströms anda*, Linköping 2009.
- Axelsson, Erik, "Historia i bruk och medvetande. En kritisk diskussion av två historiografiska begrepp", i Edquist, Samuel (red.), *En helt annan historia: tolv historiografiska uppsatser*, Uppsala 2004.
- Beckman, Svante, "Utvecklingstendenser i nutida kulturarv", i Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena (red.), *Kulturarvens dynamik*, Linköping 2005.
- Boas, George, "Vox Populi", i Tigerstedt, Eugène Napoleon, Höistad, Ragnar, Ellegård, Alvar, Brunius, Teddy & Wiener, Philip P. (red.), *Dictionary of the history of ideas: studies of selected pivotal ideas. Vol. 4, Psychological ideas in antiquity to Zeitgeist*, New York 1973.
- Bryld, Claus et al, *At formidle historie – vilkår, kendetegn, formål*, Roskilde 1999.
- Bryld, Claus, "Formidlet bliver det alligvel", i Ladegaard, Claus (red.), *Når medierne spinder historiens tråd*, Köpenhamn 1993.
- Bryld, Claus, "Fra historieskrivningens historie til historiekulturens historie? Idéer til en udvidelse af det historiografiske begreb", i *Historien og historikerne i Norden efter 1965. Studier i historisk metode XXI*, Aarhus 1991.
- Bryld, Claus, "Svensk historiekultur", *Historisk tidskrift* 2002:2.
- Bøe, Jan Bjarne, *Å lese fortiden. Historiebruk og historiedidaktik*, Kristiansand 2006.
- Dahl, Steven, *Folkemord och fiction* (pågående licentiatstudie), 2011.
- Danielsson Malmros, Ingmarie, *Det var en gång ett land* (pågående avhandlingsarbete), 2011.
- De Groot, Jerome, *Consuming history: historians and heritage in contemporary popular culture*, London 2009.
- Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom, *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerande förnuftets historia*, Stockholm 1994.
- Eklöf Amirell, Stefan, "Den världshistoriska vändningen och strävan

- att övervinna det nationella paradigmet. Ett svar till Rolf Torstendahl", *Historisk tidskrift* 2009:2.
- Eliasson, Per, "Kan ett historiemedvetande fördjupas? Om historiemedvetande och bedömning i gymnasieskolans undervisning", Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.
- Engblom, Lars-Åke, Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per, *Den svenska pressens historia. 4, Bland andra massmedier (efter 1945)*, Stockholm 2002.
- Ernby, Birgitta, *Norstedts etymologiska ordbok*, Stockholm 2008.
- Eskilsson, Anna, *På plats i historien. Hembygdsföreningar på 2000-talet*, Linköping 2008.
- Fiske, John, *Kommunikationsteorier*, Stockholm 1997.
- Frohnert, Pär, "The Holocaust in German History Schoolbooks before and after Reunification", i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (Eds.), *The Holocaust on Post-War Battlefields. Genocide and Historical Culture*, Malmö 2006.
- Gaunt, David & Löfgren, Orvar, *Myter om svensken*, Uddevalla 1991.
- Gruber, Göran, *Medeltider. Samtida mobiliseringsprocesser kring det förflutnas värde*, Linköping 2010.
- Gustafsson, Tommy, "Filmen som historisk källa. Historiografi, pluralism och representativitet", *Historisk tidskrift* 2006:3.
- Gustavsson (Reinius), Lotten, *Den förtrollade zonen: lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*, Nora 2002.
- Harrison, Dick, *Gud vill det! Nordiska korsfarare under medeltiden*, Stockholm 2005.
- Hedling, Erik, "Filmen som historiograf eller som historisk källa?", *Historisk tidskrift* 2002:1.
- Hellspång, Lennart & Ledin, Per, *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*, Lund 1997.
- Higashi, Sumiko, "Walker and Mississippi Burning", i Rosenstone, Robert A. (ed.), *Revisioning History: Film and the Construction of a New Past*, Princeton 1995.
- Hurd, Madeleine & Olsson, Tom, "Genreupproret", *Historisk tidskrift* 2002:1.
- Jensen, Bernard Eric, *Historie – livsverden og fag*, Köpenhamn 2003.
- Jensen, Bernard Eric, "Historiografi: Historikernes læremester? Reflektioner over et uløst problem", i Norrlid, Ingemar, Olsson, Lars, Sandin, Bengt Thelander, Jan & Anljung, Gertrud (red.), *Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén*, Lund 1987.

- Jordanova, Ludmila, *History in practice*, London 2000.
- Jönsson, Mats, "Historia á la Hollywood – Steven Spielberg i pulpeten", i Snickars, Pelle & Trenter, Cecilia (red.), *Det förflutna som film och vice versa: om medierande historiebruk*, Lund 2004.
- Karlsson, Klas-Göran, *Europeiska möten med historien. Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn*, Stockholm 2010.
- Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen: historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985–1995*, Stockholm 1999.
- Karlsson, Klas-Göran, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys", i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.
- Karlsson, Klas-Göran, "The Holocaust as a Problem of Historical Culture", i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (Eds.), *Echoes of the Holocaust. Historical Cultures in Contemporary Europe*, Lund 2003.
- Karlsson, Klas-Göran, "The Holocaust, Communist Terror and the Activation of Swedish Historical Culture", i Rathkolb, Oliver & Sooman, Imbi (Hg.), *Geschichtspolitik im erweiterten Ostseeraum und ihre aktuellen Symptome – Historical Memory Culture in the Enlarged Baltic Sea Region and its Symptoms Today*, Wien 2011.
- Karlsson, Martin, *Att projicera det förflutna. Historiebruk och historieförmedling i svensk skolfilm 1970–2000 utifrån de regionala AV-centralernas utbud*, Malmö & Uppsala 2011.
- Kingsepp, Eva, *Nazityskland i populärkulturen: minne, myt, medier*, Stockholm 2008.
- Levy, Daniel & Sznajder, Natan, *The Holocaust and Memory in the Global Age*, Philadelphia 2006.
- Liedman, Sven-Erik, *Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper*, Viborg 2002.
- Liedman, Sven-Erik, "Vad är kunskap och bildning?", *Praktik och teori* 2001:1, Malmö 2001.
- Lindberg, Tobias, *Ett nytt sätt att se: om bildtidningen Se 1938–1945*, Göteborg 2004.
- Lindhardt, Jan, *Frem mod middelalderen: – mennesker og medier i det åbne rum*, Köpenhamn 2003.
- Lowenthal, David, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge 1985.
- Lucas, Dan, "Brittisk träta om imperiets betydelse", *Dagens Nyheter* 2011-04-24.

- Ludvigsson, David, "Den historiska dokumentären och bilden av vårt förflutna", i Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena (red.), *Kulturarvens dynamik: det institutionaliserade kulturarvets förändringar*, Norrköping 2005.
- Ludvigsson, David, "Historisk dokumentärfilm – resultatet av en förhandling", i Snickars, Pelle & Trenter, Cecilia (red.), *Det förflutna som film och vice versa*, Lund 2004.
- Lundell, Valter, *Den goda tanken och den onda erfarenheten: om den kommunistiska brotthistoriens omstridda plats i den svenska historiekulturen*, Lund 2011.
- Lundmark, Lennart, *Det förflutnas makt. Om sociala tidsbegrepp och samhällsförändring*, Malmö 1984.
- Malmio, Kristina, "Aina – Rekommenderas för folket! Moral, estetik och litteraturen för den stora allmänheten", i Fewster, Derek (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*, Ekenäs 2000.
- Monbiot, George, "The Turks haven't learned the British way of denying past atrocities", *The Guardian* 2005-12-27.
- Neunsinger, Silke, "Cross over! Om komparationer, transferanalyser, histoire croisée och den metodologiska nationalismens problem", *Historisk tidskrift* 2010:1.
- Nielsen, Carsten Tage, "Danmarkshistorier i TV – om fortæller, serier og publikum", i Jensen, Bernard Eric (red.), *Danmarkshistorier: en erindringspolitisk slagmark. 1*, Frederiksberg 1997.
- Nietzsche, Friedrich, *Om historiens nytta och skada: en otidsenlig betraktelse*, Stockholm (1874) 1998.
- Nordvall, Henrik, "Att konstruera ett folk: Föreställningar om folkbegreppet i svensk folkbildning", i Laginder, Ann-Marie & Landström, Inger (red.), *Folkbildning – samtidig eller tidlös?*, Linköping 2005.
- Nordgren, Kenneth, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige*, Umeå 2006.
- Näslund, Harry, "Fackjournalistiken – en hybrid?", i Gunnarsson, Britt-Louise, *Facktext*, Malmö 1987.
- Observer, *Medieguiden. Magasin & tidskrifter. Sverige 2006*, Stockholm 2006.
- Petersson, Olof & Carlberg, Ingrid, *Makten över tanken: en bok om det svenska massmediesamhället*, Stockholm 1990.
- Rosenstone Robert A. (Ed.), *Revisioning History : Film and the Construction of a New Past*, Princeton 1995.
- Rosenzweig, Roy & Thelen, David, *The Presence of the Past. Popular Uses of*

- History in American Life*, New York 1998.
- Rüsen Jörn, *Berättande och förnuft. Historiedidaktiska texter*, Uddevalla 2004a.
- Rüsen, Jörn, "Interpreting the Holocaust. Some theoretical issues"; i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (Eds.), *Holocaust Heritage: Inquires into European Historical Cultures*, Malmö 2004b.
- Said, Edward W. *Orientalism*, Stockholm 2000.
- Samuel, Raphael, *Theatres of memory. Vol. 1, Past and present in contemporary culture*, London 1994.
- Samuel, Raphael, *Theatres of memory. Vol. 2, Island stories: unravelling Britain*, London 1998.
- Schug, Alexander, *History Marketing: använd företagets historia i kommunikation och marknadsföring*, Stockholm 2010.
- Schüllerqvist, Bengt, *Svensk historiedidaktisk forskning*, Uppsala 2005.
- Scott, Joan, *Gender and the politics of history*, 1999.
- Sjögren, Karin, *Judar i det svenska folkhemmet: minne och identitet i Judisk krönika 1948–1958*, Stockholm 2001.
- Stoehrel, Veronica, *Berättelsestrategier, kunskap och reflektion: en analys och tolkning av faktagrogram i svensk television under 1980-talet*, Stockholm 1994.
- Sturfelt, Lina, *Eldens återsken: första världskriget i svensk föreställningsvärld*, Lund 2008.
- Sundström, Gun-Britt, "Väckelsens läsare förvandlade Sverige", *Svenska Dagbladet*, 2011-02-27.
- Sydsvenskan*, "Historiskt köp av LRF Media", 2010-10-14.
- Thavenius, Jan, *Liv och historia. Om människan i historien och historien i människan*, Stockholm 1983.
- Trenter, Cecilia, "Clioporr", i Snickars, Pelle & Trenter, Cecilia (red.), *Det förflutna som film och vice versa*, Lund 2004.
- Trenter, Cecilia, "I mötet med minnet – historiekultur i Skandinavien", *Historisk Tidskrift* 2002:2.
- White, Hayden V., *The content of the form: narrative discourse and historical representation*, Baltimore 1987.
- Williams, Raymond, "Popular", *Keywords: a vocabulary of culture and society*, London 1976.
- Zander, Ulf, *Clio på bio. Om amerikansk film, historia och identitet*, Lund 2006.

- Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001.
- Öhman, Anders, *Populärlitteratur. De populära genrernas estetik och historia*, Lund 2002.
- Österberg, Eva, "Litteratur och kultur, text och liv", *Historisk tidskrift* 2002:1.

Internetreferenser

- Alltomtidskrifter.se, 2009-11-13,
<http://www.alltomtidskrifter.se/undersokningar/2009/11/13/darfor-funkar-tidskrifter>, 2011-03-21.
- Djurberg, Sara, "Biografier lockar nya läsare", *Svensk bokhandel* 2009,
<http://www.svb.se/nyheter/biografier-lockar-nya-l%C3%A4sare>, 2010-12-27.
- Englund, Peter, 1994, <http://www.peterenglund.com/textarkiv/lindqvistbok.htm>, 2011-08-30.
- Forum för levande historia, <http://www.levandehistoria.se/node/109>, 2011-05-27.
- Genealogiska föreningen, "Släktforskning i Sverige på stark frammarsch",
<http://www.mynewsdesk.com/se/view/pressrelease/slaektforskning-i-sverige-paa-stark-frammarsch-288106>, 2011-03-17.
- Gustafsson Figueroa, Kerstin, "Böckerna om Arn nyanserar bilden av islam",
<http://www.ur.se/Serie/Muslim-i-Europa/Intervjuer>, 2011-05-29.
- Gustavsson, Ove, "En historisk affär", 2010-10-13,
<http://www.resume.se/nyheter/2010/10/13/lrf-media-storhandlar-hist/index.xml>, 2011-08-31.
- Historiska Media, <http://www.historiskamedia.se/o.o.i.s/118>, 2011-08-31.
- Historiska Media, <http://www.historiskamedia.se/o.o.i.s/524>, 2011-08-31.
- Lidbom, Olle, "Vad betalade LRF Media för Historiska Media?", 2010-10-14,
<http://www.vassaeggen.se/2010/10/vad-betalade-lrf-media-for-historiska-media/>, 2011-08-31.
- Min Släkt*, <http://www.dannbergdata.se/default.html>, 2011-03-17.
- ORVESTO Konsument Helår 2010*, Stockholm 2011-02-25,
http://www.tns-sifo.se/media/310236/ok_2010_helar_total.pdf, 2011-03-17.

ORVESTO Konsument 2002:2 – 2011:1, http://www.tns-sifo.se/media/319219/tnssifo_ok_2011_1_total.pdf, 2011-09-07.

Regeringskansliet, Stockholm 2011-01-26, <http://www.sweden.gov.se/sb/d/12822/a/159791>, 2011-09-02.

Skolverket, <http://www.skolverket.se/content/1/c6/02/39/50/Gymgemensamma.pdf>, 2011-04-05.

Svenska Förläggareföreningen, *Branschstatistik 2010*, http://forlaggare.se/media/41030/svfstat_2010%20web.pdf, 2011-08-31.

Sveriges riksdag, www.riksdagen.se, 2009/2010.

SVT, <http://svtdebatt.se/skriv-pa-debatt/>, 2011-04-01.

Turismens utredningsinstitut, *Medeltidsveckan 5-12 augusti 2007 Visby*, <http://www.gotland.info/press/pdf/Slutrapport.%20Medeltidsveckan.pdf>, 2011-03-17.

Upprop mot statlig kampanjhistoria, <http://www.historieuppropet.se>, 2011-05-27.

Wikipedia, [http://en.wikipedia.org/wiki/AIDA_\(marketing\)](http://en.wikipedia.org/wiki/AIDA_(marketing)), 2011-08-30.

You Tube: <http://www.youtube.com/watch?v=i8hSDRLFxBU&feature=related>, 2011-08-11.

Radioprogram

Axelsson, Bodil, intervju i *Vetenskapsradion Historia*, Sveriges Radio P1, 2011-01-20.

Larsdotter, Anna, intervju i *Vetenskapsradion Historia*, Sveriges Radio, P1, 2011-01-20.

Bilagor

Bilaga 1

Parenteserna innehåller konkreta exempel på kategoriernas innebörder.

Analyskategorier

1. Författare (kön, profession).
2. Redaktörens inledande kontextualisering.
3. Artikelns språk (begrepp, abstraktionsnivå, huvud- och bisatser, aktiva eller passiva verb).
4. Artikelns mål (underhållning, information, vetenskaplig tolkning, moral, sensmoral).
5. Artikelns syfte eller grundperspektiv (genetiskt eller genealogiskt, komplexitet eller förenkling, en eller flera röster, variation/mångfald eller homogenitet, öppenhet eller slutenhet, frågor eller svar).
6. Artikelns geografiska ram (svensk eller internationell).
7. Artikelns aspekt/tema av historia (politisk, militär, ekonomisk, social, kulturell, biografisk, geografisk).
8. Artikelns anpassning till aktuella frågor (ex. genus, etnicitet, miljö).
9. Artikelns framställningsform (problematiserande eller faktisk, analytisk eller berättande).
10. Artikelns innehållsurval (epok, krig eller fred, borderline events eller vardagshistoria, traditionellt eller nytänkande, neutralt eller provocerande).

11. Artikelns organisationsprincip (fragmentarisk eller sammanhängande, kronologisk eller tematisk).
12. Artikelns sätt att förklara historisk förändring (framstegstänkande eller cyklicitet, konflikt eller konsensus, individ eller kollektiv, aktör eller struktur).
13. Artikelns tendens.
14. Artikelns transfereffekt (läsartilltal, liknelser och jämförelser, explicit koppling till nuets konflikter och frågor, andra externa utgångspunkter som märkesår och jubileer)
15. Artikelns metodiska status (källor och källkritik, referenser, ifrågasättande eller bekräftande)
16. Sammanfattande iakttagelser: historiekultur, historiebruk

Bilaga 2

Materialurval för studiens kvalitativa analyser

Nedan listas de tjugo utgåvor av *Populär Historia* som utgör huvuddelen av studiens empiriska material. Urvalet är baserat på en spridning över vår (5), sommar (4), höst (6) och vinter (5). I listan anges även när det årliga antalet utgåvor har ökat.

1991:1	(vår)	fyra utgåvor per år
1992:2	(vår)	sex utgåvor per år
1993:3	(sommar)	
1994:4	(höst)	
1995:5	(höst)	
1996:6	(vinter)	
1997:1	(vinter)	
1998:2	(vår)	
1999:7	(höst)	åtta utgåvor per år
2000:8	(vinter)	
2001:3	(vår)	
2002:4	(sommar)	
2003:5	(sommar)	
2004:9	(höst)	tolv utgåvor per år
2005:11	(höst)	
2006:6	(sommar)	
2007:12	(vinter)	
2008:10	(höst)	
2009:4	(vår)	
2010:11	(vinter)	

Bilaga 3

Temakategorier för den kvantitativa undersökningen

Kategorierna nedan är listade efter den kvantitativa analysens arbetsprocess.
Det finns alltså ingen hierarkisk ordning bland begreppen.

Författare

Kvinna/Man

Historiker

Övriga akademiker

Journalister/författare

Geografisk ram

Svensk historia

Internationell historia

Områden/platser

Världsdelar

Länder

Regioner

Lokala områden

Aktörer (biografier)

Kvinna/Man

Politiska ledare

Militära ledare

Vetenskapsmän, upptäckare

Revoltörer

Konstnärer/musiker

Religiösa karaktärer/ledare

Fiktiva karaktärer

Kvinnor/Män*

Yrkesgrupper/klass

Filosofer

Övriga

* artiklar som är fokuserade på kön i stället för på yrke eller annan handling.

Strukturer

Ideologi/politik

Nationalism

Religion

Miljö/natur

Vetenskap

Rasism

Slaveri

Kultur

Sport

Ekonomi

Krig/försvar

Revolt/revolution

Infrastruktur

Genus

Språk

Migration

Genealogi/personlig alt. vardaglig historia

Föremål/byggnader

Djur

Epoker

Arkeologi

Etnologi

Socialhistoria

Denna avhandling är tillkommen inom ramen för Forskarskolan i historia och historiedidaktik (FIHD). FIHD är ett samarbete mellan Historiska institutionen vid Lunds universitet och Lärarutbildningen vid Malmö högskola och är ett resultat av Lärarlyftet, regeringens satsning på fortbildning av den svenska lärarkåren.

Antologier och licentiatavhandlingar från Forskarskolan i historia och historiedidaktik:

1. Per Eliasson, Klas-Göran Karlsson, Henrik Rosengren & Charlotte Tornbjör (red.), *Historia på väg mot framtiden. Historiedidaktiska perspektiv på skola och samhälle*, Lund 2010
2. David Rosenlund, *Att hantera historia med ett öga stängt. Samstämmighet mellan historia A och lärares prov och uppgifter*, Lund 2011
3. Maria de Laval, *"Det känns inte längre som det var länge sedan". En undersökning av gymnasieelevers historiska tänkande*, Lund 2011
4. Valter Lundell, *Den goda tanken och den onda erfarenheten. Om den kommunistiska brotthistories omstridda plats i den svenska historiekulturen*, Lund 2011
5. Fredrik Alvé, *Historiemedvetande på prov. En analys av elevers svar på uppgifter som prövar strävansmålen i kursplanen för historia*, Lund 2011
6. Per Höjeberg, *Utmanad av ondskan. Den svenska lärarkåren och nazismen 1933–1945*, Lund 2011
7. Bo Persson, *Mörkrets hjärta i klassrummet. Historieundervisning och elevers uppfattningar om förintelsen*, Lund 2011
8. Joakim Glaser, *Med muren i backspegeln – nationens betydelse för ungas identitetsskapande i östra Tyskland*, Lund 2011
9. Anna Nordqvist, *"Nu er vi ikke mere Piger". Identitetsprocesser bland svenska tjänstekvinnor i Köpenhamn 1880–1920*, Lund 2011
10. Per Gunnemyr, Lund 2011, *Externa prov i historia. En studie av hur svenska och finländska historielärare uppfattar att de påverkas av externa prov i historia*, Lund 2011
11. Marianne Sjöland, *Historia i magasin. En studie av tidskriften Populär Historias historieskrivning och av kommersiellt historiebruk*, Lund 2011